

Hverdagsliv og drømmer

For unge som står utenfor arbeid og skole

av

**Hilde Marie Thrana
Cecilie Høj Anvik
Trond Bliksvær
Tina Luther Handegård**

NF-rapport nr. 6/2009

ISBN-nr.: 978-82-7321-580-2

ISSN-nr.: 0805-4460

8049 BODØ

Tlf.: 75 51 76 00

Telefaks: 75 51 72 34

REFERANSESIDE

- Rapporten kan også bestilles via nf@nforsk.no

Tittel Hverdagsliv og drømmer For unge som står utenfor arbeid og skole	Offentlig tilgjengelig: Ja	NF-rapport nr.: 6/2009
	ISBN nr. 978-82-7321-580-2	ISSN 0805-4460
	Ant. sider og bilag: 152	Dato: Juni 2009
Forfattere Hilde Marie Thrana, Cecilie Høy Anvik, Trond Bliksvær og Tina Luther Handegård	Prosjektansvarlig (sign): Hilde Marie Thrana	
	Forskningsleder: Willy Lichtwarck	
Prosjekt Unge utenfor arbeid og opplæring	Oppdragsgiver Barne- og likestillingsdepartementet	
	Oppdragsgivers referanse Anders Humstad	
Sammendrag Prosjektets formål er å undersøke hvordan ungdom som er utenfor arbeid og opplæring opplever sin hverdag og livssituasjon. Sentralt er å identifisere de faktorer som bidrar til marginalisering av denne gruppen ungdom, både på individuelt og strukturelt nivå., og hva som kan gjøres for å bedre tilbudet til denne gruppen ungdom.	Emneord Ungdom Marginalisering Opplæring Arbeid Ungdoms_kompetanse	
	Keywords Youth Marginal position Labor market Education Drop out	
Andre rapporter innenfor samme forskningsprosjekt/program ved Nordlandsforskning	Salgspris NOK 150,-	

Nordlandsforskning utgir tre skriftserier, rapporter, arbeidsnotat og artikler/foredrag. Rapporter er hovedrapport for et avsluttet prosjekt, eller et avgrenset tema. Arbeidsnotat kan være foreløpige resultater fra prosjekter, statusrapporter og mindre utredninger og notat. Artikkel/foredragsserien kan inneholde foredrag, seminarpaper, artikler og innlegg som ikke er underlagt copyright rettigheter.

FORORD

Denne rapporten er basert på forskningsprosjektet; ”Unge utenfor opplæring og arbeid”, som har til hensikt å gi en utdypet kunnskap om hvordan unge som blir betegnet som *utenfor arbeid og opplæring* opplever sin hverdag og sin livssituasjon. Prosjektet er finansiert av Barne- og likestillingsdepartementet (BLD), og er en del av en større satsning kalt ”Unge utenfor”, med sikte på å motvirke marginalisering og utestegning fra utdanning og arbeidsliv. Satsningen er særlig rettet mot risikoutsatte unge i alderen 15-25 år. Forskningsprosjektet som denne rapporten bygger på startet opp i oktober 2008 og ble avsluttet i juni 2009.

I dette prosjektet er det ungdom som befinner seg utenfor ordinært arbeidsliv og utdanning som har fått komme til orde, i tillegg til ansatte i NAV og oppfølgingstjeneste. Mange ungdom fra ulike steder i landet har stilt opp til intervju, og utover å bli intervjuet har flere også bidratt med konstruktive forslag med sitt engasjement og sin spesielle kompetanse på det å være ”ung og utenfor”. Ungdommene har vist at det er voksensamfunnet først og fremst som definerer dem som *marginalisert* eller *utenfor*. De selv har ofte en mer nyansert beskrivelse av sin livssituasjon, og viser oss med sine hverdagsbeskrivelser, at den kan være både meningsfull, kjedelig, variert, strukturert og vanskelig. Vi vil takke alle de 57 ungdommene som har deltatt, for deres bidrag til prosjektet, og for de erfaringene de har delt med oss. Vi vil også takke våre samarbeidspartnere i oppfølgings-tjenestene og NAV for den innsats de har gjort i rekrutteringsarbeidet, all informasjon de har delt, og all tid de har brukt på dette prosjektet i en ellers hektisk hverdag. En spesiell takk til alle deltagerne som møtte på prosjektets ”Temakafé” på Gardermoen, og for de flotte og engasjerende diskusjonene vi hadde sammen. Vi vil takke vår kontaktperson Anders Humstad i BLD for det gode samarbeidet, nyttige innspill og fleksibilitet for prosjektets utvikling gjennom hele prosjektperioden. Takk også til professor Agnete Wiborg ved høyskolen i Bodø for verdifulle tilbakemeldinger i sluttfasen av prosjektet.

Vi ønsker at denne rapporten skal bli brukt som den dokumentasjonen den er; nemlig ungdommens stemme og meninger om både hvordan det er å være *ungdom utenfor*, hva som er vanskelig, og ikke minst at deres erfaringer kan bidra til å utvikle ny arbeidsformer og forbedre tilbudet til denne gruppen ungdom.

Bodø mai 2009

INNHold

FORORD	1
SAMMENDRAG	5
SUMMARY	13
1. INNLEDNING	16
1.1 PROSJEKTETS BAKGRUNN OG PROBLEMSTILLING	16
1.2 UTDANNING OG ARBEIDSLIV FOR UNGDOM.....	18
1.3 DESIGN OG METODE.....	20
1.3.1 Nærmere om caseutvelgelsene.....	21
1.3.2 Nærmere om utvalget av ungdom.....	23
1.3.3 Rekruttering og gjennomføring.....	26
1.3.4 Temakafé - redskap for dialog og deltagermedvirkning.....	27
1.4 PERSPEKTIVER OG UTGANGSPUNKT.....	28
1.4.1 Ungdom i et samfunnsperspektiv.....	28
1.4.2 Ungdomskompetanse.....	32
1.4.3 Hverdagslivsperspektiv.....	35
1.5 RAPPORTENS OPPBYGGING.....	37
2. UNGDOM I FIRE ULIKE KONTEKSTER	39
2.1 NORDSTAD	39
2.1.1 Ungdommene i området og i utvalget.....	40
2.1.2 Oppfølgingstjenesten	41
2.1.3 NAV	42
2.2 ØSTSTAD.....	43
2.2.1 Ungdommene i området og i utvalget.....	44
2.2.2 Oppfølgingstjenesten	45
2.2.3 NAV	47
2.3 SØRSTAD.....	48
2.3.1 Ungdommene i området og i utvalget.....	49
2.3.2 Oppfølgingstjenesten	51
2.3.3 NAV	52
2.4 VESTSTAD.....	53
2.4.1 Ungdommene i området og i utvalget.....	54
2.4.2 Oppfølgingstjenesten	55
2.4.3 NAV	57
2.5 SAMMENFATNING	58

3. HVERDAGSLIV OG DRØMMER.....	62
3.1 DEN FAKTISKE HVERDAGEN.....	62
3.1.1 I arbeidstiltak.....	64
3.1.2 Å skape noe.....	66
3.1.3 Nattevåken.....	68
3.1.4 Forskjeller mellom casene:.....	70
3.2 DRØMMEHVERDAGEN.....	73
3.2.1 Drømmen om lek og utfoldelse.....	74
3.2.2 Drømmen om arbeid.....	76
3.2.3 Drømmen om å være betydningsfull for andre.....	79
3.2.4 Oppsummering.....	81
3.3 DEN MORALSKE HVERDAGEN.....	82
3.3.1 Forventning om å strukturere dagen riktig.....	82
3.3.2 Forventninger om å passe inn og gi avkall på sin tid.....	84
3.4 SAMMENFATTENDE DRØFTING.....	86
4. ÅRSAKER TIL AVBRUDD FRA VIDEREGÅENDE OPPLÆRING.....	91
4.1 TILNÆRMING TIL AVBRUDD.....	91
4.2 JEG VILLE TJENE PENGER.....	94
4.3 JEG FORTJENTE ET FRIÅR.....	95
4.4 JEG VILLE LÆRE Å SNEKRE.....	96
4.4.1 Hva kan gjøres for praktikerne i skolen?.....	98
4.5 FOR DÅRLIGE KARAKTERER FRA GRUNNSKOLEN.....	99
4.6 DET VANSKELIGE VALGET.....	100
4.6.1 Å hjelpe ungdom til å velge – Hva kan gjøres?.....	103
4.7 KVALIFISERT TIL ARBEIDSLIVET UTENOM ORDINÆR OPPLÆRING.....	104
4.8 HELSEPROBLEMER KAN GJØRE SKOLEGANGEN VANSKELIGERE.....	107
4.9 LESE- OG SKRIVEVANSKER- MANGELFULL TILRETTELEGGING.....	109
4.10 SOSIALE OMSTENDIGHETERS BETYDNING FOR AVBRUDD.....	110
4.11 SAMMENFATNING.....	112
5. UNGDOMMENE I MØTE MED MENNESKER OG SYSTEM.....	114
5.1 UNGDOMMENES MØTE MED HJELPEAPPARATET.....	114
5.1.1 Ungdommens møte med oppfølgingstjenesten.....	115
5.1.2 Ungdommens møte med NAV.....	117
5.1.3 Hva kan gjøres for å bedre tilbudet for ungdom i NAV?.....	121
5.1.4 Ungdommens erfaringer med barnevern og andre tjenester.....	124
5.2 ”GUIDER” FOR DE UNGES LIV.....	127
5.2.1 Ungdomsklubber og utekontakt – på ungdommens arena.....	128
5.2.2 Frivillige organisasjoner – en viktig rolle i arbeidet med ungdom.....	129
5.3 UNGDOMMENES RÅD.....	131
5.3.1 Råd til ungdom.....	131
5.3.2 Råd fra ungdom til myndighetene og hjelpeapparatet.....	134
5.4 SAMMENFATNING.....	139
5.5 SLUTTKOMMENTAR.....	140

LITTERATUR	142
VEDLEGG 1: INFORMASJONSSKRIV TIL UNGDOM	146
VEDLEGG 2: INTERVJUGUIDER	147

SAMMENDRAG

Denne studiens hovedformål er å bidra til å øke kunnskapen om ungdom i Norge i dag, som står utenfor ordinær opplæring og arbeid. Det er ungdommens medvirkning og deres kompetanse på det å være ung og utenfor arbeid og opplæring, som er studiens utgangspunkt for generering av kunnskap om feltet. Denne kunnskapen er videre ment å danne grunnlag for å utvikle arbeidsformer rettet mot unge som tilhører denne målgruppen. Ungdom i denne livssituasjonen har derfor vært hovedinformantgruppen, i tillegg til ansatte i NAV og oppfølgingstjeneste (OT).

Det har fra myndighetenes side vært satt i gang ulike satsninger for å fange opp ungdom som av ulike grunner avbryter videregående opplæring, for blant annet å gi dem tilbud innefor arbeidsmarkedet. Oppfølgingstjenesten ble som en følge av Reform 94, opprettet ved alle videregående skoler og har som oppgave å formidle et tilpasset og egnet opplærings eller arbeidstilbud for ungdom i alderen 16- 21 år som til enhver tid befinner seg utenfor videregående skole (NOU, 2003:18). Satsningen mot frafall er videreført gjennom ”Tiltaksplan mot fattigdom”¹ der noen av tiltakene er en ytterligere styrking av oppfølgingstjenesten, styrke veiledningen og overgangen fra grunnskole til videregående skole, og tilbud om opplæring på alternative læringsarenaer i skolen og i arbeidslivet. I tillegg er det også rettet en styrket innsats for å få unge inn på arbeidsmarkedet ved å videreføre ungdomsgarantien som innebærer at alle ungdommer under 20 år som er uten skoleplass eller arbeid, skal få tilbud om arbeidsmarkeds tiltak. Til tross for ulike satsninger ovenfor ungdom som dropper ut av videregående opplæring, ser avbruddene fra videregående opplæring ikke ut til å minke. Det viser seg at 1/3 del av ungdommene som starter videregående opplæring, ikke klarer å fullføre utdanningen innen rettighetstiden på fem år (Markussen, Frøseth, Lødding, & Sandberg, 2008). En del av ungdommene som avbryter videregående skole, og som blir værende utenfor arbeidslivet har i tillegg andre levkårsproblemer, deriblant dårligere helse, usunne livsvaner og dårlig økonomi (SSB, 2007).

Hovedproblemstillingen i prosjektet har vært: *Hvordan opplever ungdom utenfor skole og arbeid sin hverdag og sin livssituasjon, og hvilke tilbud mener ungdommene de har behov for ut i fra sin situasjon?*

Fokuset har vært å kartlegge ungdommenes hverdag ut ifra tre ulike hverdagsbeskrivelser som er inndelt i den faktiske hverdagen, drømmehverdagen og den moralske hverdagen. Her har vi beskrivelser av hvordan hverdagen er for den

¹ Stortingsmelding nr. 6. 2002-2003. Videreført i regjeringens handlingsplan mot fattigdom.

enkelte, hvordan de ønsker at hverdagen skal være hvis de fikk velge, og hvordan de opplever samfunnets forventninger til hvordan deres hverdag bør se ut. Videre har fokuset vært å undersøke hva som er det vanskelige med deltagelse i opplæring og arbeid, herunder årsaker til avbrudd fra videregående skole og ungdommens forsøk på tilnærminger til arbeidslivet. Sentralt her er ungdommenes møte med ”systemene” som hjelpeapparatet og utdanningssystemet og her sees det på de utfordringer hjelpeapparatet har for å imøtekomme denne gruppens behov for tiltak og oppfølging.

Forskningsdesign og Metode

Målgruppen for prosjektet er unge som er uten for arbeid og opplæring i alderen 16-25 år. Det er ungdom som har erfaringer med å være i denne posisjonen som er rekruttert som informanter. For å få best mulig innsikt i de unges situasjon, men også i forholdene som omgir de unge i hverdagen, så som lokalmiljø, familiebakgrunn, utdannings- og arbeidsmarked og ellers tjenestetilbud - og organisering lokalt, har prosjektet blitt gjennomført som en kvalitativ studie med utvalgte case med intervjuer. Ved en casetilnærming fikk vi mulighet til komperasjon mellom casene, å studere ungdom som er utenfor arbeid og opplæring i ulike kontekster. Vi har valgt ut fire caseområder med utgangspunkt i oppfølgingstjenesten på hvert sted. Caseutvelgelsen tok utgangspunkt i kommunestørrelse, regionalitet, næringsstruktur, kulturelle forhold, og skåre på SSBs levekårsindeks.² Kjennetegn med caseområdene:

- Veststad: Møre og Romsdal fylke, kystby, dårlige levekår. Arbeidsledighet over snittet.
- Øststad: Oppland fylke. Innlandsområde, en bykommune og en distriktskommune. Gjennomsnittlige levekår, arbeidsledighet under/på snittet.
- Sørstad: Oslo kommune. Bydel med mange ikke-vestlige innvandrere, kulturelt mangfold. Gjennomsnittlige levekår. Arbeidsledighet over snittet
- Nordstad: Nordland fylke. Kystkommune, middels stor by, sammensatt næringsstruktur, gjennomsnittlige levekår. Arbeidsledighet på snittet.

Vi har til sammen intervjuet 57 ungdom fordelt på de fire caseområdene. I tillegg har vi intervjuet 10 ansatte i NAV og oppfølgingstjenesten for å få kunnskap om den lokale konteksten, og deres forståelse av ungdommenes utfordringer, hva slike utfordringer innebærer, og hvordan tjenesteapparatet arbeider for å møte utfordringene. Ungdommene er i hovedsak rekruttert gjennom oppfølgingstjenesten i hvert område.

² Lavekårsindeksen til SSB kan bl.a. ses som en indikator for sosiale problemer og behov for tjenester. Clifford 2006: *Levekår, ulikhet og utsatte barn*

Ungdommene i ulike kontekster

Det som kjennetegner ungdommene i alle fire casene er at de befinner seg helt utenfor, eller i en marginal posisjon i forhold til opplæring og arbeid. I de fire casene finner vi ulike tiltak som bidrar til at de tross alt klarer å holde på en marginal posisjon, og ikke faller helt ut verken i forhold til opplæring eller arbeid. I alle områdene finner vi ungdommer som sliter med konsentrasjonsproblemer, lese- og skrivevansker, teoretiske utfordringer, psykiske og fysiske helseproblemer. I tillegg ser vi i alle casene at det er en del ytre forhold som bidrar til å påvirke ungdommens opplevelse og mestring av opplæring og arbeid, og som igjen brukes som forklaringer på hvorfor de sluttet på skolen. Dette gjelder spesielt påvirkning fra venner, familiesituasjon, personlige konflikter i forhold til lærere osv. Det er imidlertid påfallende mange, spesielt i Nordstad og Øststad som havner inn i en ond sirkel som følge av det de selv omtaler som pc-avhengighet. Noe som i følge ungdommene selv fører til at de snur døgnnet. De bruker det meste av tiden foran datamaskinen. De klarer ikke å komme seg på skolen, får mye fravær og når de er på skolen har de store konsentrasjonsproblemer, som igjen kan resultere i dårlige faglige resultater.

Når det gjelder oppfølgingstjenestens organisering så er tjenesten ulikt organisert på hvert område. Det er likevel et betydelig skille mellom de som er organisert, og har kontor ved de videregående skoler, og OT -tjenesten i Sørstad, som var organisert under bydelens NAV- kontor. De som er en del av den videregående skoles rådgivningsteam/elevtjeneste, synes å ha tett kontakt med de ungdommene som er i ferd med å droppe ut, og de har mulighet til å komme tidlig inn i overgangen fra skole til arbeidspraksis. OT -tjenesten som var i en del av det lokale NAV- kontor, hadde naturlig nok en tettere kontakt og samarbeid med NAV-arbeid og NAV – sosial, i tillegg til andre tjenester for barn og unge som var organisert i bydelsadministrasjonen. Avstanden til de videregående skolene var desto større, og muligheten til å komme tidlig inn med tiltak, før de droppet ut av skolen, var betydelig mindre enn i de andre områdene.

Hverdagene

For å kunne forstå hvorfor ungdom er utenfor opplæring og arbeid, og hvordan det oppleves, ba vi ungdommene om å presentere tre ulike beskrivelser av en hverdag:

1. Den **faktiske** hverdagen (gjennomsnittsdagen, slik hverdagen gjerne er)
2. **Drømmehverdagen** (slik den enkelte skulle ønske den var)
3. Den **moralske** hverdagen (den normativt riktige, dvs. slik den enkelte oppfatter at samfunnets forventninger er til hvordan dagen bør være)

Vårt hovedinntrykk er at den faktiske hverdagen til de aller fleste unge har en form for struktur, men omkring ulike typer oppgaver og gjøremål. De fleste ungdommene i utvalget ser ut til å ha en døgnrytme som tilsvarer den vanlige norm i samfunnet. Ungdommene hadde gjerne kombinasjoner av ulike aktiviteter på samme dag, eller det kan være ulike aktiviteter fra dag til dag. Vi ser likevel at det er bestemte typer hverdager som skiller seg ut. Vi har gitt de tre hverdagene navnene: ” I arbeidstiltak, ” Å skape noe”, ”nattevåken”. Disse gruppene er på ingen måter statiske, da ungdommene skifter stadig fra å være i arbeidspraksis, til en periode uten noe fast på dagtid.

Den første gruppen har en fast aktivitet i regi av OT eller NAV, der de på ulike måter gjør forsøk på å kvalifisere seg til arbeid eller utdanning. Gruppe to, er ungdom som er registrert uten dagtilbud, men de har ”skapt” sin egen aktivitet ved blant annet å engasjere seg i frivillig arbeid, eller de driver sin ”idrett” på fulltid. Den siste gruppa er de som synes å ha tatt seg en ”timeout”. De synes å leve sitt liv uavhengig av det samfunn som pulserer utenfor deres dør. De snur gjerne døgnet opp ned, enten det er gjennom pc- spill, tv-serier, eller med gjengen på kveldstid. Felles for alle ungdommene er de synes å være i en venteposisjon. Ungdommene bruker denne ventetiden på ulike måter. Noen ved å forsøke å forberede og kvalifisere seg til det som skal komme, nemlig et meningsfylt arbeid, eller en mulighet til utdanning. Andre slapper av og driver med sine fritidsinteresser, eller går inn i en passivitet , der de venter å på at det skal komme en mulighet til noe som gir mening, uten at de er sikre på hva det skal være.

I deres drømmehverdag kan deres drømmer og ønsker deles inn i tre hovedkategorier, Det er de som vil ha mer lek og utfoldelse, ha det artig og leve i nuet. Den andre gruppen er de som drømmer om arbeid. Gjerne et praktisk yrke hvor de tjente egne penger. De drømmer om det dagligdagse, nemlig arbeid, leilighet og en trivelig fritid. Den siste gruppen er de som er lite opptatt av å tjene penger, men de drømmer å være noe for andre. Gjerne i et sosialt engasjement for barn som har det vanskelig. Den moralske hverdagen, hvordan ungdommene opplever forventninger fra samfunnet rundt dem, er i stor grad preget av en sterkt strukturert hverdag, der de opplever at de aller helst bør gå på skole, eller skaffe seg en jobb. Fritid, utfoldelse og tid med venner, er det lite rom for i den moralske hverdagen.

Felles for de tre hverdagsbildene var at arbeid var sentralt. I deres faktiske hverdag gjorde mange tilnærminger til arbeidslivet. I drømmehverdagen var ønske om den rette jobben, gjerne et praktisk yrke innen håndverk, byggebransje, fiskeri eller transport. I den moralske hverdagen var arbeid sentralt, men helst etter at man har tatt seg utdanning. Det å være til nytte og være betydningsfull i samfunnet ved å tjene egne penger var verdier flere av ungdommene fremmet. Deres ønske om et

”praktisk yrke” kan sees i sammenheng med at disse ungdommene hadde flest mestringsopplevelser knyttet til det fysiske og praktiske, enten det var på skolen, eller gjennom trening og fritidsaktiviteter. Det er på denne arenaen de har opplevd å lykkes og derfor kan det være nærliggende å velge denne yrkesarena i sin drømmehverdag.

Skole var derimot et fraværende element i deres faktiske hverdag og drømmehverdagen. På mange måter var kravet om skole et stort paradoks i livet deres ved at virkeligheten for de fleste av dem var at de ikke gikk på skole, de ytret heller ikke ønsker om å gå på skole, men de fikk forventninger fra omgivelsene om at de burde gå på skole. Slik sett kan vi si at det er et stort sprik mellom det som er samfunnets intensjon med ungdom i alderen 16-20år, nemlig skolegang, og deres egen livsverden. Ungdommene selv hadde mange negative skoleerfaringer, helt fra grunnskolen og opp til videregående skole, der tapserfaringene ble dominerende for om de oppfattet skole som et aktuelt og reelt tilbud for dem.

Grunner til avbrudd slik ungdommene ser det

Avbrudd fra videregående skole blir sett på som et brudd og et opphør med et bestemt lineært forløp som ungdom forventes å følge. Vi bruker begrepene ”drop out”, frafall eller avbrudd, når dette forløpet har opphørt før det er fullendt, og det er blitt avsluttet på en brå og uventet måte. Disse begrepene står i et nært forhold til skolesystemets oppbygning og funksjon i samfunnet; det er ikke analytiske, men administrative og normative begreper. Dette er utgangspunktet når vi ser på grunner til avbrudd ut fra ungdommenes ståsted.

Av datamaterialet ser vi at årsakene til at ungdom avslutter videregående opplæring er ulike og ofte sammensatte og de inngår i ulike sosiale situasjoner og forløp. Avbruddene må også ses i sammenheng med tidligere skolehistorie og erfaringer med ikke å mestre skolegangen helt fra grunnskolen.

Avbruddene er et brudd på samfunnets forventninger til hva ungdom i alderen 16-20år skal bruke sin tid på. Samtidig merker vi oss at de fleste ganger er avbruddet noe ungdommene helst ikke ønsker hadde skjedd, slik de beskriver det i intervjuene. At det oppleves som uønsket dreier seg i første rekke om at man kommer i utakt med ulike sosiale systemer, som eksempelvis vennegjengen eller ens families forventninger. Når avbruddet er et faktum, så setter det også umiddelbart i verk ulike *ordninger* eller tiltak for eksempel i regi av NAV eller OT som har som mål å få avbruddet til å opphøre, eller å kompensere for de antatt uønskede konsekvensene av avbruddet. Disse ordningene og tiltakene hjelper ungdommene, men minner også ungdommene på at deres tilpasning er utenfor det

normale. Slik sett synliggjør avbruddet også disiplinerende sider ved utdannings-systemet som institusjon.

Årsaker til avbrudd fra videregående har mange ulike begrunnelser, gjerne for en og samme ungdom. I noen tilfeller handler det om for dårlige karakterer og svake skoleprestasjoner. Årsakene til svake skoleprestasjoner er sammensatte. I enkelte tilfeller har ungdom prioritert festing, vennerelasjoner og data foran lekser og skolearbeid. I andre situasjoner er det unge som har slitt med lese- og skriveproblematikk siden de var helt små uten å ha fått tilpasset opplæring, og av den grunn mangler et faglig grunnlag. Andre har dårlig psykisk eller fysisk helse som har medført mye fravær og dermed også store kunnskapshull fordi de ikke har fått mulighet til å ta igjen det de faglig har tapt på fraværet. Her peker ungdommene også på mangler på hjelp og tilrettelegging for de som sliter med psykiske vansker. Det er også en del av ungdommene som ikke ønsker å gå rett over i nytt utdanningsløp etter grunnskolen. De ønsker et friår, en velfortjent pust i bakken, før de går videre. Et friår er også for noen en gylden anledning til å kunne tenke seg om; hva vil jeg nå egentlig bli når jeg blir stor? For andre er avbrevet et ønske om å tjene penger slik at man kan leve opp til ønsker og forbruk som er knyttet til ungdomsidentitet.

En del av faktorene knyttet til avbrudd er rettet mot skolen som system, der ungdommene opplever at de ikke finner sin plass i utdanningsystemet. Teoriproblemet knyttet til yrkesfaglige studieretninger er det flere ungdom som tar opp. De ønsker å lære seg et praktisk håndverk, men opplever at de teoretiske fagene, og teoretiseringen av de praktiske fagene, hindrer dem i å lære seg "håndverket". De vil lære ved å gjøre ting, ikke lese om hvordan de skal gjøre det. Selv om det er flere faktorer som kan forklares innenfor rammen av utdanningsinstitusjonene, så spiller i mange sammenhenger også sosiale omstendigheter inn. Flere beskriver oppvekst i omskiftelige omgivelser, skilsmisser, nye familie-konstellasjoner, stadige flyttinger, rus i hjemmet, eller omsorgsoppgaver i forhold til familie. Disse belastningene kan bidra til å flytte ungdommens oppmerksomhet bort fra skoleprestasjoner, og der all energi brukes til å finne ut hvordan de skal håndtere den private situasjonen. Skolen får da en mindre betydning. Flere av ungdommene har planer om at de skal inn på en studieretning igjen, de trenger bare noe mer tid. Andre tenker at det er arbeid som er deres eneste ønske og interesse.

Ungdommenes møte med systemet

De aller fleste ungdommene i denne undersøkelsen har kjennskap til oppfølgingstjenesten (OT). Mange beskriver erfaringer med personlig oppfølging, mens andre sier de bare har sett et brev eller fått en telefon fra OT. Selv om grad av kontakt og oppfølging varierer, så beskrives ungdommene oppfølgingstjenesten som en tjeneste som består av engasjerte personer, mer enn representanter for et system. Mange har i tillegg erfaringer med NAV, siden de er registret i NAV, og/eller får utbetalt sin arbeidsgodtgjørelse av NAV. Det dominerende bildet er at ungdommene opplever NAV som et uoversiktlig og komplisert system, og de forteller sjeldnere om enkeltpersoner. Flere beskriver en lavere grad av *kontinuitet i oppfølgingen* enn det de hadde forventet. Andre ser på NAV som den som utbetaler lønn for praksisplass, i tillegg til å formidle praksisplass og har kontakt med arbeidsgiver der ungdommen har praksisplass. Vi vil peke på følgende forbedringsmuligheter for NAV i arbeidet overfor ungdom:

- Tilgjengelighet og tid
- Tettere oppfølging av arbeidssøkende ungdom
- Større variasjon i tilbud av arbeid/ praksisplasser og utdanningskurs

Det fremkommer også at mange har hatt kontakt med andre deler av hjelpeapparatet, som barneverntjenesten, barne- og ungdomspsykiatrien (BUP), pedagogisk psykologisk tjeneste (PPT), helsesøster, og den kommunale sosialtjenesten. Erfaringer med barneverntjenesten var det flere som fortalte engasjert om. Flere opplevde at det skjedde noe etter at barnevernet kom inn. Det er spesielt den konkrete hjelpen gjennom å få et bestemt tiltak, de framhever som betydningsfull og viktig. Det er tydelig at hjelp til familien var hjelp som var ”god hjelp i deres øyne. Samtidig var det også ungdom som hadde negative erfaringer med barnevernets inngripen i deres og familiens liv.

Det som ungdom trekker fram som betydningsfullt i møte med hjelpeapparatet, er deres møte med enkeltmennesker i det offentlige hjelpeapparat, i skole eller i frivillige organisasjoner som de har fått en god relasjon til. Disse voksne hadde en rolle som ”guider” og veiledere for hvordan de skulle navigere i forhold til hjelpeapparatet. Eksempler på slike betydningsfulle voksne ble hyppig trukket fram i alle caseområdene, og var ofte personer knyttet til fritidsklubber eller utekontakt (særlig i Sørstad og Nordstad).

Ungdommene kommer med ulike råd og forslag om hva som kan gjøres. Muligheten til å få en særskilt tilrettelagt opplæring, eller arbeidssituasjonen var både ungdom og ansatte opptatt av å formidle. Ungdommene viser gjennom sine

konkrete forslag at de ser muligheter til forbedringer i systemene, samtidig som de ser at de har et ansvar selv også for å komme inn i en meningsfull aktivitet.

Slutt kommentar

Intervjuene med ungdommene fra ulike områder i landet, viser at det å være i en situasjon som utenfor opplæring og arbeid, er sammensatt på mange nivå og vil derfor også kreve sammensatte løsninger. De er snakk om individuelle årsaker, sosiale, kulturelle og strukturelle, som til sammen i ulike blandingsforhold kan resultere i at de unge havner utenfor tradisjonelle /konvensjonelle karriereløp. Nettopp fordi problemene ligger på ulike områder, bør også tiltak overfor ungdom som kommer i en slik situasjon, være sammensatt.

Utdanningsinstitusjonens oppbygning og struktur er også en side som også påvirker ungdommens identitet og opplevelse av å være en som ”faller utenfor.” Ved å se på forskjellene mellom de yrkesfaglige studieretningene og studiespesialisering, så ser man at forskjellene på disse to studieretningene ikke er så store. Her kan man snakke om at det blir en form for ”strukturell tvang” overfor ungdom som kun vil lære seg et håndverk, og som aldri har lyktes med engelsk og matte, men er nødt til å ha det, for å få et fagbrev. Her kan man trekke det så lagt å si at systemene opprettholder ulikehetene mellom de skoleflinke og de som blir sett på som skoletaperne, og ungdommens identitet som en som ikke lykkes, forsterkes i ytterligere grad.

Samtidig er det viktig å trekke fram at ungdommene selv bærer med seg en optimisme og en tro på at de skal komme inn i et arbeid og tjene penger på noe de vil trives med. De selv fremhever mange av sine sterke sider og muligheter de har for å klare seg framover. For ungdommene handler muligheten om å bli løftet ut av kategorien ”utenfor”, eller marginalisert - til å bli inkludert i et samfunn som også har rom for de ungdommer som ikke vil, eller ikke mestrer det å gå på ordinær skole, men som aller helst vil arbeide. Her kan ”opplæring gjennom arbeid” være en egen karrierevei å gå for en del av disse ungdommene som i dag står utenfor opplæring og arbeid.

SUMMARY

The purpose of this study is to gain increased knowledge about Norwegian youth who have dropped out of upper secondary school and are not active in the labour market. In the study we are particularly interested in the youths' own perspective of their situation, i.e. how they experience and construct meaning to their adaptation to everyday life. We thus argue for and try to apply a perspective seeing youth as competent actors making their way through a landscape of expectations, norms, formal arrangements and institutions, and not merely as passive objects unable to adapt to normative systems.

The research project is financed by the Ministry of Children and Equality, and the knowledge gained in the study will be used in the work with future measures for youth not participating in education or work.

The Norwegian welfare state already has several arrangements targeted towards this group. Two central institutions in this context are the Norwegian Labour and Welfare Service (NAV) which is responsible for labour market measures, and the County Administration which has responsibility for upper secondary education and training in Norway. Upper secondary education and training became a formal right for all youths in Norway in 1994. The County Administration is among other things responsible for a specific "follow-up service" (OT), where youths between 16-21 years who have not made use of their formalized right to upper secondary education and training, are followed up. Research indicates that about one third of all youth with the right to upper secondary education and training do not complete this education within the eligible period of five years. There is a need for knowledge on what lies behind this large proportion of youth not taking part in education and work. This project wishes to do this from an everyday life point of departure, trying to understand the position education and work have in the youths' description of their everyday life.

The main question in this project is: *How do youth not involved in upper secondary education and training, and ordinary work experience their everyday life and their situation in life, and what kind of assistance do the youths themselves think they are in need of?*

Our method has been qualitative interviews with 57 youths, selected from four different regions of Norway. We asked the Follow-up Service (OT) to help us with the selection and recruitment of the youths for the study, based on its register. The questions covered biographical descriptions with particular focus on school and

family history, thorough descriptions of their everyday life in three versions (*factual* everyday life, *ideal* everyday life, and perceived *moral* everyday life, i.e. how they feel it ought to be from an adult's perspective), and questions about experiences with upper secondary education and training and with the labour market, as well as other assisting services in the welfare state. We have also interviewed 10 representatives of the Norwegian Labour and Welfare Service (NAV) and "follow-up service" (OT) in each region.

The main findings of the study are:

Due to our selection method most of the youths we have interviewed are in a marginal position regarding education and the labour market. We find that a wide range of factors may explain the status of being on the outside of upper secondary school and work, and the differences in factors are maybe more striking than the similarities. Factors explaining drop-outs must be seen in connection with previous school history, because quite a number of those finding it difficult to adapt to the upper secondary school system have experience of not coping with schooling all the way back to primary school. In addition, for one and the same youth there can be several reasons for dropping out. However, some main factors occur more frequently than others:

- Bad marks and poor school achievements. Reasons for this can be giving priority to partying, social gatherings with friends and computing, rather than homework and school work.
- Problems with theoretical education. Some youths want to take a practical education and feel the upper secondary school is too theoretical.
- Dyslexia. Not necessarily the learning difficulties by themselves, but the lack of adaptation concerning both subjects and organization of the tuition.
- Poor health, both physical and psychical. This is often followed by absence from school and lack of knowledge because the youths during their absence miss a lot of tuition which they are not given access to when they return.
- A year off. Some young people do not want to start a new education race after lower secondary school. They want to have a well deserved year off, and are therefore in a waiting position. They also need to think through what they want to make of their future. Some of them want to earn their own money and use the opportunity to work.
- Factors concerning social surroundings. Quite a number of the youths we have interviewed describe parents divorcing, moving that implies change of school and childhood environments, drunkenness in the family. All of

these are burdens which influence the youths' ability to hold focus on schooling.

The interviews illustrate that being on the outside of the ordinary education system and labour market is complex and involves different levels of factors, and requires, therefore, distinct solutions. The challenges described above concern individual as well as social, cultural and structural problems. Precisely because the problems are located in distinct areas, the measures towards this group of youths must be complex. In addition, descriptions of everyday life of the youth show that the problems and challenges cannot be addressed to *one* sector or department with *one* measure or solution. The life of the youth often concerns several dimensions; social background, childhood environment, interests, abilities, friendships as well as structural dimensions such as the labour market and education system.

1. INNLEDNING

1.1 PROSJEKTETS BAKGRUNN OG PROBLEMSTILLING

Hva vet vi om ungdom i Norge i dag som står utenfor skole og arbeidsliv? Hva gjør de? Hvilke ønsker og drømmer har de? Og hva er deres blikk på det samfunnet som de skal vokse seg inn i og bli en del av?

Disse spørsmålene er viktige å få belyst av flere grunner. Enten vi snakker om det norske eller det internasjonale samfunn, kan vi se tendenser til en polarisering av ungdom som er innenfor utdanningssystemet, og de ungdommer som står utenfor utdanningsarenaen. Denne polariseringen mellom deler av ungdomsbefolkningen er på flere plan. Det ene er at utdanning gir tilgang til arbeidsmarkedet og vil derfor ha en påvirkning om man blir inkludert eller ekskludert i forhold til arbeidslivet. I tillegg vil tilgangen til arbeidsmarkedet også knyttes til den sosiale arena, da det ofte er gjennom arbeid man kommer inn i bestemte sosiale lag, eller sosiale miljø. Sammenhengen av manglende gjennomføring av videregående opplæring, tilgang til arbeid og økende sosiale forskjeller er i tillegg til et samfunnsproblem, også problematisk for den enkelte det gjelder. Alternativet for disse unge som blir stående utenfor utdanning og arbeidslivet, kan være en framtid der de er avhengig av sosialhjelp eller andre offentlige stønader for å ha noe å leve av.

Ved å ha definert en gruppe som utenfor, så er denne ”merkelappen” knyttet til det til det majoriteten av norsk ungdom gjør, nemlig å være *innenfor* utdanningssystemet eller arbeidslivet. Samfunnets forventninger til ungdom etter grunnskolealder er at de skal være i et utdanningsløp som gir studie- og yrkeskompetanse, eller være innenfor et arbeide for å opparbeide seg yrkeskompetanse. Enten man som gruppe blir betegnet som utenfor eller som *marginalisert*, som også denne gruppen ofte blir betegnet som, vil det hele tiden være i relasjon til de kontekstuelle rammene i det samfunn man er en del av. Denne konteksten vil blant annet være arbeidsmarkedet, næringsstruktur, oppvekstmiljø og kulturtilhørighet. På tross av disse kontekstuelle variasjonene er hovedforventingene fra samfunnet at man enten skal arbeide, eller utdanne seg til noe, der arbeid er målet på sikt. Ved å betegne denne gruppen som marginalisert eller å være *utenfor*, så er det viktig å poengtere at de er blitt definert som marginalisert ut i fra samfunnets normer, og hva som ligger av forventninger til unge i dette alderssegmentet. Det er dermed ikke gitt at ungdommene selv opplever seg som marginalisert eller utenfor.

Denne undersøkelsen kan sees på som et bidrag for å komplimentere det kunnskapsgrunnlaget og det bildet som er gitt av denne gruppen unge. Prosjektet har derfor tatt utgangspunkt i en del ungdoms erfaringer og deres kompetanse det å være utenfor arbeid og opplæring, i den hensikt å gi en utvidet forståelse av deres livssituasjon.

Vi har i denne undersøkelsen intervjuet 57 ungdom i alderen 16 – 25 år som har erfaringer med å stå utenfor ordinært arbeid og videregående opplæring. Selv om denne gruppen defineres som en liten gruppe ungdom i forhold til majoritetsandelen av ungdom, så er dette på ingen måte en ensartet gruppe unge. Ungdom og unge voksne i Norge i dag er en svært sammensatt og variert gruppe der den lokale kontekst de er vokst opp i, vil prege både deres valg, ønsker og muligheter for deltagelse i samfunnet. Vi har derfor invitert ungdom inn fra fire ulike geografiske områder (caseområder) i Norge for å delta i undersøkelsen, i tillegg til tjenesteytere fra oppfølgings- tjeneste og NAV fra hvert caseområde. Intervjuene med de ansatte har vært viktige for å få utfyllende kunnskap om den lokale kontekst for denne ungdomsgruppa, og for å få deres perspektiv på hvilke utfordringer de møter i det daglige arbeidet med ungdommene. Ungdommene i undersøkelsen er fra fire svært varierte bosettingsområder. Det er ungdom fra storby med flerkulturelt miljø (Sørstad), fra en kystby på Vestlandet (Veststad), en kystby i Nord Norge (Nordstad) og et sentralt innlandsområde (Øststad). Hovedproblemstillingen har vi formulert slik:

Hvordan opplever ungdom utenfor skole og arbeid sin hverdag og sin livssituasjon, og hvilke tilbud mener ungdommene de har behov for ut fra deres situasjon?

Fra dette hovedspørsmålet vil følgende spørsmål bli belyst i rapporten:

- Hvordan beskriver ungdommene sin hverdag og hva de bruker tiden på?
- Hvordan ønsker ungdommene at hverdagen deres skal se ut?
- Hvilke forventninger opplever de at samfunnet rundt dem har til hvordan deres hverdag skal være?
- Hvilke erfaringer har ungdommene med hva som gikk galt og hva som er det vanskelig med å delta i opplæring eller arbeid?
- Hvilke muligheter har ungdommene til å få arbeid og opplæring på det stedet de bor og som er tilpasset deres behov?
- Hvilke erfaringer har ungdommene med det offentlige tjenesteapparatet, og hvilke instanser har de vært i kontakt med?

- Hvilke tiltak anses som nyttige og virkningsfulle for å komme i opplæring eller arbeid?

De tre første spørsmålene betegner ungdommenes hverdagsbeskrivelser ut i fra tre ulike hverdagsbilder som vi har inndelt i den faktiske hverdagen, drømme-hverdagen og den moralske hverdagen. Videre omhandler de neste spørsmålene årsaker til hva som er det vanskelige med deltagelse i arbeid og opplæring, deretter ungdommens møte med hjelpeapparatet og system og til slutt hvilke tiltak som ungdommene mener de er i behov for.

1.2 UTDANNING OG ARBEIDSLIV FOR UNGDOM

Tidligere var det flere veier inn i arbeidslivet enn det er i dag. Ungdom fikk gjerne opplæring dirkete i fars fiskebåt, i bedriften eller i gårdsbruket i lokalsamfunnet (Tiller, 1984). Ungdom kunne gjerne bli tatt ut før de var ferdige med grunnskolen, fordi det var bruk for dem i det lokale arbeidslivet. I dag er skolen en institusjon som skal favne alle borgerne fra 5-19 år, og den er i sterk grad standardisert og institusjonalisert ved at alle barn skal gjennom det samme kunnskapsgrunnlaget, og helst med det samme lineære forløpet for alle (Wiborg & Rønning, 2005).

Reform 94 har i stor grad bidratt til å forsterke betydningen av utdanning ved å gi alle ungdom rett til videregående opplæring etter grunnskolen. I tillegg til å styre strømmen av ungdommen til videre skolegang etter grunnskolen, så er også reformen retningsangivende for både hva som skal læres, hvordan det skal læres og i hvilken tidsrekkefølge læring og kompetanse skal tilegnes. Her er ”Kunnskapsløftet 07” den siste reformen i rekken av flere reformer som har ført til betydelige endringer i innhold, struktur og organisering fra grunnskole, og til videregående skole. Reformene i videregående skole har vært gjenstand for kritikk både gjennom media og i forskning og fagmiljø, for å skape for store grupper ungdom som faller utenom videregående opplæring, og for å gi ungdommene en for ensartet allmenn studiekompetanse med en for stor vektlegging av teoretiske fag (bla.Grøgaard, 1997; Heggen & Øia, 2005).

Parallelt med endringen i utdanningssystemet, så har også arbeidsmarkedet særskilt for unge arbeidstakere, vært i stek endring. Tidligere kunne man for eksempel sende skoletrette unggutter til sjøs der de kom hjem etter noen år på havet som erfarne arbeidskarer som hadde mange valgmuligheter til yrkeskarrierer. I dag er situasjonen noe annerledes. I takt med den teknologiske utvikling der innen blant annet data, kommunikasjon, logistikk, industri ect, så har også kravet til

kompetanse og kunnskap økt innen så å si alle bransjer. Dette møtes med mer utdanning, og behov for en mer omfattende grunnkompetanse enn hva som var tilfelle tidligere. Vi har fått et kunnskap og utdanningssamfunn (Heggen, Jørgensen, & Paulgaard, 2003). Selv yrker som er blitt sett på som rene håndverksyrker, som for eksempel innen bygg og anlegg, eller mekaniske fag, er i stor grad blitt teknologisert, og teoretisert. Dette har ført til at videregående opplæring har blitt mer ensrettet med en økt vektlegging av teorifag på yrkesfaglig studieretning, for å oppnå full studiekompetanse. I tillegg har arbeidsmarkedet endret seg med en økende arbeidsledighet og etterspørselen etter ufaglært arbeidskraft anslås å vil synke betraktelig i årene framover (SSB 2009)³.

Flere studier peker på at yrkesfag har blitt for teoridominerte og slik skaper frafall (Havn, Buland, Finbak, & Dahl, 2007; Markussen & Sandberg, 2004; Støren, Skjersli, & Aamodt, 1998). Andre studier har hatt fokus på kartlegging av bortfallet og årsaker til at så mange avbryter videregående skole. En av de nyeste er undersøkelsen "Bortvalg og kompetanse" (Markussen, et al., 2008), der over 9700 ungdom i videregående skole har blitt fulgt over fem år. Den viser at om lag 1/3 del av ungdommene dropper ut før oppnådd studiekompetanse innen fem år. Det største frafallet er fra yrkesfaglige studieretninger, frafallet er større blant gutter enn jenter, og det er større blant ungdom med innvandrerbakgrunn enn blant etnisk norske (Markussen, et al., 2008 og SSB 2008).

Som et sentralt virkemiddel for å fange opp de ungdommer som av ulike grunner avbryter videregående opplæring, ble det som en følge av reform 94 opprettet en landsomfattende oppfølgingstjeneste ved alle videregående skoler som har som oppgave å formidle et tilpasset og egnet opplærings- eller arbeidstilbud for ungdom i alderen 16- 21 år som til enhver tid befinner seg utenfor videregående skole (NOU, 2003:18). Oppfølgingstjenesten skal ha oversikt over denne gruppen ungdom, og har som hovedmålsetting å få disse ungdommene inn i et tilbud som fører til studiekompetanse, yrkeskompetanse eller delkompetanse (Grøgaard, Midsundstad, & Egge, 1999). I tillegg til oppfølgingstjenestens virksomhet har det fra myndighetenes side vært iverksatt ulike satsninger for å hindre frafall fra videregående skole. I tiltaksplan mot fattigdom, St. melding nr. 6 (2002-2003) ble det igangsatt en betydelig satsning for å forebygge frafall fra videregående skole ved blant annet styrking av oppfølgingstjenesten, styrke veiledningen og overgangen fra grunnskole til videregående skole og tilbud om opplæring på alternative læringsarenaer i skolen og i arbeidslivet, som noen av tiltakene.

³ <http://www.ssb.no/emner/06/01/akumnd/>

Dette er videreført i ”Handlingsplan mot fattigdom,” (2007) der det i tillegg vektlegges at en del ungdom heller ønsker å arbeide i stedet for å gå på skole. Det rettes derfor også en styrket innsats for å få unge inn på arbeidsmarkedet ved å videreføre ungdomsgarantien som innebærer at alle ungdommer under 20 år som er uten skoleplass eller arbeid, skal få tilbud om arbeidsmarkedstiltak. I tillegg ble det iverksatt en egen oppfølgingsgaranti for unge arbeidssøkere i alderen 20-24 år. Oppfølgingsgarantien innebærer at ungdom i alderen 20-24 år som har vært helt ledige i over 3 måneder, skal få en tilrettelagt oppfølging ut fra egen forutsetning og behov, til aktiv jobbsøking, egenaktivitet og motivasjon til arbeid⁴.

Som flere undersøkelser viser (Markussen, et al., 2008; SSB, 2007) fullfører ikke 1/3 del av ungdommene videregående skole innenfor rettighetstiden på fem år. Hvor blir disse ungdommene av? Det viser seg at en del av dem har skiftet studieretninger underveis, gjerne fra yrkesfaglig til allmenn og av den grunn vil bruke lengre tid på videregående. Andre har tatt seg pauseår/friår for en periode og kommer tilbake igjen til videregående for å få full studiekompetanse (Markussen, et al., 2008). Det er også noen av disse ungdommene som har funnet seg arbeid og av den grunn ikke kommer tilbake til videregående skole. Samtidig viser det seg at det er en andel ungdom som blir værende utenfor skole og det ordinære arbeidsliv over tid. I undersøkelsen ” Ungdoms levekår” utført av Statistisk sentralbyrå (2007) kommer det fram at 7 prosent av unge i alderen 16-30 år sto utenfor arbeid og opplæring over lengre tid enn 6 måneder. Denne gruppen ungdom og unge voksne blir betegnet som marginalisert der også andre levekårsproblemer som dårligere helse, usunne livsvaner, dårligere økonomi ofte beskrives som tilleggsbelastninger. Det er denne gruppen ungdom som er denne studiens målgruppe; unge i alderen 16-25 år som står utenfor skole og arbeid, og/eller gjentatte ganger har forsøkt ulike tiltak for å komme inn i arbeid og opplæring.

1.3 DESIGN OG METODE

For å få best mulig innsikt i de unge som står utenfor opplæring og arbeid sin livssituasjon, har prosjektet blitt gjennomført som en kvalitativ studie med utvalgte case med intervjuer. Dette for å få innsikt i forhold som omgir de unge i hverdagen, så som lokalmiljø, familiebakgrunn, utdannings- og arbeidsmarked og ellers tjenestetilbud - og organisering lokalt. Gjennom casestudier blir en i stand til å undersøke komplekse empiriske sammenhenger innenfor rammen av en kontekst og på tvers av ulike kontekster (Yin, 1994). Casestudie som metode handler om å

⁴ Fra Regjeringens handlingsplan mot fattigdom 2007.

studere ulike tenkelig relevante sider med et avgrenset antall fenomener (eller case). Ved å gå inn i fire ulike case som vi har gjort, har vi hatt mulighetene til å se på særtrekk ved det enkelte case og se etter sammenfallende trekk på tvers av casene. Dette skal vi utdype nedenunder.

I hver case har vi brukt kvalitative intervju som forskningsmetode for å få fram ungdommens perspektiv og deres erfaringer med å stå utenfor ordinært arbeid og opplæring. Ved å gjennomføre kvalitative intervju har deres egne beskrivelser og stemmer stått sentralt, og det har bidratt til å øke troverdigheten ved å få fram den erfaringsbaserte kunnskap. En kan snakke om selvbiografiens små fortellinger og dens evne til å la fortelleren (den unge) posisjonere seg selv i verden (Gullestad, 1989). Selv om flere av de unge gir uttrykk for hverken å ha struktur på hverdagen eller mål med livet sitt, så vil den enkelte gjennom samtalen skape et sett av sammenhenger og mening ut fra det som ellers måtte beskrives som fragmentert og tilfeldig (Ibid.). Siden formålet med den kvalitative studien har vært å få kunnskap om de unges egne erfaringer og opplevelser, er det viktig å understreke at det er deres ord og beskrivelser som er utgangspunktet for analysen av dataene. Det er den subjektive opplevelsen vi frambringer som vil bety at en ansatt kanskje vil gi en annen versjon av samme sak hvis han ble spurt. Et eksempel; En av de unge guttene forteller at rådgiveren på ungdomsskolen hvor han gikk, sa til han at han ikke var smart nok for en bestemt studieretning på videregående skole. Dette betyr ikke nødvendigvis at det var det rådgiver mente, men det var slik ungdommen selv oppfattet det. Han følte seg stemplet som dum og ikke smart nok, og dette tok fra han den lille skjøre rest av faglig selvtillit han hadde opparbeidet seg gjennom barne- og ungdomsskolen. Det er slike og lignende opplevelser som i sammenheng med andre faktorer kan bidra til at ungdommen opplever seg utestengt fra videregående skole.

1.3.1 Nærmere om caseutvelgelsene

Ungdoms tilknytning til opplæring og arbeid og opplevelser av å være utenfor disse arenaene, påvirkes av ulike strukturelle forhold. Studier viser at den lokale konteksten vil ha stor betydning hvilke prosesser som fører de unge til marginale posisjoner (Hansen & Mastekaasa, 2003; Heggen, et al., 2003).

I områder med høy arbeidsledighet vil det kunne vise seg å være lettere å få aksept for en tilpasning utenfor arbeidslivet, enn i områder med stor etterspørsel etter arbeidskraft. I tillegg utgjør lokal næringsstruktur et viktig bakgrunnsforhold, hvor enkelte av casene har høyt innslag av tertiærnæringer mens andre har større andel sysselsatte innenfor primær- og sekundærnæringer. Sentrum- periferi dimensjonen står også sentralt, hvor enkelte områder er mer spredtbygd, med færre tilbud både

innenfor utdanning - og arbeidsmarkedet og også fritid. Andre sosiale og/eller kulturelle forhold som kan ses som beskrivende for enkelte av casene, er at det å være utenfor opplæring og arbeid noen steder og i noen grupper ikke representerer det samme brudd på forventningene som hos andre. Det har derfor blitt foretatt et utvalg av fire ulike geografiske områder som ligger i hvert sitt fylke på tvers og langs av landet, hvor hvert område representerer en case i studien. Utvalget av case er således gjort strategisk, med sikte på å oppnå bredde langs en rekke viktige strukturelle dimensjoner som trekk ved arbeidsmarkedet, næringsstruktur, utdanningsbehov/tilbud, levekår og også tiltaksapparatets organisering og praksis (f.eks. oppfølgingstjenesten). Ved å velge ut ”*contrasting cases*” (Silverman 1993) fikk vi dermed mulighet til å analysere hva det å være utenfor opplæring og arbeid for ungdom innebærer i ulike kontekster, og ga oss bilder av ulike faktorer som ses som sentrale for opplevelsen av å stå utenfor opplæring og arbeid.

OT- kontaktene vi har vært i kontakt med bekrefter at tilbudet til ungdommene i ulike kommuner er svært ulikt. Caseutvelgelsen tok utgangspunkt i kommune-størrelse, regionalitet, næringsstruktur, kulturelle forhold, og skåre på SSBs levekårsindeks.⁵ Innenfor hvert fylke har vi valgt ut et utdanningssted/bydel som sikrer god bredde i utvalget. Vi har omdøpt caseområdene til henholdsvis Veststad, Øststad, Sørstad og Nordstad. Dette for å forenkle analysen og framstillingen av områdene. Kjennetegn med caseområdene:

- Veststad: Møre og Romsdal fylke, kystby, dårlige levekår. Arbeidsledighet over snittet.
- Øststad: Oppland fylke. Innlandsområde, en bykommune og en distriktskommune. Gjennomsnittlige levekår, arbeidsledighet under/på snittet.
- Sørstad: Oslo kommune. Bydel med mange ikke-vestlige innvandrere, kulturelt mangfold. Gjennomsnittlige levekår. Arbeidsledighet over snittet.
- Nordstad: Nordland fylke. Kystkommune, middels stor by, sammensatt næringsstruktur, gjennomsnittlige levekår. Arbeidsledighet på snittet.

I hver case har vi etterstrebet et utvalg med mest mulig lik kjønnsfordeling, og det har også vært viktig å sikre rekruttering blant ungdom med ikke-vestlig bakgrunn der hvor det var relevant. I case Sørstad er størsteparten (10 av 14) av utvalget ungdom med ikke-vestlig bakgrunn. Utvalget er gjort blant ungdom som behersker norsk muntlig. Til sammen i alle de fire casene har vi intervjuet 57 ungdommer og 10 ansatte i OT og NAV, derav en ansatt i barnevernet. Fordelingene av ungdomsintervju har vært fra 12-17 ungdommer i hvert område. Fra hvert

⁵ Levekårsindeksen til SSB kan bl.a. ses som en indikator for sosiale problemer og behov for tjenester. Clifford 2006: *Levekår, ulikhet og utsatte barn*

caseområde har vi intervjuet fra 2-3 ansatte i oppfølgingstjenesten og i NAV. Ungdomsgruppen har likevel vært hovedinformantene i prosjektet, selv om det også har vært nødvendig å vite noe om hvordan ansatte i tjenesteapparatet oppfatter ungdommenes utfordringer, hva slike utfordringer innebærer og hvordan tjenesteapparatet arbeider for å møte utfordringene. Gjennom å intervjuer oppfølgingstjenesten og NAV om dette tema, har prosjektet også fått informasjon om ulike tjenester rettet mot målgruppen i området.

1.3.2 Nærmere om utvalget av ungdom

Målgruppa for utvalget var ungdom i alderen 16-25 år som over tid, var eller har vært utenfor arbeid og opplæring. Vi ønsket fortrinnsvis å få tak i de ungdommene som på intervjuutidspunktet var utenfor ordinært arbeid og opplæring for å få deres hverdagsbeskrivelser slik de arter seg i dag. Likevel så vi at utvalget også kan romme ungdom som er i arbeid, men som har erfaringer med å være utenfor og kan dele av disse erfaringene. Det er viktig å poengtere at dette er en gruppe ungdom som stadig skrifter mellom ulike kurs, klasser og arbeidstilbud. De er i en bevegelse og er på ingen måte statisk i en livssituasjon som utenfor arbeid eller opplæring over lang tid. Et eksempel er ei jente som en av forskerne gjorde en intervjuavtale med. Hun var helt uten dagtilbud da avtalen om intervju ble inngått, to uker senere var hun i en arbeidspraksis og hadde en annen hverdag enn hun hadde bare dager før. Dette bildet av denne gruppen er viktig å ha med seg både når hverdagene deres beskrives, og for å vise de skiftninger deres hverdag i høy grad består av. Denne gruppen ungdom beskrives av OT- koordinatorene og NAV ansatte som vanskelig å få til avtaler med. De svarer mange ganger ikke på henvendelser fra OT, skifter ofte mobiltelefon eller møter ikke til avtaler. Det var derfor en utfordring for oss forskere å få fatt i akkurat den gruppen ungdom som vi ønsket å komme i kontakt med. Oversikt over utvalget nedenunder viser at vi har lyktes å komme i kontakt med det antall ungdom og de ungdommene som er i målgruppen for prosjektet.

Av de 57 ungdommene som vi har intervjuet, er det noen flere gutter (30) enn jenter (27) i materialet totalt sett, men internt i casene er det ganske store forskjeller. I Veststad er over halvparten av ungdommene jenter, mens situasjonen er motsatt i Øststad. Aldersmessig ligger tyngdepunktet på 17-19 år. De yngste i materialet er 16 år, og den eldste 24. Det mest vanlige blant ungdommene i utvalget er at de har hatt ett skoleavbrudd (29 stykker). Ganske mange har to avbrudd (20), mens resten har tre avbrudd eller mer. Det er også et par ungdommer som enda ikke har startet opp videregående. Det har vært en målsetning å ha ungdommer med ikke-norsk etnisk bakgrunn. Vi har til sammen 11 ungdommer med slik bakgrunn. Disse er i all hovedsak fra Sørstad.

Spørsmålene vi har stilt ungdommene, omhandler deres bakgrunn, skolehistorie, og deres erfaringer med skole og arbeid. Vi ba dem om å beskrive deres hverdag nå i dag, deres drømmehverdag og hvilke forventninger de opplever fra samfunnet rundt dem (den moralske hverdagen). Videre har spørsmålene omhandlet deres erfaringer om hva som er hindringene i å fullføre videregående opplæring og deres erfaringer i møte med hjelpeapparat og arbeidslivet (se vedlegg 2).

Ser vi på ungdommenes status på intervju tidspunktet, er det 20 ungdommer som er i arbeidspraksis. Halvparten av disse følger et faglig opplegg i tillegg. Det er 11 ungdommer som har arbeid med ordinær lønn, hel eller deltid. Flere av disse har skaffet seg jobben selv, som vi senere skal se. 16 av ungdommene hadde ikke noe aktivitet knyttet til arbeid eller skole. Det er altså noen forskjeller mellom de tre casene når det gjelder egenskaper ved utvalget. Dette har nok flere årsaker. Det har vært brukt noe ulike rekrutteringsmåter i de fire regionene. Noen steder har vi tydd til oppsøkende rekruttering på ungdomsklubber, mens OT- tjenesten har stått for all rekruttering andre steder. Populasjonen av ungdom vil også være ulik casene imellom. Det har imidlertid ikke vært en målsetning at utvalget skal være statistisk representativt. Det som er viktig for analysene vi skal gjøre, er at vi har en rimelig god *bredde* i materialet.

Tabell 1. Oversikt over utvalget

	Nordstad	Øststad	Sørstad	Veststad	Sum
Kjønn:					
Jenter	5	5	8	9	27
Gutter	7	13	6	4	30
Alder:					
16	0	6	1	0	7
17	7	1	3	3	12
18	2	5	1	1	9
19	1	5	3	3	12
20	2	0	0	4	7
21	1	0	3	2	6
22	1	0	1	0	2
23	0	1	1	0	2
24	0	0	1	0	1
Antall skoleavbrudd:		*			
1	8	11	7	5	29
2	3	6	5	5	20
3	1	0	1	1	4
4 el fl	0	0	1	2	3
Etnisk bakgrunn:					
Norsk	11	18	4	13	46
Ikke-vestlig	1	0	10	0	11
Status på intervjudtidspkt:					
Arbeidspraksis	2	3	4	2	11
Arbeidspraksis / fag	6	3	0	0	9
Kurs/delvis opplæring?	0	4	2	0	6
Yrkesretta attføring	0	0	1	1	2
Lønna arbeid	0	2	1	5	8
Lønna arbeid+fag	0	3	0	0	3
Lærling	0	1	0	0	1
Privatist	0	1	0	0	1
Ingen av delene	4	1	6	5	16

1.3.3 Rekruttering og gjennomføring

Oppfølgingstjenesten⁶ har vært en viktig døråpner med avgjørende informasjon om og bistand til rekruttering av ungdommer som informanter. Vi tok tidlig kontakt med OT- tjenesten både på fylkesnivå og OT- koordinator lokalt i alle de fire utvalgte områdene. Samtlige har målgruppen i sin tjeneste og har hatt mulighet til å kontakte ungdommene og videreformidle vår anmodning. OT har vært positive og hjelpsomme til å bistå oss i rekrutteringsarbeidet for undersøkelsen. Til tross for velvilligheten har det vært utfordringer knyttet til å rekruttere unge til å delta i studien. Dette er utfordringer som i seg selv er interessante funn av flere grunner. OT er en tjeneste som opplever å ha stort arbeidspress. En av forskerne tilbrakte noen dager sammen med flere OT- koordinatorene og fikk oppleve hvor hektisk og fragmentert deres hverdag var. I tillegg til å ha undervisning/informasjon i skoleklasser, har de en jevn pågang av ungdom på døra si til kontoret, som ønsker samtaler eller som de selv har innkalt til samtale. OT- koordinatorene mottar telefoner gjennom hele arbeidsdagen, fra ungdom, bekymra foreldre, arbeidsgivere og tjenesteapparat for øvrig, og bruker mye av dagen til å følge opp de unge de har inne i sine system, og hjelpeapparatet rundt den enkelte. OT sier at mange ikke svarer dem på henvendelser og de er vanskelig tilgjengelige både pr. telefon og til å stille opp på avtalte møter. Vi tok derfor høyde for å bruke en del ekstra tid og ressurser på rekrutteringen. Enkelte har unnlatt å møte opp til intervjuavtale, og vi har da gjennomført nye rekrutteringsrunder med ungdom. Generelt sett har det vært positivt å erfare at så mange har ønsket å la seg intervju og har møtt opp til intervju. Noen har kommet langvegsfra, ofte etter jobb/ praksisplass, og har kommet kjørende flere mil for å møte oss på ettermiddagstid. Det har vært ungdom som vanligvis sover på dagtid, men de har likevel stått tidlig opp for å møte opp til intervju. Det at vi som forskere også har vært tilgjengelige og fleksible til å møte ungdommen der de ønsket å bli møtt, har nok også bidratt til at såpass mange ungdommer stilte opp til intervju.

Det er viktig å understreke at blant denne gruppa befinner det seg personer som har store psykiske vansker og som sliter med å ha sosial omgang, også med sine nærmeste. Å stille til intervju, med et vilt fremmed menneske, krever mye styrke og mot. At så mange likevel har orket å møte opp og gjennomføre intervjuet er vi ekstra takknemlige for. Dette er også et viktig forskningsetisk spørsmål. Blant målgruppen for forskningsprosjektet er det enkelte unge som sliter med til dels omfattende psykiske traumer og ubehandlede depresjoner og angst, mens andre er i et behandlingsopplegg under tiden mens intervjuet gjennomføres. Når man intervjuer personer i slike situasjoner og om slike tema som vi har gjort, inngår

⁶ For en nærmere beskrivelse av oppfølgingstjenesten:
<http://www.regjeringen.no/nb/dep/kd/dok/NOUer/2003/NOU-2003-16/14/6/6.html?id=370744>

man i samtaler som fort kan se ut til å bli private og utleverende. Som forsker er det i slike situasjoner viktig å være bevisst på og ikke gå inn i samtaler som beveger seg over til å bli ”behandlingssamtaler”, men at vi holder oss innenfor temaene i intervjuguiden. Selv om det å følge tråder i samtaler som beveger seg inn i følelsesmessige områder som den unge sliter stort med, selv kynisk sett kan gi forskningsprosjektet innsikt i tematikk som er høyst relevant, så skal vi være svært forsiktige i forhold til hvor langt vi skal gå inn i det. Bevissthet om dette er viktig fordi når intervjuet er over, forlates hver og en igjen alene, uten oppfølging i etterkant.

Intervjuene har blitt gjennomført som strukturerte intervjuer basert på en standardisert intervjuguide (vedlegg 2). Ungdommene har i all hovedsak blitt intervjuet ansikt til ansikt, men 5 intervjuer har blitt gjennomført via telefon. Konkret sett har rekrutteringen av ungdom forgått i tett samarbeid med OT-tjenesten på følgende måte: OT-koordinatorerne i de ulike områdene foretok en utvelgelse av ungdom ut fra vår beskrivelse av målgruppen og sendte ut brev fra oss med forespørsel om deltakelse, hvor det lå samtykkeerklæring (også fra foreldre for dem under 18 år), svarslipp, samt frankert svarkonvolutt. OT kontaktet videre ungdommer hvis vi ikke hørte noe, og forespurte dem om deltagelse i prosjektet. Enkelte steder var det OT-koordinatorerne selv som tok direkte kontakt med enkelte ungdommer, og fikk et muntlig samtykke fra ungdommene om deltagelse. Neste steg var at forskeren tok direkte kontakt med ungdommen for å gjøre avtale om intervju. I tillegg har vi rekruttert noen informanter via ungdommer som har deltatt i studien.

1.3.4 Temakafé - redskap for dialog og deltagermedvirkning

Som en siste og avsluttende del i prosjektet gjennomførte vi temakafé med ungdom, ansatte i NAV og oppfølgingstjeneste fra de ulike caseområdene, i tillegg til representant fra BLD og forskere.

Temakafé er en arbeidsform der tjenesteytere og mottakere kommer sammen og drøfter viktige spørsmål og utfordringer i tjenestene (Olsen, 2007). Sentralt i denne formen er at roller og makt mellom folk skal utviskes. Det å fremme dialog mellom deltagerne og sammen komme fram til gode løsninger, er det primære med denne arbeidsformen. Her er det derfor helt vesentlig at brukere og de som mottar tjenester skal være aktivt med som deltagere i temakafeen. Dette henger sammen med dette prosjektets perspektiv i det å få fram ungdommens kompetanse på hva det innebærer å være ung og utenfor ordinært arbeid og skole. Denne metoden bringer ungdommene inn som aktive deltagere i forskningsprosjektet der de blir involverte til å påvirke resultatet og konklusjonene i rapporten.

Kafeen fungerte slik at vi la opp til en uformell kafé- stil, med grupper rundt hvert bord, sammensatt av både ansatte fra OT og NAV, og ungdom. Forskerne hadde i vår temakafé en deltagende observatør rolle og var slik også en del av gruppa. Gruppene (de ulike bordene) fikk utdelt ulike problemstillinger med utgangspunkt i de funn vi allerede hadde gjort oss gjennom datamaterialet. Problemstillingene var konkrete og handlingsretta formulert, der vi var opptatt av å få fram konkrete forslag til tiltak. De refleksjoner og forslag som kom fram i temakafeen inngår som en del av datamaterialet i undersøkelsen, og blir innbakt i rapportens to siste kapitler.

1.4 PERSPEKTIVER OG UTGANGSPUNKT

Denne studien tar utgangspunkt i ungdommenes livsverden, der det er deres erfaringer og opplevelse som er de sentrale ”data”. Slik sett vil en fenomenologisk tilnærming der det omhandler å få innsyn i ungdommenes livsverden være et perspektiv som ligger til grunn i tolkning og forståelsen av de data som er samlet inn (Thornquist, 2003). Ungdommens livsverden kan vi få et innblikk i ved å studere deres hverdag. Hverdagslivsperspektivet er derfor en sentral tilnærming i prosjektet. Samtidig som vi ser på deres hverdag, så vil deres erfaringer speiles i det samfunnet de er en del av. Hva er ungdom i vårt samfunn? Å se på ungdomsfasen som en overgangsfase er å løfte blikket fra enkeltungdoms livsverden, til å se på hva ungdom som gruppe og fenomen er i samfunnet vårt. Derfor er samfunnets forventninger til denne gruppe sentral, og hvordan samfunnet organiserer systemene, som i dette tilfelle er skole, arbeidsliv, og hjelpeapparat.

Et av formålene med prosjektet er å gi økt *ungdomskompetanse* i arbeidet med ungdom som er utenfor arbeid og opplæring. Vi har derfor gått nærmere inn på begrepet ungdomskompetanse som et utdypende perspektiv i synet på ungdom i denne undersøkelsen, og knytter det til både deres kompetanse i hverdagen på å håndtere sin livssituasjon, og i den metodiske tilnærmingen hvor vi involverer ungdommene i prosjektet som deltagere til drøftinger om de sentrale tema i prosjektet, gjennom blant annet temakafeen vi arrangerte.

1.4.1 Ungdom i et samfunnsperspektiv

Ungdom møter ofte spørsmålet: Hva skal du bli? I spørsmålet ligger det en forventning til ungdom at de skal ha planer for framtiden og er målrettet med hensyn til utdanningsvalg og yrkesliv. Å være ungdom handler slik sett om å være på vei til noe som ligger der foran. En overgangsfase til noe annet som er målet,

nemlig til det å bli voksen. Menneskets livsløp og utvikling beskrives ofte i faser og overganger til neste fase. Det er barndom, ungdom, voksen og alderdom.

Både barndommen og ungdommen blir gjennom sosiologien og psykologien sett på som en sosialiseringssprosess, som primært omhandler individets forming og dannelse. I en sosiologisk forståelse er det hvordan individet blir en del av samfunn og kulturer, og i psykologien er det hvordan individet utvikler seg og formes i samfunnet (Frønes, 2003).

Begrepene ungdom og unge brukes noe blandet, men oftest betegnes ungdom for den fasen fra 13 år og fram til 18-20 år, og den unge/unge voksne er fra 20 – 25 år. Utgangspunktet for barnet er å være underordnet en del av et lite privat felleskap som er familien, til å bli en selvstendig deltager i samfunnslivet (Fauske & Øia, 2003). Hva som ligger av forventninger og krav til ungdom i denne fasen vil være avhengig av hvilke verdier som preger det samfunnet ungdommen vokser opp i. Disse forventninger om å stå på egne bein og være selvstendig har endret seg både i forhold til alder, og til hva som verdisettes i samfunnet for enhver tid. For femti år tilbake i tid var konfirmasjonsalderen en helt klar markering av overgangen fra det å være ungdom til å bli voksen. Som 15åring var det vanlig at ungdom begynte å arbeide og tjene sin egen lønn. I dag starter ungdomsfasen rundt 13/14 års alderen og varer gjerne til de er over tjue år. Dette sett i sammenheng med at ungdom bor gjerne hjemme hos foreldrene lengre, og blir forsørget av de til skolegangen i 20 års alderen er over. Dette er store endringer over kort tid, der lengre skolegang har bidratt til å forlenge ungdomstiden.

Det moderne samfunn blir gjerne betegnet som et kunnskaps- og utdannings-samfunn (Heggen, et al., 2003), og det er i dette samfunnet ungdom skal forsøke å skape sitt liv og ta mange avgjørende valg for framtiden. Denne ungdomsfasen er å gå fra et liv som ung og avhengig av foreldre, til en livssituasjon som voksen, selvstendig og ansvarsfull. Det vil for ungdommen innebære autonomi som fordrer både sosial og økonomisk selvstendighet og uavhengighet. Det å være voksen medfører å inneha posisjoner og statuser med rettigheter, valg og plikter som gjør den enkelte til deltakende ansvarlige samfunnsmedlemmer (Giddens, 1991; Ziehe, Fornäs, & Retzlaff, 1993). I dette ligger dimensjonene *frihet* og *valg* som er sentrale verdier i vårt samfunn. Friheten ligger i det å kunne bestemme selv, være uavhengig og selvstendig. Denne friheten blir ofte verdisatt som en ”belønning” for å komme inn i voksenlivet. Vetlesen (2007) stiller spørsmål om denne friheten til å velge sin vei og identitet er så reell som man vil ha det til. Han snakker om en forestilt frihet der de samfunnsmessige aktører og ikke minst strukturer legger premissene for borgernes ”valg”. (s 51).

For ungdommene er nettopp disse forventningene til å skulle velge ofte det som er mest problematisk i denne fasen i livet. De skal velge studieretning, og kommer de inn på feil, så blir de definert som en som ”dropper ut” eller ”er utenfor”. Samtidig så kan man spørre med Vetlesen; hvilke reelle valg har ungdom, når samfunnets ”ordning” for dem er tre år på videregående skole for ungdom i denne alderen og der arbeid er i liten grad et alternativ? Det vanskelige og problematiske med å skulle velge å ta ansvar for sine egne valg, er et tema som blir gjenstand for nærmere drøfting i denne rapporten.

Ungdomsfasen med frihet, valg og ansvar, beskrives ofte som en utfordrende fase i faglitteraturen. Turner (1967) beskriver ungdom i en liminalfase som betyr å være i en tilstand mellom sosiale posisjoner. Man går fra posisjonen av å være barn, men har samtidig ikke den status, de rettigheter og rang som den voksne har. Ungdomsfasen er derfor fylt opp av ambivalens og paradokser og beskrives som; ”...*a confusion of all the customary categories.*” (Turner, 1967, p. 202).

Det å se på ungdomsfasen som en kritisk og vanskelig fase er også sammenfallende med ulike psykodynamiske perspektiver på menneskets vekst og utvikling. Stadieteoriene til både Piaget og Erikson beskriver ungdomstiden og spesielt puberteten som preget av følelsesmessig forvirring, mange forandringer og ustabilitet både fysisk og psykisk. Piaget fremhever spesielt den kognitive utviklingen i ungdomsfasen der evne til å tenke abstrakt og sette seg inn i komplekse forhold som spesielt avgjørende for å bli en del av det vokse samfunn (Piaget, 2000). Det som møter ungdom i denne fasen i overgangen fra grunnskole og til videre opplæring og arbeid, er nettopp et mangfold og en kompleksitet både i utdanningsvalg og i etableringen etter hvert i eget bo.

Denne overgangen, eller ”friheten” handler om noe mer enn å velge utdanningsretning eller finne seg et arbeid. I denne overgangen mellom barndom og avhengighet av foreldre, og over til et selvstendig voksenliv, vil det være flere parallelle overganger som foregår på samme tid. På samme tid som utdanning og opplæring skal foregå begynner ungdommen også å få en tilknytning til arbeidsmarkedet. I tillegg er det utflytting fra foreldrehjem og anskaffelse av egen bolig. Kjæreste- og partnerforhold etableres ofte i denne perioden, med andre ord: ungdommen skal etablere sitt eget *hverdagsliv*. Lengden på og omfanget av overgangsfasen forsterkes av de muligheter og begrensninger de unge har på andre viktige områder som markerer autonomi og voksenstatus. Dette vil være avhengig av individuelle forutsetninger som personlige ferdigheter og egenskaper. Videre vil denne overgangsfasen bli påvirket av de muligheter og begrensninger i de nære relasjoner som familie og nettverk, og til sist de betingelser og forutsetninger som ligger i oppvekstmiljøet rundt den unge, både lokalt og i storsamfunnet

(Bronfenbrenner, 1979). I hvor stor grad samfunnet og omgivelsene former og styrer ungdommens muligheter og livsvei er en viktig dimensjon å ta med seg i en studie av ungdom som blir betegnet som marginalisert. Å se ungdommene i lys av det samfunn de lever i, er avgjørende for å belyse ytterpunktene om de er ekskludert og utestengt fra samfunnets institusjoner som skole og arbeidsmarkedet, eller handler dette om en valgt posisjon?

Ofte sies det som en frase at; ”dagens ungdom er et produkt av sin tid”. I et slikt perspektiv kan ungdom sees på som en passiv deltager som bare følger med de samfunnsstrømninger og de krav som de måtte møte på sin vei, og dermed opplever å bli enten inkludert eller ekskludert. En annen måte å se på ungdom i dagens samfunn er å se de som aktive deltagere som er med og skaper og former det samfunn de er en del av. Dette gjensidige samspillet mellom individ og samfunn der begge parter er formbare beskrives som et av kjennetegnet på det sen - moderne samfunn som stadig er i endring og bevegelse. Dette både med bakgrunn i en teknologisk utvikling der økt mobilitet og tilgjengeligheter uavhengig av tid og sted, men også med bakgrunn i de utallige valgmuligheter og muligheter borgerne har til å velge sin livsvei (Bauman, Nygård, Kolstad, & Christie, 2006; Giddens, 1991). Vi ser at ungdom både påvirker og har innflytelse i vårt samfunn på flere områder. Ungdom dominerer ofte mediabildet og er trendsettende innen musikk, kultur og mote. Innenfor informasjonsteknologi, data og kommunikasjon er ungdom førende i å ta i bruk det siste på markedet og er ofte de som skaper og utvikler nye produkter (Engelstad & Ødegård, 2003; Thrana, 2008).

Slik sett kan denne overgangsfasen sees på som noe annet enn en overgang til voksentilværelsen som et mål. Det å være ungdom og leve ut sine ønsker og sitt leveste kan være et mål i seg selv. Denne mellomfasen kan sees på som en privilegert fase der man på mange måter har en frihet til å gjøre mye som en vil, samtidig som en har det privilegium å ha noen voksne rundt seg som stiller opp, og som tar ansvar hvis ting skulle skjære seg. I et slikt perspektiv kan tilnærmingen være å fokusere på ungdommenes kompetanse, både i forhold til egne ferdigheter, men også se verdien av deres kunnskap om samfunnet som betydningsfull og utfyllende. Et slikt perspektiv løfter blikket fra å se på denne gruppen ungdom som marginalisert og problembelastet, til å se på de som ungdom som har utviklet en egen kompetanse til å håndtere de utfordringer de møter. På en annen side har vi kunnskap om at sosial bakgrunn, klassetilhørighet og oppvekstvilkår er en betydelig dimensjon som påvirker utdanning, yrkesvalg og avbrudd fra videregående skole (Frønes, 1994; Grøgaard, 1997; Hansen & Mastekaasa, 2003; Hernes & Knudsen, 1976; Markussen, et al., 2008). Et kompetanseperspektiv tar utgangspunkt i ungdommenes tilpassninger og muligheter i sin kontekst, noe vi herunder skal utdype nærmere.

1.4.2 Ungdomskompetanse

Det er ungdommenes erfaringer og deres livsverden som er utgangspunktet i denne studie. Ved å bringe inn et kompetanseperspektiv i forståelsen av ungdommene så vil det innebære et syn der ungdommenes erfaringer og deres kompetanse på det å være utenfor arbeid og opplæring, er unik. De innehar en kunnskap som vi ønsker å få innsikt i. Kompetansebegrepet kan likevel være problematisk fordi det brukes i om lag alle sammenhenger i samfunnet hvor det handler om å tilegne seg kompetanse, enten det er i form av å forstå sin komplekse mobiltelefon, bruk av it-teknologi i hverdagslivet, eller det er snakk om utdanning for å tilegne seg spesifikk fagkompetanse. I forståelsen av *ungdomskompetanse* handler det om kompetanse i en noe annen betydning. Dette begrepet kan knyttets til hvilket syn vi har på barn og ungdom og hvilken plass og innflytelse barn og ungdom skal ha i relasjon til voksensystemet i vårt samfunn. I den nye barndomspsykologien beskrives barns utvikling i det enkelte utviklingstrinn, som barnets evne og muligheter til å tilegne seg *kompetanser* for å mestre de forventninger som en møter fra omgivelsene (Sommer, 2003). Barn og unges kompetanser er i dette perspektivet knyttet til de relasjoner de har til omverdenen og de muligheter de gis gjennom omgivelsene. I en slik tilnærming blir barn sett på som handlende aktører som er aktivt handlende i sin egen utvikling (Borge, 2003; Sandbæk, 2002). Nygren (2008) bruker begrepet *handlingskompetanse* for å beskrive den tette koblingen mellom barns kompetanser og handling. Det er kompetansen mennesket har tilegnet seg som gjør det i stand til å handle.

For gruppen ungdom som står utenfor opplæring og arbeid, vil det være vesentlig å få en forståelse for deres handlingskompetanse i den livssituasjon og den kontekst de er en del av. De sosiale, materielle og kulturelle oppvekstvilkår vil derfor påvirke hvilken handlingskompetanse som utvikles og som brukes for den enkelte ungdom. For en nærmere konkretisering av begrepet handlingskompetanse deles begrepet i fem hoveddeler. Det er; kunnskap, ferdigheter, kontroll over ytre betingelser, identiteter og menneskets handlingsberedskap (Nygren, 2008, p. 44). De to første omhandler *hvilken kunnskap en ungdom besitter og hvilke ferdigheter* personen har utviklet som vil være avhengig av både evner og muligheter til læring, både sosialt og faglig. Hvis en ungdom har en sykdom, eller har en diagnose som ADHD, eller har lese- og skrivevansker, vil det kunne påvirke læreprosessen og kreve en spesiell tilrettelegging for at barnet/ ungdommen skal tilegne seg kunnskap og ferdigheter på et bestemt område. I et kompetanseperspektiv vil en være opptatt av å utforske hvilke alternative typer kompetanser har ungdom tilegnet seg for en tilpassning både til skole og yrkesliv, men også hverdagslivet i sin helhet. Ungdommene i denne studie har funnet ulike tilpassninger til skole og arbeidsliv både i henhold til hva som er deres ønsker og drømmer og deres faktiske hverdag. Et eksempel er at flere av ungdommene som

sto helt uten arbeid og skole, fant gjerne ”arbeid” gjennom å være en gratisarbeider på den lokale klubben, det å utøve sin idrett som et alternativ til arbeid, eller de dyrket sin egen ”pc-spill kompetanse.” Både ved å ha ungdommenes kompetanse som et perspektiv og studere ungdommenes tilpassninger til sin hverdag, vil det gi oss innsikter i ungdommenes situasjon fra deres eget perspektiv. I et slikt perspektiv kan vi også få belyst om ungdommene opplever seg utestengt eller ekskludert fra opplæring og arbeid, eller om dette er en selvvalgt posisjon, eller et tredje alternativ som er en kombinasjon av å oppleve seg utestengt og at dette er ”ønsket”.

Det neste punktet i begrepet handlingskompetanse er *kontroll over ytre betingelser*. Vi har vært inne på betydningen av å se disse ungdommene i sin kontekst der oppvekstmiljø, kulturelle faktorer, tilgang på arbeid og utvikling av det offentlige tjenestetilbudet vil ha stor betydning. Her handler det både om hvordan institusjonene som den videregående skole, og de offentlige tjenestetilbudene som NAV og OT imøtekommer disse ungdommens behov. Her vil fokus være på systemenes kompetanse for å tilrettelegge tilbud til denne gruppen ungdom.

Identitetsutvikling er sentralt i ungdomsfasen og er en del av innholdet i ungdommenes handlingskompetanse. Her er det snakk om både egenidentitet og identitet til grupper og miljø. Egenidentitet omhandler hvordan man forstår og vurderer seg selv. Filosofen Taylor (1985) forklarer identiteten som; ”*Our fundamental evaluation.*” Det er menneskets egen vurdering og tolkning av en selv som også er med og skaper identiteten. Vi gjør en selvevaluering der vi bedømmer hvem vi selv er. Han sier at identiteten er dels bestemt av hvordan vi oppfatter og tenker om oss selv, og dels av de relasjoner vi inngår til omgivelsene og hvordan de definerer hvem vi er. Identitet og samspill med omgivelsene er også sentralt i Giddens (1991) tenkning om identitetsdannelsen. Han forklarer dette med at individet skaper seg selv i en refleksiv prosess med omgivelsene, og her tar han med både de lokale omgivelser som er familie, nærmiljø og nettverk, men også det globale samfunnet. Han viser hvordan vi blir formert og preget av nyvinninger innen kommunikasjon, teknologi, medisin som gjerne skjer på andre siden av jorden, men som sterkt preger vårt hverdagsliv og former oss til det vi er. Ungdom har gjerne kjæreste og venner på nettet, og da er geografisk avstand underordnet de kommunikasjonsverktøyene som er utviklet. Frønes (2003) bruker begrepet den ”digitaliserte barndom” for å beskrive hvordan mediesamfunnet skaper og påvirker ungdommens livsstiler og levesett. Den livsstil som ungdommens skaper vil etter hvert inngå i egenidentiteten og man skaper sin egen biografi som forklarer både handlinger og væremåter (jfr Giddens). Dette så vi klart i vårt materiale hvordan ungdommenes liv, spesielt for de ungdommene som drev med online pc-spill hele

natta med ungdommer fra ulike verdensdeler. Deres hverdagsliv ble regulert etter når ungdom i en annen verdensdel var online på spillet.

Utvikling av identiteten er også sterkt knyttet til gruppetilhørighet og tilhørigheten til et bestemt miljø. Erikson (1992) fremhever at evne til samhørighet er en av de mest sentrale ”dydene” i ungdomsårene. Betydningen av å tilhøre en gruppe, å identifisere seg med et ”vi - fellesskap” fører til en differensiering mellom de ulike ”livsstilene”. Giddens (1991) kaller dette for en ”segmentering av livsstiler” som betyr en oppdeling i ulike livsstilsektorer der ungdommene holder seg til miljøer som bekrefter deres livsstil, og tar avstand fra miljøer som de ikke vil identifisere seg med. Livsstilen blir det man fremstår som, den innpakning man har, både utseendemessig gjennom klær, smak og interesser, men også hva man gjør av aktivitet gjennom arbeid og skole og fritid. For gruppen ungdom som står utenfor arbeid og skole, vil det også være variasjoner i livsstiler og hvilken gruppeidentitet de har tilegnet seg til. Samtidig har de det felles at de er utenfor det ordinære løpet som ungdom flest er i gang med. Her kan man tenke seg at det vil påvirke dem hvordan de opplever at samfunnet oppfatter dem, og det vil ha betydning både for egenidentitet, gruppe og miljø - identitet.

Det siste punktet i begrepet handlingskompetanse er hvilken *handlingsberedskap* ungdommen har utviklet for å møte de utfordringer og den kompleksitet han/hun møter på vei inn i voksenlivet. Denne handlingsberedskapen er også noe sammenfallende med det som Antonovskys (2000) beskriver som helt sentralt for å ha en, ”*opplevelse av sammenheng*” i livet⁷. Her er evne til håndterbarhet en av faktorene som er avgjørende om man klarer å finne løsninger på problemer som i utgangspunktet kan virke håpløse. For ungdommene i denne undersøkelsen vil det handle om hvordan de håndterer det å være i en situasjon utenfor videregående skole og arbeidslivet. Dette både i forhold til hvilke mestringsstrategier de har tilegnet seg, og hvordan de har tilpasset seg denne livssituasjonen. Disse fem faktorene i ungdommens handlingskompetanse vil ha et dynamisk forhold og påvirke hverandre. Det handler i stor grad om indre personlige egenskaper som enten er medfødt eller institusjonalisert, eller ytre påvirkninger der miljøbetingelser er det vesentlige.

Med et kompetanseperspektiv i synet på ungdom som et bakteppe i denne undersøkelsen kan vi belyse ungdommens situasjon og deres hverdag fra et noe annet ståsted enn at de blir sett på som utenfor og problembelastende i utgangspunktet. Det er helheten og et sammensatt bilde av deres hverdag vi ønsker å gi et bilde av, som innebærer både å se på det de mestrer, det som oppleves

⁷ Oplevelse av sammenheng - *Sense of Coherence*, er et av hovedbegrepene i A. Antonovskys studie av de salutogene faktorer (friskhetsfaktorer).

vanskelig og hvordan de selv former sin egen hverdag. Her er det sentralt å ikke bagatellisere og dempe den problematiske livssituasjon og de tilleggsbelastninger mange av disse ungdommene sliter med, og har gjort over år. Psykososiale problemer som ulike psykiske plager, rusproblemer, tilpassnings- og atferdsproblemer, er noen av de belastninger en del av disse ungdommene har i tillegg til å stå utenfor et fast dagtilbud. Her er det viktig å se sammenhengen mellom disse levekårsproblemer og det å stå utenfor ordinær skole og arbeid. Her ligger også betydningen av å få avdekket om problemene med å komme i arbeid og opplæring ligger i systemene rundt ungdommene, og hvilke mangler det er i tilbudet til akkurat denne gruppen unge.

1.4.3 Hverdagslivsperspektiv

Å anlegge et hverdagslivsperspektiv i forhold til tema; ”unge som står utenfor opplæring og arbeid”, betyr både å se feltet med utgangspunkt i de unges egne erfaringer og å fange opp viktige samfunnsmessige verdier som utdanning, kunnskap, arbeid og aktivitet slik de forankres i den enkeltes hverdagsliv. Samtidig som skole og arbeid er viktige institusjoner i vårt samfunn, består folks – og ikke minst ungdoms - hverdagsliv og livsverden av langt mer. Hverdagslivsperspektivet gir oss som forskere mulighet til å kunne se helhet i livssituasjonen til den enkelte unge, samtidig som frafall, feilvalg, utstøting eller bortvalg, fører til at noen unge står utenfor ordinær opplæring og arbeid, ofte viser seg å være et sammensatt problematikkområde. For å kunne forstå hvorfor ungdom er utenfor opplæring og arbeid og hvordan det oppleves, ba vi ungdommene om å presentere tre ulike beskrivelser av en hverdag:

4. Den **faktiske** hverdagen (gjennomsnittsdagen, slik hverdagen gjerne er)
5. **Drømmehverdagen** (slik den enkelte skulle ønske den var)
6. Den **moralske** hverdagen (den normativt riktige, dvs slik den enkelte oppfatter at samfunnets forventninger er til hvordan dagen bør være)

Analysen tar utgangspunkt i disse tre ulike bildene av hverdagsliv, og vi er spesielt opptatt av spenningsfeltet mellom den faktiske, moralske og drømmehverdagen. Hvordan er hverdagen for den enkelte, hvordan ser den rent faktisk ut? Hvilke aktiviteter er den fylt med? Hvordan er døgnrytmen? Hvem er de sammen med og gjør hva med? Hvordan skulle de ønske at hverdagen var, det vil si drømmehverdagen? Hvordan hadde hverdagen da sett ut, hvis det ikke fantes strukturelle forhold som begrenset eller la føringer på hva de hadde mulighet til å gjøre? I forhold til den moralske hverdagen ber vi de unge om å beskrive hverdagen slik de opplever eller tror at samfunnet mener den bør være (foreldre, statsministeren). En analyse av brytningspunkt mellom de tre bildene, og

refleksjoner og begrunnelser knyttet til disse, gir et inntak til å formulere og diskutere ungdommens tilpasninger og hvordan tilpasningene kan forstås. Vi er særlig opptatt av å finne ut hvilken rolle opplæring og arbeid har i slike tematiseringer. Bildene gir muligheter for ulike former for komparasjon og analyse, på tvers av grupper av ungdom.

Slike innsikter utgjør et viktig grunnlag for å kunne forstå ungdommenes situasjon fra deres eget perspektiv, både kompleksiteten i livene deres og sosiale relasjoner. Det er med utgangspunkt i hverdagslivet at vi tenker om, handler og organiserer livene våre, og hverdagslivet utgjør en ramme for vår forankring i verden. Hverdagsliv er et empirisk fenomen. Det er faktiske beskrivelser av og om folks måter å organisere aktiviteter og leve på. Samtidig er hverdagsliv et analytisk blikk rettet mot å forstå både folks trivielle og rutinepregete aktiviteter, det gir innsikt til å forstå meningen i det livet folk lever og utgjør også et nedenfra perspektiv på sentrale samfunnsmessige forhold. Selv om hverdagsliv ofte tenkes som å være trivielle, og gjerne som å romme private og utematiserte erfaringer, utgjør hverdagslivet både rammen for folks liv og et praksisfelt som er gjenstand for offentlig regulering. Slike reguleringer skjer gjennom ulike politiske områder og det interessante blir å studere nærmere ulike måter sentrale samfunns- og politikkområder nedfelles i hverdagslivet. Som praksis og erfaring utgjør hverdagslivet rammen for og binder sammen de mange ulike rollene og samfunnsområdene som menneskene til enhver tid er delaktig i. Kunnskap om ulike hverdagslivserfaringer gir derfor inntak til å se konsekvenser ulike tiltak og politikkområder har for folks strev etter å søke sammenheng i livet (Gullestad 1989: 15-16). Et hverdagslivsperspektiv vil på den måte kunne gi et grunnlag for bedre arbeidsredskaper for ansatte i tjenesteapparatet når de skal møte og følge opp den enkelte ungdom.

Når vi snakker om ungdommenes hverdagsliv er det også nærliggende å se på hvilke livsstiler som preger deres hverdag. Livsstil brukt her kan både ses som en kollektiv og en individuell betegnelse på ulike former for levesett eller livsvaner (Fauske og Øia 2003). Slikt sett er livsstil koblet til hverdagsliv fordi det er innenfor rammen av hverdagen at ulike former for levesett utspilles, uttrykkes og fortolkes. Som individuelle handlingsmønstre kan det dreie seg om vaner i hverdagen, når man står opp, hva man spiser til (hvis man spiser) frokost, til sosialt samvær, interesser og aktiviteter. Individuelle levemåter må ses i sammenheng med de kollektive rammene som betinger hvilke levesett og livsstil som lar seg uttrykke i en gitt sammenheng. Dette kan blant annet forstås som økologi, fysiske omgivelser, produksjonsmåter, økonomi og levestandard (Ibid.: 172).

1.5 RAPPORTENS OPPBYGGING

Denne rapporten er basert på fire casestudier. Dette vil også sette sitt preg på hvordan rapporten er utformet. Det er viktig å få fram både det særegne med de ulike casene, men også de funn som går på tvers av caseområdene, men som er gjeldene for gruppen av informanter i sin helhet.

Vi starter derfor i kapittel 2 med å presentere de fire stedene undersøkelsen har tatt utgangspunkt i. Her er det sentrale å få fram det særegne med det enkelte "case" /bostedsområde. Dette gjelder i forhold til sysselsetting, næringsstruktur og de offentlige tjenester for denne gruppen når det gjelder organisering av tjenestene og arbeidsmetoder med fokus på OT og NAV. Her presenterer vi også kjennetegn og særtrekk med ungdomsgruppen i de fire områdene. Hovedhensikten er å presentere ungdomsgruppen i den kontekst som de kommer fra og se de i lys av sine omgivelser.

I kapittel 3 er det ungdommenes beskrivelser av de tre ulike hverdagene som er det gjennomgående tema. Her har vi inndelt ungdommene i grupper på tvers av caseområdene, og sett på hva som er sammenfallende i ungdomsgruppa i helhet, og hva som er variasjonene mellom ungdommene fra de ulike caseområdene og mellom de enkelte ungdommene. I deres beskrivelser av den faktiske hverdagen viser vi et hovedskille som går mellom de ungdommene som er i et dagtilbud fra OT eller NAV, og de som er uten noen form for dagtilbud. Her er det mange ulike variasjoner og beskrivelser fra ungdommene for hvordan de opplever sin hverdag. Den videre presentasjon i dette er kapitlet er beskrivelser av ungdommenes drømmehverdag og moralske hverdag. Til slutt drøfter vi de tre ulike hverdagene opp mot hverandre og ser spesielt på dimensjonene arbeid, fritid og skole.

Kapittel 4 omhandler nærmere ungdommenes beskrivelser av årsaker til at de avbrøt videregående skole. Vi har trukket fram deres skoleerfaringer spesielt fordi det er gjennomføring av ordinær videregående skole som er det vanskelige for ungdommene. Her får vi fram deres perspektiv og forklaringer på avbrudd, i tillegg til at vi trekker inn ansatte fra NAV og oppfølgingstjenesten sin forståelse for hva som er hindringene med å fullføre videregående skole for denne gruppe ungdom. På noen av områdene trekker vi også fram forslag til hva som kan gjøres for å forhindre avbrudd.

Kapittel 5 omhandler temaet; ungdommenes møte med systemet og mennesker i systemene. Her er det ungdommenes kontakt med det offentlige tjenesteapparat som er tema. Det er spesielt fokus på hva ungdommene ser av hindringer i møte med systemet og ikke minst hva som kan gjøres for å bedre tilbudet for ungdom i

møte med NAV spesielt. Systemet kan her både henses til utdanningssystemet, og det offentlige hjelpeapparat. Her er det sentralt fra ungdommens synspunkt at det er gode voksne som har tid til å følge de opp, som mange etterlyser. Sist i dette kapitlet viser vi fram noen av ungdommenes egne råd om hva som kan gjøres for ungdom som faller utenfor arbeid og skole. Disse rådene er rettet både til andre ungdom og til myndighetene. Til sist i hvert av kapitlene har vi en sammenfatning av hovedfunn innen hvert temaområde.

2. UNGDOM I FIRE ULIKE KONTEKSTER

Bakgrunnen for at vi har valgt å basere denne studien på en kvalitativ caseundersøkelse er som nevnt i metodeavsnittet at vi har en antakelse om at ungdoms tilknytning til opplæring og arbeid, samt opplevelsen av å være utenfor slike arenaer, vil være påvirket av den enkelte unges hverdagslivsramme. Hvordan ungdommene opplever og ønsker at deres hverdag skal se ut kan bedre forstås og tolkes i lys av den kontekst de inngår i. Det er rimelig å anta at slike erfaringer påvirkes av en rekke kontekstuelle forhold. Eksempelvis vil det i områder med høy arbeidsledighet trolig være lettere å få aksept for en tilpasning utenfor arbeidslivet enn i et område med stor etterspørsel etter arbeidskraft. Kulturelle forskjeller kan også spille en rolle, ved at det å være utenfor arbeid og opplæring noen steder og i noen grupper ikke representerer det samme brudd på forventninger som hos andre. Gjennom fylldige casebeskrivelser vil det også dannes et bakteppe til å forstå eventuelle forskjeller mellom hvordan jenter og gutter opplever sin situasjon og om det eksempelvis er forskjeller mellom deres ønsker og tilpasninger. Casene fungerer derfor som en kontekstualisering hvor vi setter informantenes erfaringsberetninger inn i en større sammenheng, en sammenheng som ikke kommer til uttrykk i ungdommenes enkeltfortellinger, men hvor vi forstår deres fortellinger i lys av den geografiske, sosiale og kulturelle rammen som omgir dem.

Vi har valgt ut fire geografiske områder, der hvert område representerer en case i studien. De fire casene er geografisk spredt og ligger i hvert sitt fylke. I tillegg er casene ulike med hensyn til dimensjoner som trekk ved arbeidsmarkedet, næringsstruktur, utdanningsbehov, sosiale problemer og ikke minst tiltaksapparatets organisering og praksis. Ungdommene er hovedinformanter i hvert enkelt case, i tillegg inkluderer casene informanter fra NAV og oppfølgings-tjenesten (OT). I dette kapitlet skal vi presentere kjennetegn ved de fire utvalgte casene.

2.1 NORDSTAD

Case Nordstad er en middels stor nordnorsk kystby, med en sammensatt næringsstruktur hvor handel, offentlig tjenesteyting og statlig virksomhet utgjør en sentral næringsgren. Kommunen favner et større bysentrum, noen bydeler, øysamfunn og tettsteder som er litt mer perifere. Kommunen har stor tilflytting og byen i denne kommunen er blant landets raskest voksende byer. Her må det også bemerkes at når det gjelder andel personer med ikke-vestlig bakgrunn har kommunen betydelig lavere andel enn landet for øvrig. Kommunen har et godt

utdanningstilbud, og utdanningsnivået for personer over 16 år ligger godt over landsgjennomsnittet. Kommunen har, ifølge Clifford (2006) gjennomsnittlige levekår sammenlignet med landet for øvrig.

2.1.1 Ungdommene i området og i utvalget

Totalt 12 ungdommer fra dette området har vært informanter i prosjektet. Fire av ungdommene i utvalget er helt utenfor opplæring og arbeid. De åtte andre ungdommene er delvis utenfor eller delvis innenfor opplæring og arbeid. De har en marginal posisjon som elever i videregående skole ved at de fleste er i egne grupper og deltar i undervisning i ett til tre fag. Deres posisjon på arbeidsmarkedet er også marginal ved at de gjerne har en arbeidspraksis noen timer pr dag, og gjerne to til tre dager i uken. åtte av de 12 informantene tilhører tiltaket "Utdanningsverksted" i regi av OT. Utdanningsverksted er et tiltak til ungdom med rett til videregående opplæring, men som ikke søker, som slutter på skolen eller som slutter som lærling/lærekandidat. Tiltaket er ment å være et alternativ for ungdom som ønsker å kombinere skole og arbeid, eller som ikke har bestemt seg for studie- eller yrkesretning. Målet med tiltaket er å motivere ungdom til ordinær opplæring og arbeid. I dette området tilbys tre fag pr. skoleår, og det varierer noe fra år til år hvilke fag som tilbys. Det kan eksempelvis være engelsk, matematikk og naturfag. Enkelte av våre informanter deltar ikke i undervisningen, men har en avtale om arbeidspraksis fra to til fem dager i uken. Utdanningsverkstedet kan i tillegg tilby karriereveiledning, tilpasning etter individuelle behov, jobbsøkekurs, kommunikasjon og samtaletrening. Felles for alle ungdoms informantene i Nordstad, bortsett fra en av ungdommene, er at de alle har droppet ut av en eller annen yrkesfaglig studieretning. Noen har også droppet ut flere ganger.

Ungdommenes familiebakgrunn og oppvekstforhold varierer. Vi kan grovt sett skille ungdommenes erfaringer fra familie og oppvekstforhold i to kategorier hvor den ene gruppen forteller at de har hatt en god og trygg oppvekst sammen med mor, far og søsken. Foreldrene til denne gruppen ungdommer er alle i jobb og har ulike yrker og utdanningsnivå. Det er eksempelvis konsulenter i offentlig sektor, lærere, mekanikere og selgere. Ungdommene her har vært aktive i idrett, spesielt fotball. Etter hvert som de ble eldre økte treningsmengden og fotballtreningene opplevdes som for "seriøse", noe som bidro til at de sluttet i idrettslaget og meldte seg inn på treningssenter/studio i stedet. Denne gruppen har utfordringer først og fremst knyttet til konsentrasjonsproblemer, lese- og skrivevansker. Utfordringene har blitt større etter hvert som de kom over i videregående skole. Der de tidligere fikk tilpasset undervisning i grunnskolen, opplevde de nå at de skulle fungere i ordinære klasser på lik linje med de andre elevene. Den andre gruppen har hatt en vanskelig oppvekst preget av problematiske familieforhold og mange flyttinger. En

av informantene her kunne ikke redegjøre for alle steder han hadde bodd, eller alle skoler han hadde gått på. Fem av ungdommene har fått hjelp fra barnevernet og tre av disse har vokst opp i ulike fosterhjem og på institusjoner for barn og ungdom. Et fellestrekk for flere av ungdommene, først og fremst guttene i begge kategorier, er at de uttrykker at de har en pc-avhengighet som også bidrar til at konsentrasjonsproblemer har tiltatt og gått utover skoleprestasjonene. Dette har igjen bidratt til at de har hatt stort fravær på skolen, og i noen tilfeller ikke har fått karakterer i flere fag. De er bevisste på at dette har ført dem inn i en "ond sirkel" som det er vanskelig å komme ut av. Ingen av ungdommene forteller at de har utfordringer knyttet til rus, kriminalitet eller lignende.

Flere av ungdommene i dette området forteller om ulike utfordringer knyttet til psykiske lidelser, konsentrasjonsproblemer og lese- og skrivevansker. Dette er noe de også ser på som medvirkende til at de har opplevd mange nederlag på skolen. Følelsen av at de ikke passer inn på skolen og at de føler seg annerledes trekkes fram av flere som en viktig årsak til at de sluttet på skolen. Ungdommene forteller i samtaler med oss at de i tillegg til å ha kontakt med OT og NAV, også har hatt kontakt med andre hjelpetjenester lokalt. De fleste har hatt kontakt med PPT mens de gikk på grunnskolen, men ingen av ungdommene forteller at de har hatt kontakt med PPT mens de var eller delvis er elever i videregående skole. Flere av informantene har dessuten hatt kontakt med BUP og barnevernet, og for enkelte har denne kontakten gått over flere år. Det er imidlertid slående hvor mange i Nordstad som har hatt og fortsatt har god kontakt med utekontakten, helsestasjon for ungdom og skolens helsesøster. Dette er aktører som ser ut til å være godt kjent for ungdommen. Ungdommene beskriver både utekontakten og helsesøster som naturlige samtalepartnere når de ønsker å ta opp forhold som oppleves vanskelige. De fremhever også at både utekontakten og helsesøstertjenesten er lett tilgjengelig, og at terskelen for å ta kontakt med disse er lav.

2.1.2 Oppfølgingstjenesten

Når det gjelder organisering av oppfølgingstjenesten i Nordstad er denne direkte knyttet til de to videregående skolene i området. De ansatte som har oppfølgingstjenesten som sitt ansvarsområde er ansatt på videregående skole og har rektor som sin overordnet. De to videregående skolene har delt ansvaret for oppfølgingstjenesten i to geografiske områder, hvor en har ansvar for øst og en vest. Felles for begge OT- koordinatorene i området er at de har lang erfaring fra videregående skole og at de har fungert både som rådgivere og inspektører. Fysisk er oppfølgingstjenesten lokalisert på disse to videregående skoler som en del av elevtjenesten ved skolene. I tillegg til oppfølgingstjenesten består elevtjenesten av rådgivere, PP- tjenesten og helsesøster. Elevtjenesten jobber i team og utfyller hverandre med hensyn til kompetanse og ansvarsområder. OT- koordinatorene

trekker fram flere positive sider med å ha oppfølgingstjenesten på skolen. En av koordinatorene uttrykker dette på følgende måte:

”Vi kommer nærmere elevene. Vi merker og ser hva som skjer i skolen, vi vet også hva lærerne sliter med. Vi får også kjennskap til hvordan ungdomsgruppa er. Dette er viktig fordi ungdomsgruppa kan være forskjellig fra år til år”.

OT -koordinatorene trekker fram at siden forskriftene for OT- tjenesten har endret seg, så kan de nå jobbe mer forebyggende inn i skolen før ungdommene har falt helt ut. Det presiseres også at målet i det forebyggende arbeidet er å forhindre at ungdommene slutter. Endringen i formålet til oppfølgingstjenesten for videregående opplæring ble foretatt i 2005. Her heter det:

”Oppfølgingstjenesta kan også arbeide for å redusere fråfallet frå vidaregåande opplæring gjennom samarbeid med rådgivingstjenesta i grunnskole og vidaregåande opplæring” (Forskrift til opplæringsloven § 13.1).

I og med at OT er en del av elevtjenesten ved skolen opplever OT- koordinatorene at de er nært ungdommen og at de får god kjennskap til elevene gjennom jevnlige og faste møter hvor ”elevsaker” drøftes. Hver uke har de i tillegg møter med lærere som har koordineringsansvar i ulike fag, og får dermed mulighet til å fange opp hvis det er elever som sliter. Viktigheten av tett kontakt med lærere og elever ses på som alfa og omega for det forebyggende arbeidet, og fører til at oppfølgingstjenesten kan bidra med støttetimer, mulighet for fordypning, sette inn det rette tiltaket og arbeide for at eleven ikke dropper ut. OT- koordinatorene mener at de på denne måten har bidratt til å ha ”berget flere fra frafall”.

2.1.3 NAV

I tillegg til oppfølgingstjenesten har også NAV en sentral oppgave til å formidle, registrere og følge opp ungdom som er utenfor arbeid og opplæring. I Nordstad har vi intervjuet den som er NAVs koordinator for ungdommer som trenger ekstra oppfølging. Her kommer det frem at NAV ikke har noen spesiell organisering av arbeidet med ungdomsgruppen, men at dette er arbeidsoppgaver som blir fordelt mellom saksbehandlerne. Vår informant har imidlertid en koordinerende rolle overfor ungdom som trenger ekstra oppfølging i samarbeid med oppfølgings-tjenesten. Samarbeidet med OT beskrives som svært godt. Dette eksemplifiseres med at de har tett dialog både på telefon og gjennom regelmessige møter. Når en ungdom er droppet ut av skolen og ønsker arbeidspraksis så blir NAV kontaktet av OT og ungdommen må registrere seg som arbeidssøker. NAV er opptatt av at ungdommen skal lære seg å skaffe seg arbeid selv, og vektlegger derfor å veilede

ungdommen i forhold til å presentere seg, skrive søknad og ta kontakt med arbeidsgiver selv. Hvis ungdommen ikke klarer dette, så bistår NAV eller oppfølgingstjenesten til å kontakte aktuelle arbeidsgivere. Arbeidsdelingen mellom NAV og OT er hovedsakelig at NAV følger opp i forhold til arbeidsgiver og at OT følger opp i forhold til ungdommen.

Informanten fra NAV mener det er relativt god tilgang på praksisplasser i dette området og at tilbudet er ganske variert. Her finnes faste arbeidsgivere som tar i mot ungdommer i arbeidspraksis, i tillegg til at ungdommen selv og oppfølgingstjenesten skaffer arbeidsgivere som er villig til å ta i mot ungdommer i praksis. NAVs erfaringer med arbeidsgivere er at de stort sett tar godt i mot ungdommen, gir bra oppfølging og er opptatt av at ungdommen skal lykkes og mestre arbeidet. Det viktigste med arbeidspraksisen er at ungdommen får mulighet til å vise seg fram i en bedrift og gjennom denne praksisen ha større mulighet for å få en ordinær jobb senere. Lønnen ungdommene i arbeidspraksis får ligger på ca 200 kr dagen, og må ikke tolkes som ordinær lønn da arbeidspraksis er opplæring i bedrift i stedet for på skolen. Vår informant fra NAV anser arbeidspraksis som mest vellykket i de tilfeller en ungdom som er droppet ut av skolen kommer inn på en arbeidspraksis som vekker hans eller hennes interesser, slik at de blir sikrere på hvilken utdanning de vil ta. Her nevnes blant annet et eksempel på en ung gutt som droppet ut fra mekaniske fag, og fikk arbeidspraksis i en barnehage hvor han trivdes veldig godt. Dette resulterte i at han fikk ny motivasjon for skolen og søkte seg inn på helse- og sosialfag, fullførte dette og fikk jobb i barnehage etterpå. Arbeidspraksis ses på som mindre vellykket i de tilfeller ungdommen ikke selv definerer dette som opplæring i bedrift, men definerer dette som ordinært arbeid og dermed heller ikke er fornøyd med lønns- og arbeidsbetingelsene.

2.2 ØSTSTAD

Case Øststad består av flere kommuner. En av kommunene er en middels stor bykommune med høy andel bosatte i tettbygde strøk hvis vi sammenlikner med landet forøvrig. I tillegg rommer case Øststad en spredtbygd kommune som er en distriktskommune med lange avstander, og mer spredt befolkning sammenliknet med bykommunen og landsgjennomsnittet. Utdanningsnivået i befolkningen varierer også stort mellom kommunene, hvor bykommunen har en betydelig høyere andel av befolkning med høyere utdanning og den spredtbygde kommunen betydelig lavere andel, sammenliknet med landet for øvrig. Begge kommunene har lavere andel personer med ikke-vestlig bakgrunn enn landet totalt. Sysselsettingen i disse kommunene ligger på samme nivå som for landet ellers. Tertiærnæringer er der hvor de fleste sysselsatte befinner seg, men i bykommunen er andelen klart

høyere enn landsgjennomsnittet, mens den spredtbygde ligger betydelig lavere enn andelen for landet som helhet. Den spredtbygde kommunen har også høyere andel sysselsetting innenfor sekundære næringer enn landsgjennomsnittet, noe som blir enda tydeligere i forhold til primærnæringer. For bykommune er det betydelig færre sysselsatte innenfor primær- og sekundærnæringer sammenliknet med landet for øvrig (SSB 2008).

2.2.1 Ungdommene i området og i utvalget

Det er til sammen 18 ungdom som har deltatt fra dette området, hvorav 13 er gutter og fem jenter. Hvorfor kjønnsfordelingen ble slik er ikke så godt å svare på. Det kan være tilfeldigheter, men kan også kobles til at det generelt sett er flere gutter enn jenter som befinner seg i denne gruppen, kategorisert som frafall fra videregående skole, både ifølge fylkesnivå og landsdekkende oversikt (Byrhagen, Falch, & Strøm, 2006; Vaagland & Lauritzen, 2007). Ungdommene er i en alder fra 16-23 år, med et tyngdepunkt på 17-18 år. Seks av de unge er vokst opp i bykommunen, mens resten er vokst opp i distriktskommunen. Noen er vokst opp i boligfelt, andre litt utenfor. 11 av de 18 har enten skilte foreldre og/eller har flytta en eller flere ganger i løpet av barndommen. At foreldrene er skilt trenger ikke i seg selv å være en betydelig bakgrunnsforklaring, men ved en skilsmisse følger ofte flytting med på lasset, enten at begge foreldrene flytter til nytt sted/bolig. De av ungdommene som har vokst opp i samme miljø og med gifte/samboende foreldre er det en av de unge som har bodd mye på institusjon og som nå bor i fosterhjem på grunn av konflikter i familien. Tre av de 18 begynte på studiespesialisering, hvorav den ene sluttet fordi kravet til lekser og skolearbeid ble for stort i forhold til behovet for å være sammen med venner. En annen måtte flytte og bo på internat i en annen by, hvor vedkommende ikke trivdes, mens den tredje slet mye med rus og aggresjoner.

Når det gjelder årsaker til hvorfor denne gruppen unge står utenfor ordinær opplæring og arbeid er forklaringene mange og ofte sammensatte. Noen unge føler de ikke visste hva de ville mens de fortsatt var i grunnskolen, og at valgene deres i forhold til videregående skole bar preg av andres forventninger, både foreldres og rådgiveres, samt venners valg. Andre har slitt med teoretiske fag, med lese- og skriveproblematikk, eller atferds- og konsentrasjonsvansker gjennom hele grunnskolen, og opplever møtet med videregående skole som vanskelig faglig. Andre igjen er opptatt av at livet har andre verdier som er viktigere enn skole, som for eksempel; festing, mekke bil, være sammen med venner, kjøre på ski, spille dataspill. Dette er aktiviteter som i noen tilfeller går på tvers av måten livet ellers er regulert; spiller man data til langt på natt er det vanskelig å komme seg opp om morgenen og enda hardere å konsentrere seg om fag når man sitter på skolebenken.

Ni av ungdommene benytter seg av et tilbud fra OT som innebærer en dag på skolebenken ved en videregående skole. Der får de frokost, diskuterer ting, enten som angår dem selv eller for eksempel dagsaktuelle nyheter, og de får muligheten til å styrke enkelte fag. To av ungdommene benytter seg ikke av noen form for organisert tilbud (arbeidspraksis, skole, jobb). Foreldrene til ungdommene har ulike yrkeskarrierer; renholder, ulike serviceyrker, bygg- og anleggsarbeidere, kontorrotter (en av informantene uttrykte det slik), helse- og omsorgsarbeidere, eller lærere. Ikke alle unge som ble intervjuet visste hva foreldrene jobbet med.

2.2.2 Oppfølgingstjenesten

Oppfølgingstjenesten har et eget saksbehandlingssystem (OTTO) som registrerer alle unge som ikke befinner seg i videregående skole i fylket. All kontakt som er mellom OT og den enkelte unge registreres i dette systemet. For å få oversikt over de som er i behov for oppfølgingstjenesten, blir lister tilsendt fra inntaksleder ved fagenhet for videregående opplæring i fylket som er en oversikt over de unge som ikke har søkt, eller har takket nei til videregående opplæring. OT går så systematisk gjennom listene og ringer rundt til den enkelte. OT opplever selv at de har god oversikt over gruppa som står på listene deres. De fleste av ungdommen som står på disse listene har et tilbud, det kan for eksempel være folkehøgskole, private videregående skoler, utvekslingsstudent, flytta til andre fylker eller lignende. Til slutt sitter OT igjen med en mindre gruppe unge som av en eller flere grunner ikke benytter retten sin til videregående opplæring. Når OT systematisk gjennomgår listene viser det seg at de aller fleste av disse unge befinner seg i arbeid (ca 25 %), mange har tilbud om videregående skole i andre fylker (litt under 20 %), ca 15 % er elever ved friskoler, en mindre del er utvekslingsstudenter, har læreplass, folkehøgskoleelever, i voksenopplæringsplasser, militæret etc. Det vil si at målgruppa for dette prosjektet betegner som marginal, utgjør under 25 prosent av totalen i OTs registreringssystem. Dette er et bilde over hele landet, og er ikke gjeldene i bare dette området.

Innenfor denne gruppa er de aller fleste i en eller annen form for aktivitet eller sysselsetting, hvorav de fleste har praksisplass, ofte i kombinasjon med skole. Selv om gruppen som ikke ønsker å motta tilbud om hjelp, veiledning, praksisplass eller skole utgjør en svært liten andel av den totale, er dette en gruppe unge som har betydelig utfordringer med å finne en tilpasning. I tillegg er det en god del av de som er registrert i ulike hjelpetiltak (for eksempel arbeidspraksis, oppfølging og veiledning, prosjektdeltakere) som erfaringsvis vil frafalle tilbudet, enten underveis eller når tiltaket er avsluttet og oppfølgingen uteblir.

Arbeidsfordelingen mellom OT- koordinator og NAV, innebærer at det er NAV som formelt tildeler midlene til praksisplassen, mens det er OT som tar ansvar for den praktiske oppfølgingen av ungdommen, fra det å finne praksisplassen, ha samtaler med arbeidsgiver, og holder kontakt med ungdommen mens hun/han er i praksis. Ungdommen tar gjerne også kontakt med OT hvis det er ting de trenger bistand og veiledning i forhold til generelt. Både gjennom intervju med OT-koordinatorer og de unge får vi inntrykk av at OT i regionen driver et aktivt arbeid overfor ungdomsgruppa. De følger opp hver enkelt ungdom, både gjennom telefonkontakt, møter, skoletilbud en dag i uka og de møter selv opp sammen med ungdommen for å skaffe arbeidspraksis. I tillegg bistår hver enkelt hvor det er andre forhold ungdommen trenger hjelp til å ordne opp i.

Gruppen unge her er en svært sammensatt gruppe unge. Generelt beskrives de unges situasjon som oppstått på grunn av feilvalg - elever som har valgt feil studieretning fordi de ikke visste hva de ville bli og hva de ønsket. Rus har vært inne i bilde hos enkelte, og flere refererer til psykiske og fysiske helseplager. Som nevnt er problemer med å henge med i de teoretiske fagene også årsaker til avbrudd, herunder ungdom også med lese- og skriveproblematikk. Her er også et høyt ureglementert fravær en del av bilde. En av OT- koordinator påpeker at det skjer mye feilvalg: *"Skolene er så flinke til å reklamere for seg selv, det høres så morsomt ut."* De fleste som faller ut er på yrkesfaglig studieretning, de teoretisk sterke (og interesserte) tar studiespesialisering. Det er i tillegg en del sosiale forhold som spiller inn, som skilsmisse, fedre som forsvinner, foreldre som er fraværende, eller andre som opplever mye bråk og problemer på hjemmebane. De aller fleste har startet i videregående opplæring, men har så falt fra etter at de har gått ei stund. Bruddet oppstår ofte midt i skoleåret, og ungdommen får da gjennom OT tilbud om skole en dag i uka og resten som arbeidspraksis. Noen unge klarer ikke hele uken, kanskje klarer de to dager i arbeidspraksis, noe som av OT-koordinator vurderes som bedre enn ingenting.

En OT- koordinator ga oss et eksempel på ungdom som de bistår: En somalisk gutt som var best i klassen faglig fikk ikke lærlingkontrakt, og dette mente OT-koordinator helt klart skyldes hans navn og hudfarge. Et annet eksempel som trekkes fram er ei jente som er teoretisk flink og oppegående, med ressurssterke foreldre. Noe skjedde sommeren mellom ungdomskolen og videregående, hvor denne jenta fikk nye venner som tydelig hadde dårlig innflytelse på henne. Under intervjuet, mens vi sitter på OT- koordinatorens kontor, ringer en annen ungdom. Han har falt ut av lærepraksis, og skal komme dagen etter for å snakke med OT om hva hun kan gjøre ut av denne situasjonen. OT representanten sier de er glade når ungdommen ringer selv og vil ha kontakt med dem. Det kan også være rådgivere som ringer vedrørende avbrudd i lærekontrakt. OT får melding om det, men det

kan ta lang tid før papirene er ordnet. En vellykka prosess blir av OT- koordinator beskrevet som:

”Vi skaffer ungdommen en praksisplass som tilfredsstiller deres ønsker for hva de har lyst til å drive med, dette blir en læreplass, de får tatt teorien i kombinasjon med praksis, og dette fører til en fast jobb.”

Oppfølgingstjenesten i fylket er organisert i 9 regioner som hver har ulik intern organisering. I denne regionen er det flere som deler koordinatorressurser, der en har hele sin stillingsandel knyttet opp til dette arbeidet, mens en annen kombinerer det med lærerstilling. OT er lokalisert ved en videregående skole, og er samlokalisert med blant annet PP-rådgiver.

OT regionalt samarbeider med kommunene (sysselsettingsenheten, familie-, helse- og sosialtjenesten, utekontakten, PPT), NAV- arbeid, hvor de ulike partene forplikter seg til veiledning og oppfølging. De har en egen nettverksgruppe med en representant for alle instansene som har med ungdommen å gjøre som møtes og diskuterer de ulike casene. De har også invitert inn fagfolk utenfra som presenterer tema for dem som de diskuterer, for eksempel politiet. OT- koordinatorene i fylket har også egne faste samlinger flere ganger i året hvor de møtes for å diskutere status i de ulike regionene og utveksle erfaringer; Hvordan gjør *du* det? De har også hatt fruktbare samarbeid med andre kommuner, og har i tillegg årlige samlinger for OT i hele landet.

2.2.3 NAV

Innen NAV er ungdom generelt en prioritert målgruppe (bl.a. gjennom fattigdomssatsningen). I tiden rundt da intervjuet fant sted, var NAV i denne regionen preget av omorganisering, noe som også preget arbeidet i forhold til målgruppen ungdom. Tidligere var det to ansatte ved NAV arbeid som hadde oppfølgingen av unge som ikke har tilbud om opplæring eller arbeid, men etter sammenslåingen har dette ansvarsområdet ikke blitt delegert til bestemte saksbehandlere. Informasjonen vi har fra NAV i dette området er derfor preget av at det er leder for NAV kontoret som beskriver området mer overordnet.

NAV representanten forteller at man tidlig ser hvilke ungdommer som kommer til å slite, og at problemene ekspanderer oppover gjennom alderen. Fra NAVs side mener man derfor det er viktig å komme inn så tidlig som mulig, for å forhindre at de unge kommer inn i marginaliseringsprosesser som gjør at de forblir utenfor mer eller mindre permanent: ”*Bare vent til de er blitt 18 år, da står de i kø utenfor sosialkontoret.*” NAV lederen mener samtidig at man må erkjenne at ikke alle passer inn i arbeidsrettede tiltak, som for eksempel arbeidspraksis. En del unge som

får tilbud om arbeidspraksis faller ut av tiltaket fordi de ikke fikser det, og det kan ifølge NAV representanten både handle om at den unge ikke håndterer det å skulle utføre praktisk arbeid, men kan vel så mye handle om generelle holdninger som forventes av en arbeidstaker i arbeidslivet, som enkelte unge ikke klarer å leve opp til. NAV representanten mener det kan eksistere en mismatch mellom den unge, videregående skole, OTs ønsker og ambisjoner på den ene siden, og markedet med næringslivet, bransjene og arbeidslivet på den andre siden. NAV mener det er viktig å forsøke å bringe målgruppa nærmere arbeidslivet, ikke la dem stå i passiv kø for søknad om sosialhjelp. Representanten uttrykker også bekymring med hensyn til den stadig stigende arbeidsledigheten, som vil føre til at arbeidslivet i mindre grad etterspør og setter pris på denne gruppen.

2.3 SØRSTAD

Case Sørstad er et større bydelsområde som bærer preg av å være et flerkulturelt samfunn. Bebyggelsen i området er karakterisert av både høyhus, lavblokker og villabebyggelse. Befolkningen i området har en høy andel barn og unge med en jevn økning av antall barn og unge, og en nedgang i antall eldre. 34 prosent av innbyggere har bakgrunn fra land utenom vesten. Blant barn og ungdom har 49 prosent bakgrunn fra ikke vestlige land (SSB, befolkningsstatistikken 2007). Området er også preget av å ha et stort antall aktive lag og foreninger, både innenfor idrett og ulike kulturelle aktiviteter. Det er et mangfold av frivillige organisasjoner og en god del uorganiserte aktiviteter drevet av innbyggerne selv. Foruten disse har bydelen mange kommunale ungdomsklubber og fritidsklubber. Innen sysselsetting så er området tradisjonelt sett preget av industri, transport, varehandel og bygg og anlegg. Innen næringslivet utgjør motorkjøretøy relatert virksomhet om lag 75 prosent av omsetningen i området.

I kommunen som denne bydelen tilhører er arbeidsledigheten lavere enn gjennomsnittet i landet, men i denne bydelen ligger arbeidsledigheten en del høyere enn i kommunen forøvrig med en ledighet på 2,7 % i forhold til 2,0 %, som er snittet i kommunen (pr.1.1.2008).⁸ Man kan regne med at tallene kan være noe høyere nå på grunn av økt arbeidsledighet generelt. Størsteparten av de arbeidsledige er i innvandrerbefolkningen.

⁸ Statistikk hentet fra: http://www.utviklings-og-kompetanseetaten.oslo.kommune.no/oslostatistikken/publikasjoner/statistisk_arbok/

2.3.1 Ungdommene i området og i utvalget

Ungdommene fra dette området kommer fra 9 ulike nasjonaliteter. Det er seks gutter og 8 jenter som har deltatt. Fire av dem har etnisk norsk bakgrunn og de resterende 10 er ungdom med ikke-vestlig bakgrunn. Av disse er det flere av ungdommene som har kommet til Norge som innvandrere sammen med sine foreldre, deriblant også som flyktninger. Noen er født i Norge, med foreldrene som er innvandrere, såkalte andre generasjonsinnvandrere. Vi har valgt i fortsettelsen å bruke betegnelsen; *Ungdom med ikke-vestlig bakgrunn*, som en samlebetegnelse for denne gruppen ungdom. De fire etniske norske ungdommene har bodd i dette området i hele sitt liv, og har hatt få skifte av skoler. De aller fleste bor i blokkleilighet eller rekkehus. Deres foreldre oppgis å ha yrker som; håndverkere, mekanikere, sykepleiere, taxisjåfør, butikkmedarbeidere og innen transportnæringen. Flere oppgir også at de har hjemmearbeidende mødre. Foreldrenes yrker samsvarer mye med den næringsstruktur som er i området som er den typiske "arbeiderens" yrker.

Alle ungdommene som ble intervjuet har i perioder vært helt utenfor arbeid og opplæring. De aller fleste hadde startet på yrkesfaglige studieretninger og droppet ut i løpet av 1. året, eller i starten av 2. studieår. Bare to av ungdommene som hadde avbrutt videregående kom fra allmenn studieretning. De aller fleste hadde gjort flere forsøk på videregående skole og har prøvd ulike arbeidspraksiser. De hadde mange historier om å være på og av videregående opplæring. Seks av ungdommene var helt uten noe dagtilbud på intervjuetidspunktet og kunne "ferskt" beskrive hvordan deres hverdag artet seg.

De fleste trekker fram mange positive opplevelser av det å vokse opp i dette bostedsområdet. De forteller om vennskap, om lek og om stor aktivitet i fritidsaktiviteter. Guttene trekker fram og er stolt av sin idrettskarriere. Flere av dem har vært og er til daglige aktive i blant annet fotball, breakdance og kampsport. De beskriver seg selv som svært aktive og flinke utøvere. Miljøet i disse idrettsklubbene beskrives som verdifullt og viktig gjennom hele oppveksten. De fleste ungdommene er aktiv i ungdomsklubbene på stedet som blant annet; musikk-kultursenter, offentlige ungdomsklubber og Røde Kors treffsted. Flere av ungdommene gikk jevnlig i klubben gjennom ungdomsskolen og var nokså aktive også etter at de begynte i videregående. En klubb hadde spesiell åpningstider for ungdom fra 15 – 21 år. Klubbene var betydningsfulle på flere måter. Et sted å treffe venner, spille, slenge rundt, men også et sted for å drive sin aktivitet som musikk, playstation, dataspill etc. Klubbene var også et sted der de fikk leksehjelp og hvor de var aktive i arbeid på klubben. Det kunne være arbeid som kjøkkentjeneste, vakt ellers annet dugnadsarbeid. Klubbene var et sted ungdommene møtte voksne som de kunne snakke med, og som kunne hjelpe de

med kontakt med NAV, OT og annen offentlig tjeneste som de eventuelt hadde behov for. De fikk også hjelp der til å skrive søknader på arbeid eller til skole. I aktiviteten på klubbene var begge kjønn representert, men jentene beskriver ikke en så høy grad av aktivitet i idrett. Flere av jentene med ikke-vestlig bakgrunn har ikke deltatt i noen organisert fritidsaktivitet. To av de etniske norske jentene hadde vært aktiv i ridning og musikk gjennom oppveksten.

Ungdommene fortalte også om sitt forhold til familien. Der det kom tydelig fram at de ville vise fram det gode og positive i sin familie. Få av ungdommene fortalte om vanskelige familieforhold, om konflikter og om en problematisk oppvekst, til tross for at flere av ungdommene over tid har vært i barnevernet og har vært mye kontakt med hjelpeapparatet for barn og unge. Det de fortalte om familien var gjerne at de var stolt av sin familie og noen beskrev at familien var det viktigste i livet deres. De fortalte gjerne at de hadde et godt forhold til spesielt en av foreldrene. Ellers var familiebegrepet noe videre enn det vi forbinder med den tradisjonelle norske kjernefamilien. Flere av ungdommene med ikke-vestlig bakgrunn, fortalte om onkler som hadde hjulpet dem med arbeid, med å ha et sted å bo, gitt dem penger osv. Man fikk inntrykk av at en "onkel" var en "fikser" som ordnet opp og hjalp dem når det var behov.

Noen av ungdommene fortalte om det å være oppvokst med krig i hjemlandet og den frykten de opplevde over å gå rundt med en redsel for å miste noen som de var glad i. Flere av ungdommene fortalte også om det vanskelige med å være fra et annet land, i møte med det norske samfunnet. Det ikke å bli akseptert av andre barn, om mobbing og ubehaget med å bli sett ned på fordi man kommer fra en annen kultur. En av ungdommene med ikke-vestlig bakgrunn hadde mange refleksjoner om dette møtet mellom to kulturer. Han fortalte at foreldre med innvandrerbakgrunn ofte har problemer med kommunikasjon med det norske samfunnet. Da er det ungene deres som blir det eneste talerøret de har inn i det norske samfunnet. Ungene blir da stående alene i det norske samfunnet og dette gjør at disse familiene blir isolerte, mente han. All tilhørighet de har er da i familien og ikke til samfunnet. Dette skaper problemer der det er lett at ungdommene kommer på kant med samfunnet fordi foreldrene ikke har noe roffeste og referanse i samfunnet. Denne ungdommens eksempel viser litt av den kompleksitet som barn fra en annen bakgrunn og kultur opplever i møte med det norske samfunnet. Algasi (2006) sier det slik om å være innvandrer:

"Jeg føler at det norske universet og jeg, og det forholdet vi har til hverandre er preget av det faktum at jeg er innvandrer. Både hvordan jeg ser på omverdenen og hvordan jeg blir sett på, preges av dette faktum." (s 53).

Når det gjelder ungdommenes skolehistorie så preges dette av at det er en høy andel ungdom med ikke-vestlig bakgrunn i utvalget. De fleste har opplevd å skifte skole flere ganger. Først fra hjemlandet, og så opp til flere ganger etter at de kom til Norge. De oppgir også problemer på skolen både faglig og sosialt og/eller at foreldrene flyttet som grunn til at de skiftet skole. Fem av ungdommene har ikke skiftet skole, eller flyttet i barne- og ungdomsskolen. Ungdommene forteller om svært ulike erfaringer fra skoletiden. Flere beskriver at de i grunnskolen kom ofte i konflikter med lærere eller medelever. Tre av ungdommene forteller de måtte gå på spesialskole fordi de hadde problemer på skolen. De samme ungdommene hadde også vært på barnevernsinstitusjon fordi de enten drev med rus, vold, eller som de selv sier ”var umulige”. Flere beskriver også at de har lese- og skrivevansker, ADHD og har slitt med dårlig konsentrasjon og slet spesielt med de teoretiske fagene. Mange av disse fortalte at de samtidig trivdes godt sosialt på skolen. Skolen var et sted der man lekte (barneskolen), traff venner og gjorde avtaler for ettermiddag og kveld. Når de trakk fram fag som var deres favoritter, var gym og kunst og håndverk gjengangere.

2.3.2 Oppfølgingstjenesten

Oppfølgingstjenesten i Sørstad er organisert i en nettverksmodell, som består av rådgivere i grunnskole og videregående skole, opplæring og arbeidstreningssentrer, OT kontakter i bydelene, og en sentral oppfølgingstjeneste i utdanningsadministrasjonen.

OT kontakten i dette caseområdet er organisert under det kommunale NAV kontoret der OT kontakten også har oppgaver innenfor andre arbeidsområder innen NAV. Dette fører til et tett samarbeid med NAV kontoret, som også har mange av disse ungdommene registrert som arbeidsledige. OT har i denne bydelen registret 145⁹ ungdom hvor det ikke er rapportert status på. Det vil si ungdom som ikke er registret under noe tiltak. Av disse er det 85 gutter og 60 jenter. Disse har OT-kontakt et spesielt oppfølgingsansvar for, og er da de som har størst behov for tett oppfølging og har til dels en svært sammensatt problematikk. Dette innebærer at det er i underkant av en stilling i OT som har ansvaret for denne gruppen ungdom. OT kontakt¹⁰ forteller at de fleste som er under oppfølging, er gutter. Av disse er ca halvparten registret som ikke-vestlige innvandrere. Evalueringen av OT (Grøgaard, et al., 1999) viser at det har vært et generelt problem for OT og spesielt i storbyer å få gode nok registreringsrutiner av ungdommene i OTs målgruppe.

⁹ Registret hos Utdanningsetaten pr. 31.12.08. OT Det er noe usikkerhet hvor reelt dette tallet er, siden det kan ta tid før ungdom blir slettet fra lista, og i andre ender vil det være en del ungdom som er uten tiltak og som ikke er registrert inn på lista til oppfølgingstjenesten.

¹⁰ Opplysninger via intervju av OT kontakt i bydelen.

Det kan skyldes storbyproblematikken hvor ungdommene i bydelen vil være spredt over mange ulike videregående skoler, og det vil være krevende for en OT kontakt å etablere et samarbeid med hver skole og slik få en oversikt til enhver tid over status til alle ungdommene i bydelen. Det kan derfor tyde på at det er en del mørketall på hvor mange det er i området i denne gruppa, som reelt er uten arbeid og skole. Dette har vi ikke helt sikre tall på. Oppfølgingstjenesten i denne bydelen bærer preg av å være i en omstillingsfase. Etableringen av et eget NAV bydelskontor var helt fersk på intervjutidspunktet. OT kontakt sier dette om bydelens utfordringer i forhold til denne gruppa:

Det er svært mange ungdom som trenger oppfølging i dette området. Derfor må jeg prioritere hvem jeg skal hjelpe. Jeg rekker ikke over alle. I perioder blir arbeidet preget av å være kvantitativt og mindre kvalitativt. Samtidig er det mange ungdom med tung problematikk, som rus og autoritetsproblemer, mange har en lang bakgrunn fra barnevernet og de har konflikter og problemer i hjemmene. Det har vært mange voksne og hjelpeapparat som har forsøkt å hjelpe dem over år, og mange har også svikta de på veien.

Andre offentlige tjenester og hjelpeapparat for denne målgruppa i Sørstad er organisert i nærområdet og som en del av bydelsadministrasjonen. OT kontakt har et nært og lett tilgjengelig samarbeid med NAV arbeid (stat), barnevern, BUP og rusenheten i bydelen. De store utfordringene i samarbeidet er til noen av de videregående skoler der det ikke er etablert faste samarbeidsrutiner. OT kontakt viser til at dette samarbeidet med de andre instansene er helt avgjørende hvis man skal få til noe for denne gruppen ungdom. Vedkommende uttrykker dette på følgende måte:

Det er tull å jobbe på hver sin tue med den samme målgruppe. Jeg forsøker å jobbe målretta mot andre sektorer som barnevern, fritidssektoren, ungdomsklubber og spille på ressursen til de andre. Målet mitt er at ungdommen skal slippe å forholde seg til så mange, og er det best for ungdommen at barnevernet tar den samtalen om arbeidspraksis, så forsøker vi å få til det selv om det er mitt arbeidsområde.

2.3.3 NAV

NAV kontoret i bydelen var helt nyetablert på intervjutidspunktet. Den tette koblingen mellom NAV bydel og oppfølgingstjenesten gjorde at intervju med en egen saksbehandler fra NAV kontoret var overflødig. Fordelingen av sakene som gjaldt denne ungdomsgruppa var ikke forbeholdt en saksbehandler i NAV men ble fordelt på lik linje med alle sakene som var registret. Bydelen hadde i midlertidig et eget "NAV UNG" prosjekt som er rettet mot ungdom som dropper ut av videregående skole i alderen 16- 24 år. Gjennom intervju av prosjektlederen for dette prosjektet fikk vi innsyn i hvordan arbeidet overfor denne ungdomsgruppen

var planlagt. Prosjektet skulle ta inn et visst antall ungdom som var i behov for tett oppfølging for å kunne stå i et arbeid eller opplæringstilbud. Hensikten var å skreddersy egne opplegg for den enkelte ungdom, ut i fra behov. Prosjektet skulle følge opp ungdommene tettere enn det som var vanlig i NAV og OT – tjeneste, og de brukte et kartleggingsverktøy for å bli mer treffsikre på hvilke behov for tilbud og oppfølging den enkelte ungdom hadde. Prosjektleder sier følgende om betydningen av å prøve ut nye arbeidsformer overfor målgruppen:

Denne gruppen ungdom føler seg ofte små i forhold til systemet. De trenger tett hjelp av få voksne. Det er vanskelig for dem å forholde seg til systemet NAV, til å det å sende inn meldinger hver uke og til alle krav NAV har til dem. De må finne praksisplass selv, de må fylle ut skjemaer selv, de må klare alt selv. Det blir overveldende for dem. De får kanskje hjelp til en ny praksisplass, men så er det nye nederlag. Får de konflikter på arbeidsplassen eller hjemme, så vet de ikke hvem som kan hjelpe dem. I NAV står det at ungdom er en prioritert gruppe, men så står det ikke mer enn det.

Dette prosjektet var i opptartfasen og skulle prøves ut ovenfor et bestemt antall ungdom i bydelen. Organiseringen av arbeidet overfor ungdom i bydelen var preget av nyetableringen av NAV kontoret i bydelen. Bydelen skilte seg ut i forhold til de andre caseområdene ved at oppfølgingstjenesten er en del av NAV- bydels kontor, som kobler tjenesten sterkere til arbeidssektoren, enn til skolesektoren. Generelt gjennom intervjuene med de ansatte i både NAV, OT og barnevern, ble det etterlyst en sterkere satsning av NAV til å ha en spesifikk strategi overfor unge som står utenfor arbeid. De ønsket et mer ”ungdomsvennlig” NAV kontor. Dette utdypes nærmere i siste kapittel.

2.4 VESTSTAD

Veststad er en større bykommune lokalisert ved kysten og har flere omliggende småkommuner, noen er øykommuner ute i havgapet, andre er fjordkommuner lengre inne i landet. Ungdommene som er intervjuet i denne case er i hovedsak fra bykommunen, og bor i eller i nærheten av byen. To ungdommer bor i de to nabokommunene, den ene en øykommune, den andre en fjordkommune.

Næringsmessig er Veststad preget av en relativ høy andel sysselsatte innenfor tertiærnæringene, selv om den er lokalisert ytterst på kysten med god tilgang til fiskeressurser. Mens bykommunen i denne case har en høy andel sysselsatte innenfor forretningsmessig tjenesteyting, har øykommunen, som den ene ungdommen kommer fra, en høy andel sysselsatte innen fiske. Veststad har en langt lavere andel innbyggere med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn enn

gjennomsnittet for landet, men like vel høyere enn fylkesgjennomsnittet. Alle tre kommunene som ungdommene i materialet kommer fra er regnet som folketallsmessige vekstområder. Ser vi på utdanningsnivået i befolkningen er bykommunen omtrent på landsgjennomsnittet, men fjordkommunen, og særlig øykommunen, ligger godt under landsgjennomsnittet. Dette kan nok også sees i sammenheng med aldersstruktur, der fjordkommunene og øykommunene har en relativt høy andel eldre i befolkningen.

På nasjonale levekårsindekser (Clifford 2006, SSB 2008) kommer regionen ut omtrent som gjennomsnittet, men med noe mindre variasjoner kommunene i mellom. Øykommunen og fjordkommunen skårer lavt, betydelig lavere enn bykommunen. Alle tre kommunene ligger omtrent på landsgjennomsnittet når det gjelder arbeidsledighet.

2.4.1 Ungdommene i området og i utvalget

Ungdommene som er intervjuet består av ni jenter og fire gutter, i alt 13 informanter. De spenner aldersmessig fra 17 til 22 år. Alle er oppvokst i Norge med norskfødte foreldre, en av dem ble adoptert fra et asiatisk land som lite barn. Fem av ungdommene er på intervjutidspunktet i betalt arbeid heltid eller deltid, og hever lønn på ordinære vilkår. Et par av disse har fått jobben med bistand fra NAV, de øvrige har skaffet seg jobben selv. To av ungdommene er i arbeidspraksis gjennom NAV, og en er på yrkesrettet attføring. Fem av ungdommene har på intervjutidspunktet ingen tilknytning til verken arbeid eller skole.

Ungdommene har en variert sosial bakgrunn, og det er kanskje bredden som er slående, mer enn likhetstrekkene. Noen kommer fra ressurssterke hjem med foreldre i prestisjefylte posisjoner, og noen er fra sosialt utsatte hjem preget av rusproblematikk og dårlige levekår. Inntrykket er imidlertid at de siste utgjør et mindretall og at de fleste kommer fra ganske alminnelige familieforhold. Intervjuene og ungdommenes beskrivelser av sin skolehistorikk viser at det ikke sjelden er ytre forhold som er utløsende for skoleavbruddene, for eksempel foreldres død, vennekretsens påvirkning, og personlige konflikter med lærere. Men avbruddet fra skole kan ofte også være kombinert med lav motivasjon for skole. En ytre fellesnevner i flere beskrivelser fra ungdommene er en sirkel som består av løse tilknytninger til både skole og arbeid. Startpunktet på sirkelen kan være ulikt, men arter seg som manglende motivasjon til å innordne seg skolens rammer og krav. Sirkelen forsterkes trolig dersom den/de første arbeidsforholdene blir av en type der man føler seg ”plassert” i tiltak og blir satt til å utføre unyttige arbeidsoppgaver som føles uverdige. Det fører til at forpliktelsen blir lav og at det skal lite til før man shopper videre i mer interessante tilbud.

Flere av ungdommene gir uttrykk for at de har opplevd en sterk forventning om at de etter avsluttet ungdomsskole skal gjøre seg opp en endelig mening om hva en vil bli og gjøre resten av livet. Prosessen omkring linjevalg ved/før videregående skaper forventninger om det ”endelige” og ”riktige” valget, som gjør at noen mister motivasjonen og troen når de opplever at det ikke ble slik de hadde tenkt. En informant peker illustrerende på at informasjonen fra ulike linjer fremstilles i form av reklame, noe som skaper urealistisk positive bilder av en linje (”viser ikke noe av det negative”). Dette kolliderer med den virkeligheten mange opplever i skolehverdagen.

2.4.2 Oppfølgingstjenesten

Oppfølgingstjenesten i dette fylket er delt inn i fire regioner, med 3-4 OT-avdelinger i hver region. Inndelingen i regioner samsvarer med dagens organisering av NAV i fylket. Samlet sett er det satt av seks årsverk til drift av OT ved skolene i fylket, fordelt på 20 personer. I fylket er omtrent hver fjerde ungdom med rett til videregående opplæring tilmeldt OT. OT arbeider med omtrent 60 prosent disse sakene igjen. 25 prosent fått læreplass eller er tilbake i videregående skole, og 10 prosent av sakene er ungdom som ikke trenger tiltak (militæret, fått barn, flyttet til annet fylke, er i utlandet). Resten er ungdom som er registrert i OT ved en feil.

Oppfølgingstjenesten i vår case er lokalisert i en av de videregående skolene i bykommunen, og har ansvar for seks kommuner. Det er to ansatte ved kontoret, en i 70 % stilling og den andre i 60 %. Begge har mange års erfaring innen undervisning og arbeid med unge, og har vært i OT i to år. OT i denne regionen er i en særstilling i fylket, fordi kontoret har et langt høyere antall ungdommer per stillingsressurs enn de andre. Dette innebærer at de må bruke litt andre metoder for å holde kontakten med ungdommene. De bruker blant annet masseutsendelser per post i større grad enn andre kontorer, som oftere bruker telefon.

Stillingsressursen er begrenset i forhold til de behovene de to ansatte ved OT erfarer. De har liten mulighet til å følge opp enkelthenvendelser så godt som de skulle ønske, og som det også blir forventet av mange som tar kontakt. De har heller ikke økonomiske ressurser ut over egne stillingsressurser, som eksempelvis kunne brukes på tiltak. De tror likevel at de representerer en viktig ressurs gjennom sin systemkunnskap og funksjon som bindeledd i et nettverk av ulike aktører. De samarbeider nært med både skolene, utdanningsavdelingen i fylket, og med NAV, og bidrar ofte med å finne raske og fleksible løsninger:

”For en del av ungdommene er det faktisk slik at vi representerer den gjennomgående tjenesten. Det er stabile forhold. For barnevernstjenesten og PPT er det stor turnover. Har vært med på at ungdom har hatt tre saksbehandlere i barnevernstjenesten i ett skoleår.”

OT mener selv de har god oversikt over hvem som ikke har brukt opp retten sin til videregående opplæring. Mye av arbeidet til de to ansatte på OT- kontoret består nettopp i å skaffe oversikt over målgruppa, en oppgave de også er bedt om å ivareta fra fylkeskommunen. Dette innebærer ”rydding” i lister og detektivarbeid for å finne ut hvorfor ungdommen ikke har brukt opp retten sin. En del av arbeidsinnsatsen går med til å luke ut feil i registre. OT må bruke folkeregistrert adresse, og det er ikke uvanlig at denne har endret seg i løpet av ett år. Mange ungdommer skifter også adresse ganske ofte, uten å melde fra til folkeregisteret. Det innebærer også at mange av de ungdommene de bruker tid på ikke alltid er situasjoner som krever oppfølging. Men det innebærer også at det er mange ungdommer de faktisk aldri får tak i. Den store tidsressursen som brukes på listerydding og utsjekking av ungdommer som ikke har behov for oppfølging fremheves av informantene som et dilemma, når stillingsressursen i utgangspunktet er så pass begrenset.

I alt har OT i Veststad 600-700 ungdommer registrert i sine lister, fordelt på seks kommuner. Av disse er det en stor gruppe, ca 250, som de ikke får tak i og ikke vet statusen til, og som de derfor kategoriserer som ”ukjent sysselsetting”. De to ansatte ved OT antar at omkring 1/3 av disse sakene er ungdommer med de tyngste behovene, mens den øvrige 2/3 er ungdom det ikke er grunn til å bekymre seg over (fødselspermisjon, utvekslingsstudenter osv). Av de ca 350 resterende som de har klart å identifisere, jobber de med ca 100. Omtrent halvparten av disse igjen er en kjerne med spesielle utfordringer og som OT arbeider aktivt med. Informantene ved OT tror at antallet ungdom med behov for deres bistand egentlig er omtrent det dobbelte.

Ungdommene som meldes inn er en svært sammensatt gruppe. De tror ikke det nødvendigvis er mer rusproblemer blant disse ungdommene enn blant andre. En del av dem er også velfungerende og har store ressurser. På grunn av personvern og taushetsplikt mellom etater/offentlige instanser kan de imidlertid ikke få utlevert informasjon fra andre (NAV, sosialetaten med mer), og avklart situasjoner der ungdom f. eks har dratt ut av fylket, eller bare har valgt et hvileår. Dette fører til at en del ungdommer årlig får en telefon eller brev fra OT, selv om de ikke har behov for hjelp. OT- koordinatorene sier det er en utfordring og et dilemma at velfungerende ungdom også tar mye av tiden deres, for OT skal formelt sett også være til for disse.

De ansatte ved OT sier at NAV og bedrifter er deres viktigste samarbeidspartnere, i tillegg til opplæringskontor og barnevernstjenesten i kommunene. Tverretattlig samarbeid beskrives som en utfordring:

”Har slitt med å få til det. Enkelte sier de ikke har kapasitet, er for mye møter. Her slår storbyproblematikk inn for vårt vedkommende. Når det blir snakk om samarbeid, så er det mange aktører og system som skal jobbe sammen. Det blir mye fra sak til sak, ikke via noe systemfora. Da blir ofte ansvarsgrupper det tverretattlige. Vi i OT sitter mye i ansvarsgrupper. I små kommuner er det greit, der er det en person som er alle etatene. Da sitter vi to personer og har tverretattlig samarbeid!”

Den store utfordringa er likevel tett oppfølging av den enkelte ungdom. Det sliter man med, sier de to informantene ved OT:

”Vi ser at det er vi på OT som har kultur og praksis for det: Det å gå ut av kontoret og ut på arbeidsplassen der ungdommen er, og ha personlig kontakt med de. I enkelte tilfeller har tjenesteyterne knapt møtt ungdommen. Det gjelder både barneverntjenesten, PPT, sosialetat. NAV står for formidling og det praktiske rundt det med praksislønn osv. De har sagt at de foreløpig ikke har kapasitet til å følge opp”

2.4.3 NAV

Oppfølgingstjenesten i fylket har inngått en samarbeidsavtale med NAV. Avtalen avklarer ansvarsforhold og samarbeidsform og samarbeidsarenaer mellom NAV og OT. Ved NAV- kontoret i kystbyen er det satt av omtrent en kvart stillingsressurs til å arbeide med ungdom som er utenfor opplæring og arbeid. Denne ressursen forvaltes av kun en person i NAV. Tidligere skulle denne ressursen dekke syv kommuner, mens vedkommende i dag, som del av NAV- reformen bare tar seg av sin egen kommune (bykommune). De andre seks kommunene må i dag stå på egne ben. Informanten ved NAV- kontoret sier at en mulig ulempe ved dette er at OT får flere ulike personer å forholde seg til.

Informanten i NAV sier at han forsøker å jobbe ”ubyråkratisk”, og at det aldri er ventetid for ”OT- ungdom”, de får gjerne tilbud på dagen. NAV tilbyr i første rekke en arbeidspraksisplass, gjennom avtaler med bedrifter og næringsliv. De har avtaler med bedrifter som kan kontaktes fortløpende. Bedriftene får kr. 1280 i måneden for å ta imot ungdom, og varigheten på en plass er vanligvis 10-12 måneder. NAV kan også bygge på med lønnstilskudd til arbeidsgiver. Det innebærer at arbeidsgiver får dekket 50 % av lønnsutgiftene i inntil 12 mnd. På spørsmål om hvorfor dagsatsen til ungdom i praksisplass er satt til kr 210,- svarer

representanten for NAV at de er klar over at enkelte ungdom kan føle seg utnyttet økonomisk.

”Det skal ikke være så fristende at det fratrar ungdommen motivasjonen til å gå tilbake til skole.”

På spørsmål om hvordan han ser på det tilbudet OT gir, sier han at det er en styrke at OT får tilgang på listene fra inntakskontoret i fylket. Hemskoen er at OT og NAV ikke kan utveksle personnummer; da kunne de ha rydda raskere i listene til OT, for en del av de som OT har i sine lister, har jo allerede et tilbud fra NAV.

Vi spurte også OT om hvordan de ser på det tilbudet som NAV gir ungdom i målgruppen. De beskriver samarbeidet som godt, men uttaler samtidig:

”Skulle gjerne ha sett, hos NAV, at det ikke bare var sysselsetting, men også mer retningsbestemt sysselsetting, bruke litt mer tid på å finne ut hva slags jobb den enkelte kunne tenke seg. Da må NAV ha litt andre avtaler med bedriftene enn bare praksisplass.”

På spørsmål om et vellykket eksempel beskriver representanten fra NAV et tilfelle med en OT- ungdom som hadde høyere utdanning som bioingeniør fra høgsolen. Vedkommende besto ikke eksamen, og fikk problemer med å få seg arbeid. NAV hjalp til med praksisplass i laboratorium, der eleven samtidig kunne følge matteundervisning. De fikk til romslighet på praksisplassen, slik at det samtidig var mulig å fullføre utdanningen. Når vi spør om et eksempel på det motsatte, peker informanten på et tilfelle med en ungdom som til stadighet var syk og ikke møtte opp på arbeidspraksisplassen. Problemet som beskrives er at ungdommen opplevdes uetterrettelig fra arbeidsgivers side, noe som førte til sterk frustrasjon, mens ungdommen mente praksisplassen ikke var tilfredsstillende. Representanten for NAV sier at det er en utfordring å finne tilbud som kan fange bedre opp de med psykiske problemer: Ofte har denne målgruppen utfordringer som en praksisplass ikke kan løse.

2.5 SAMMENFATNING

I dette kapitlet har vi presentert kjennetegn ved de fire casene som inngår i denne studien. Beskrivelsene er basert på intervjuer med ungdommer, oppfølgings-tjenesten og NAV. I tillegg har vi benyttet offentlig statistikk for de fire geografiske områdene som casene representerer. Vi skal nå sammenfatte disse beskrivelsene ved å trekke fram likheter og forskjeller mellom casene.

Sted

Tre av casene, Nordstad, Veststad og Øststad, representerer en større bykommune og en eller flere mindre omkringliggende kommuner. Case Sørstad skiller seg fra de andre casene ved at det representerer en større bydel i en kommune. Når det gjelder næringsstruktur er denne stort sett sammensatt og varierer ut i fra om det er snakk om casenes bykommuner/bydel, eller om det er snakk om de mindre omkringliggende små kommunene. I de mest sentrale og befolkningstette områder i hver av casene finner vi ulike næringer innenfor kategorien tertiærnæringer. I tre av casene er dessuten befolkningstallet i sterk vekst hvis vi utelukkende ser på bykommunene som inngår i casene, dette gjelder Nordstad, Veststad og Sørstad. Utdanningsnivået følger samme mønster, da det er de mest sentrale områder/bykommunene som naturlig nok har høyest utdanningsnivå. I Nordstad og Øststad har bykommunene høyere utdanningsnivå enn landet for øvrig, mens det i Veststad ligger omtrent på landsgjennomsnittet. Det er små variasjoner med hensyn til arbeidsledighet mellom de fire casene, stort sett ligger arbeidsledigheten på nivå med landsgjennomsnittet. Case Sørstad skiller seg fra de tre andre i forhold til andel med ikke-vestlig bakgrunn, da dette ligger betydelig høyere enn landsgjennomsnittet. Nesten 50 % av barn og ungdom i Sørstad har en ikke-vestlig bakgrunn. Case Nordstad, Øststad og Veststad har derimot lavere andel innbyggere med ikke-vestlig bakgrunn enn landet for øvrig.

Ungdommen

Det som kjennetegner ungdommene i alle fire casene er at de befinner seg helt utenfor, eller i en marginal posisjon i forhold til opplæring og arbeid. I de fire casene finner vi ulike tiltak som bidrar til at de tross alt klarer å holde på en marginal posisjon, og ikke faller helt ut verken i forhold til opplæring eller arbeid. Utdanningsverkstedet i Nordstad og tirsdagstilbudet til OT i Øststad er eksempler her. Et annet fellestrekk i de fire casene er at ungdommene som opplever frafall fra ordinær videregående opplæring stort sett kommer fra yrkesfaglige studieretninger, det er mer sjelden at ungdommene har frafall fra studiespesialiserende linjer (tidligere allmennfag).

Når det gjelder våre informanters familiebakgrunn er det i Nordstad og Veststad slående hvor mange som kommer fra relativt lik bakgrunn med stabile familieforhold og gode levekår, slik ungdommen beskriver det. I Øststad er inntrykket at ungdommene i større grad kommer fra familier med ustabile forhold, og vanskeligere levekårsforhold. Flertallet av ungdommene her kommer fra familier preget av skilsmisser og mange av disse har også flere flyttinger bak seg. Når det gjelder ungdommene i Sørstad har flertallet ikke-vestlig bakgrunn, og kommer fra ni ulike nasjonaliteter. Flere av ungdommene har hjemmearbeidende mødre, ellers har foreldrene mer typiske arbeideryrker som eksempelvis

håndverkere, mekanikere, og sjåførar. Disse ungdommenes forhold til familien og familiebegrepet ble definert noe vidare enn det vi forbinder med den norske kjernefamilien. Ungdommene her har også ofte sine foreldre eller andre voksne familiemedlemmer som sine idealer. I dette området er det også mange som beskriver ustabile forhold i familien preget av skilsmisser og flyttinger.

Til tross for de forskjeller som vi finner med tanke på ungdommenes familiebakgrunn og oppvekst i de fire casene, varierer kjennetegnene ved ungdommenes utfordringer i mindre grad. I alle fire casene finner vi ungdommer som sliter med konsentrasjonsproblemer, lese- og skrivevansker, teoretiske utfordringer, psykiske og fysiske helseproblemer. I tillegg ser vi i alle casene at det er en del ytre forhold som bidrar til å påvirke ungdommens opplevelse og mestring av opplæring og arbeid, og som igjen brukes som forklaringer på hvorfor de sluttet på skolen. Dette gjelder spesielt påvirkning fra venner, familiesituasjon eller personlige konflikter i forhold til lærere osv. Det er imidlertid påfallende mange, spesielt i Nordstad og Øststad som havner inn i en ond sirkel som følge av det de selv omtaler som pc-avhengighet. Noe som ifølge ungdommene selv fører til at de snur døgnnet, bruker det meste av tiden foran datamaskinen, klarer ikke å komme seg på skolen, får mye fravær og når de er på skolen har de store konsentrasjonsproblemer og får dårlige faglige resultater..

OT

Oppfølgingstjenesten i våre fire case er noe ulikt organisert og preges også av at de har ulike ressurser til å følge opp ungdom i vår målgruppe. I Sørstad er OT organisert under det lokale NAV kontoret og OT- koordinatoren har også andre arbeidsområder innen NAV. Ellers inngår oppfølgingstjenesten her i en nettverksmodell bestående av rådgivere fra grunn- og videregående skole, opplærings og arbeidstreningssentre, OT- kontakter i de andre bydelene og en sentral OT- kontakt i den kommunale utdanningsetaten. I Nordstad derimot har begge de videregående skolene hver sin OT- koordinatore, disse har rektor ved sine respektive skoler som sin overordnet, og de inngår i elevtjenesten ved sine respektive skoler. I elevtjenesten inngår dessuten PP- tjenesten, og skolens rådgivere. Det at oppfølgingstjenesten her er organisert inn i videregående skole gjør også at de har god kjennskap til ungdomsgruppen og har oversikt over hvilke elever som trenger oppfølging. De har også ressurser til å følge elevene godt opp. I Sørstad er det derimot en større avstand til videregående skole. Øststad og Veststad har også organisert oppfølgingstjenesten til videregående skole, men i begge disse casene skal OT- koordinatoren dekke flere skoler enn der hvor vedkommende er fysisk plassert. I Veststad er det imidlertid en liten stillingsressurs (1,6 årsverk) som er avsatt til de 600-700 ungdommene som er registrert i tjenesten.

NAV

Gjennom informantene fra NAV har vi fått presentert noe ulike erfaringer når det gjelder målgruppen ungdom utenfor opplæring og arbeid. I Sørstad er dette eksempelvis preget av at oppfølgingstjenesten nylig er samlokalisert med NAV og at de dessuten har et eget NAV prosjekt som skal rettes mot ungdom som dropper ut av videregående skole i alderen 16- 24 år. I Øststad er intervjuet med NAV preget av at de står midt i en omorganisering og derfor ikke som NAV har fått opparbeidet seg noe særlig erfaring i forhold til denne målgruppen og i forhold til samarbeid med oppfølgingstjenesten. NAV i Veststad og Nordstad derimot er kommet noe lengre i forhold til omorganiseringsprosessene som de har vært i gjennom og begge erfarer at de har et godt samarbeid både med ungdom og oppfølgingstjenesten. I Nordstad er det eksempelvis en egen koordinator hos NAV som har ansvar for ungdom som trenger ekstra oppfølging. Vedkommende koordinator har tett samarbeid med OT blant annet gjennom at de regelmessig møtes. Arbeidsfordelingen er stort sett at NAV følger opp arbeidsgivere eksempelvis der en ungdom er i arbeidspraksis, mens OT følger opp ungdommene. I Veststad er det etablert egen samarbeidsavtale mellom OT og NAV. Her har en av kommunene (den største bykommunen i dette caset) avsatt 25 prosent av stillingen til en saksbehandler som skal følge opp ungdommer i vår målgruppe.

Til slutt

Som vi har sett i dette kapitlet er det både lokale likheter og forskjeller mellom de fire casene. Når vi videre i rapporten skal belyse og analysere ungdommenes erfaringer og opplevelser er det viktig å ha i mente at deres fortellinger må forstås i lys av både geografisk, sosial og kulturell lokalisering, da dette er med å påvirke både deres fortellinger og erfaringer, samt hvordan de mestrer og opplever sin hverdag.

3. HVERDAGSLIV OG DRØMMER

I denne delen av rapporten er det ungdommens hverdagsliv som er i fokus. Hverdagslivsperspektivet som vi var inne på innledningsvis er et utgangspunkt til å se ungdommene i sin kontekst der vi får mulighet til å se et helhetlig bilde av deres livssituasjonen, i stedet for å se de isolert som en klient eller en bruker av en bestemt tjeneste. Det innebærer at vi ønsker å få innsikt i hvordan ungdommene organiserer sin hverdag og hvilken *kompetanse* de innehar for å håndtere sin hverdag og situasjon med å være utenfor arbeid og opplæring. I tillegg er vi opptatt av ungdommens bakgrunn for å se de også i lys av sin historie og fortid. Kapitlet vil bære preg av å ha et fokus på mestring og ungdommens ressurser. Dette fordi ungdommene selv i størst grad trekker fram disse positive sidene i sine beskrivelser. Samtidig trekkes det også inn områder som er vanskelig i ungdommens hverdag, noe som også vil komme sterkere fram i de etterfølgende kapitlene. Her får vi derimot innbikk i hverdagen deres i tre dimensjoner. Den faktiske hverdagen, drømmehverdagen og den moralske hverdagen. Den faktiske hverdagen er ungdommens beskrivelser slik den er i dag. Drømmehverdagen er ungdommens ønsker og drømmer for hvordan de kunne tenke seg at den kunne være, og den moralske hverdagen er slik de opplever at samfunnet rundt dem forventer at deres hverdag skal se ut.

3.1 DEN FAKTISKE HVERDAGEN

Ungdommene viser i denne kartleggingen at de har ulike aktiviteter som strukturerer den faktiske hverdagen. Det er ikke slik at det å være utenfor arbeid og skole innebærer at hverdagene flyter ustrukturert av gårde. Tvert imot, vårt hovedinntrykk er at hverdagen til de aller fleste unge er strukturert, men omkring ulike typer oppgaver og gjøremål. Dette er gjerne en kombinasjon av ulike aktiviteter på samme dag, eller det kan være ulike aktiviteter fra dag til dag. Eksempelvis struktureres dagene av at ungdommene enkelte dager er i arbeidspraksis og enkelte dager på skolen. Hvilken tidsmessig struktur hverdagen får avhenger i høy grad av når de skal på skolen eller når de skal på jobb. For de ungdommene som ikke har arbeidspraksis eller kurs/skole så finnes det også en form for struktur og faste gjøremål. Vi har intervjuet 57 ungdom og slik sett er det 57 ulike hverdagsbeskrivelser. Samtidig fant vi at det var flere hverdager som lignet hverandre og hadde mange fellestrekk. Vi har i en grov inndeling delt de inn i tre ulike hverdagskategorier for vise eksempler på en ”typisk hverdag”. Vi har skilt mellom de som har et arbeidstilbud/ skoletilbud gjennom OT/ NAV på dagtid, de som har ”skapt” sin egen aktivitet, og de som ikke har noe fast på dagtid. Vi har

gitt de tre hverdagene navene: ” I arbeid, ”Å skape noe”, ”nattevåken”. Tabellen nedenfor beskriver døgnrytme og kjennetegn med disse tre ulike hverdagene til ungdom som står utenfor opplæring og ordinært arbeid.

Tabell 2 Den faktiske hverdagen i tre perspektiv

Kl	Hverdag 1 I ABEIDSTILTAK	Hverdag 2 Å SKAPE NOE	Hverdag 3 NATTEVÅKEN
Gjøre- mål/ Aktivitet	Arbeid/ praksis/ Kurs/ ”verkstedklasser”	Idrettsaktiviteter/ frivillig ulønnet arbeid	Uten fast dagaktivitet Aktiv på kveld/natt
0700	Står opp, spiser		Sover
0800	frokost	Står opp, spiser	↓
1000	Starter arbeid/kurs/klasse	Sjekker nyheter/ e post/ pc Starter aktivitet	
1200	Lunsj	Trening, foreningsarbeid/ møter	↓
1400			Står opp, spiser Ser Tv/ serier/ spiller pc spill
1600	Avslutter arbeid/kurs Middag med familie/ alene	Avslutter aktivitet	Middag m familie noen ganger
1800	Slapper av /PC/ TV	Spiser med familie/ alene Slapper av pc/ tv	Går ut og treffer venner, slenger rundt, ”ser hva som skjer”/ ungdomsklubb
2200	Treffer venner/ slenger rundt/ Råner/ ungdomsklubb/	Fritidsaktivitet/ frivillig arbeid (eks som trener) Venner/ Tv	Spiller pc spill/ ser TV
0200	Tv sover	sover	
0400	↓	↓	Pc spill
0600	↓		Sover

3.1.1 I arbeidstiltak

Av det totale utvalget var det flest ungdom som var i en eller annen for dagaktivitet eller arbeid i regi av NAV og OT. Det kunne være fra få timer organisert aktivitet pr. dag, til en full arbeidspraksis. For mange av ungdommene var disse aktivitetene ikke fulltids aktiviteter. De er eksempelvis i arbeidspraksis fra to til fire timer, eller de tar to-tre fag på videregående skole i egne grupper for de som er ”droppet ut av skolen”. Dagene preges også av mange ”skiftninger” i form av at de bruker tid på å forflytte seg mellom hjemmet, skolen, arbeidspraksis, møter med NAV osv. Noe som illustreres i følgende eksempel:

”Jeg begynner på jobb kl 11, må stå opp kl 9 for å rekke bussen. Er på jobb i ca to timer, har litt tid i mellom, før jeg tar buss til neste jobb som starter kl 15. Varierer litt når jeg er ferdig, men som regel rundt kl 17. Tar buss hjem og er hjemme ca kl 17.30”

Til tross for at vedkommende til sammen tilbringer bare fire timer ”på jobb” opptar dette dagen hennes fra klokken ni til klokken halv seks. De fleste av ungdommene i denne gruppen har arbeidstid på dagtid og følger den samme rytmen som ungdom som er i ordinært arbeid eller opplæring. Samtidig var det noen få unntak der noen av ungdommene hadde arbeidstid om ettermiddagen eller kvelden. Et eksempel er en gutt på 20 år, som jobber som vekter, og som dørvakt på utesteder om kvelden. Vanlig arbeidstid er kl 16-23, og han står opp før kl 10 om formiddagen. Tiden før han skal på jobb bruker han til ulike gjøremål, chatting på data, turer i naturen eller til kjøpesenteret, og trening.

De fleste av disse ungdommene er i arbeidspraksis. Arbeidspraksisen som er en tidsavgrenset kontrakt om arbeid med en godtgjørelse fra kr. 210 – 290. Hensikten med arbeidspraksisen er at ungdommen skal bli kjent med et fagområde, lærer å meste å stå i et arbeid, og videre søke seg inn i opplæring innenfor dette arbeidsområde. Noen av ungdommene opplevde at denne arbeidspraksisen ikke var et ordinært arbeid, og forskjellen i lønn var en av de tingene som skilte dem fra å være ordentlig arbeidere. Som ei jente fra Sørstad beskriver:

”Det er forskjellsbehandling mellom vi som er i praksis og de andre barnehagetantene. Det er alder og penger som skiller oss. Vi blir liksom ikke ordentlig med og vi blir holdt utenfor det sosiale på jobben bare fordi vi er 17 år”.

Denne jenta viser forskjeller mellom å være en ungdom i arbeidspraksis og en ordinær arbeider. Forskjell i alder var en side med å oppleve som utenfor det sosiale på arbeidsplassen. Det ikke å være ordentlig med, handlet også om forskjell i lønn mellom dem og de andre på arbeidsplassen. Betydning av å bli verdsatt gjennom lønn for det arbeidet man gjør, var det flere ungdommer som beskrev.

En gutt med ikke-vestlig bakgrunn fra Sørstad, som var vant til å jobbe fra han var et barn sa det slik:

”Det er typisk at voksne ser ned på barn og ungdommer. Man blir sett på som liten. En 13 åring kan for eksempel arbeide like godt som en voksen, men de får ikke betalt for det de gjør. Man skal behandle de unge med respekt og gi dem mulighet til å jobbe ordentlig. Rettferdighet i lønn får fram engasjement. Slik er penger viktig, for da vet de å bli satt pris på.”

Denne ungdommen peker på betydningen av å bli satt pris på. ”Lønn som fortjent” er et uttrykk. Det å oppleve at man over tid gjør en god jobb, og kanskje det samme som de andre på arbeidsplassen vil etter denne guttens utsagn svekke engasjementet for å arbeide. Flere av informantene forteller at de opplever betalingen de får under arbeidspraksis som alt for lav, og at den ikke signaliserer at dette er skikkelig arbeid. Dette står i kontrast til det NAV fremhever som begrunnelsen for en dagsatts på omkring 200 kroner, nemlig at lønna ikke skal være så stor at den fratrukket ungdommen motivasjon til å gå tilbake til skolen. Det er ingen av ungdommene som forteller at de blir mer motivert til å gå tilbake til skolen, men at pengene derimot tar fra dem motivasjonen til å gjennomføre arbeidet. Noen av ungdommene legger imidlertid ikke like stor vekt på disse pengene, men mener det viktigste er å ha noe å gjøre og som strukturerer hverdagen.

To av jentene som hadde arbeidspraksis, tok skolefag som privatist på kveldstid. De fortalte at de hadde lite tid til venner og fornøyelser. De beskrev at de ofte var veldig slitne og pressa fordi de må ta igjen det tapte i forhold til skole fagene som de hadde mistet. De fleste ungdommene sa de trivdes i arbeidspraksisen, fordi det var så mye bedre enn å gå på skole. Flere beskrev også denne praksisen som en mulighet til på sikt å få et fast arbeid innenfor det samme arbeidsfeltet. Samtidig var de fleste bevisste på at de var en type ”annenrangs” arbeider. *Vi må gjøre de mest upopulære jobbene*, var det en jente som sa. Det var også noen av ungdommene som gikk på ulike kurs i regi av NAV, som datakurs, jobbsøker kurs og lignende. Disse kursene var av kortere varighet enn ordinært arbeid og kunne ha en varighet på 4-5 timer pr dag.. Dagene ble likevel fylt opp av gjøremål som det å gå på møter med NAV, oppfølgingstjeneste, eller i behandling hos for eksempel BUP. Ellers krevde jobbsøking og søknadskrivning mye energi og tid.

Når det gjelder rutiner for måltider i hverdagen, er middag det måltidet som ser ut til å være mest strukturert og regelmessig. Det gjelder for de fleste av ungdommene i utvalget. Ungdommene spiser ofte middag hjemme sammen med familien. Ellers er det få andre måltider som er regelmessig, og som inntas hjemme. Det var noen av ungdommene som bodde for seg selv i hybel eller leilighet. De beskrev ikke at

de hadde rutiner for å lage seg middag, men spiste litt som det passet, og de spiste noe ute. På ettermiddagen og kvelden var det mange ulike varianter av hva de brukte sin fritid på. Felles for de aller fleste i denne gruppa, var at de brukte en god del tid sammen med venner. Venner var de sammen med enten ved å råne rundt i biler på kveldene, eller det var å treffe venner på kjøpesenter eller på ungdomsklubben. Noen traff også venner gjennom den aktiviteten de drev med, som for eksempel i skibakken. Flesteparten av ungdommene samlet sett var ikke aktive i en bestemt organisert fritidsaktivitet. Aktivitetene var heller mer uorganiserte aktiviteter som de tok initiativ til selv. Her skilte i midlertidig ungdommene i Sørstad seg ut, og spesielt guttene med ikke -vestlig bakgrunn. Mange av dem var med i organiserte fritidsaktiviteter på kveldstid.

Det å slappe av på ettermiddagen var også en viktig del av fritiden. Da så man på TV, var sammen med familiene, eller surfet og chattet med venner på nettet. De fleste i denne gruppen gikk til sengs før kl. 24 00, men mange fortalte at de hadde problemer med å sove og sovna kanskje ikke før nærmere 0200. Strukturen i hverdagen hos denne gruppen ungdom ligger tett opp til en vanlig døgnrytme som ungdom og voksne flest har. Det som kanskje skiller dem fra "ungdom flest" er at de har en god del tilleggsgjøremål som det å delta på en god del møter på offentlige kontorer, og at noen av dem gikk til behandler hos BUP. Dette skifte mellom arbeidspraksis, noen skolefag og møter, gjorde dagene forskjellige og oppdelte, og de brukte mye energi på å organisere uka.

3.1.2 Å skape noe

Denne gruppen ungdom har ingen fast dagaktivitet gjennom NAV, OT eller skolesystemet og slik sett er de registrert som helt uten tiltak på dagtid i OTs register. Dette var den "minste" av disse tre gruppene, men likevel interessant fordi disse ungdommene skilte seg ut, og brøt kanskje med en del myter om ungdom som er utenfor skole og arbeid. Disse ungdommene har på ulike måter skapt sitt eget "arbeid" eller en aktivitet som strukturer hverdagen fra morgenen av, og som ligger tett opp til den vanlige normen for en arbeidstakers hverdag. En av guttene fra bykommunen i Øststad beskriver en slik hverdag; han står tidlig opp og drar i skibakken hvor han er hele dagen og trener på sin vintersport aktivitet. Deretter tar han bussen hjem om ettermiddagen for å rekke middag hjemme med familien. Dette gjør han jevnt over hele uka. Det å fylle hverdagen med det de opplever som meningsfull aktivitet var viktig for flere av ungdommene som var helt uten arbeid og skole. Utøvelse av sin "idrettsgren" kunne være en slik meningsfull aktivitet. Annen type aktivitet som fylte dagene med mening var blant annet deltagelse i frivillige organisasjoner, eller det å arbeide gratis i en stall hver dag etter faste tider som en av jentene gjorde.

En ungdom fra Sørstad hadde etablert sin egen organisasjon som var rettet mot barn og ungdom i innvandrers miljøet. Han beskrev sin hverdag slik:

”Jeg står opp kl. 0700 spiser frokost og deretter leser jeg aviser og sjekker e-post. Så gjør jeg en del papirarbeid på formiddagen der jeg sender innkallelser til møter, sender ut referat osv. Etter lunsj drar jeg ut og snakker med folk i miljøet, deltar på møter. Jeg lager middag selv hjemme. På ettermiddagen er det samling med ungene i klubben jeg har stiftet. Jeg trener ungene, vi snakker sammen og vi gjør ulike ting sammen. Noen dager er så hektiske at jeg ikke er ferdig før i 2200 tiden. Etter det legger jeg meg.” (forkortet sammendrag)

Denne ungdommen beskriver at han havnet på skråplanet og var dypt inn i kriminalitet og et voldelig miljø. Han var nå kommet seg ut av dette og var opptatt av å hjelpe barn og ungdom i innvandrer miljøet fra å holde seg borte fra gata, som han videre beskrev. Dette frivillige arbeid opptok hele dagen til denne ungdommen og gav dagene hans mening fortalte han.

En annen gutt fra Veststad hadde skapt sin egen arbeidsplass. Han hadde tre avbrudd i videregående skole bak seg, hadde vært i kontakt med både OT og NAV, og har hatt arbeidspraksis. Han forklarer alle skiftene med at han ble lei skolen, men sier samtidig at det har vært for lite bevisstgjøring om konsekvensene av avbrudd. For et år siden, som 18-åring, tok han et bevisst valg og startet opp et eget firma innen transportbransjen. Dette holdt han på med i nærmere ett år, før han innså at ansvaret ble for stort. I dag jobber han i et firma innen anleggsbransjen, der han hever ”*skikkelig lønn*”. Han sier at ”*Det er viktig å stå på egne bein og kunne klare seg sjøl. Det å ha ordentlig inntekt er viktig.*” .

Det var også variasjoner mellom dagene for noen i denne gruppen. Dagene var ikke like, selv om de var fylt opp av aktivitet mesteparten av tiden. En ungdom som bruker mye av sin hverdag på å trene kampsport beskriver sin hverdag slik:

”Jeg sovner ikke før langt over midnatt. Siden jeg ikke har noe arbeid eller skole å gå til så er dagene veldig forskjellige. Hvis jeg ikke har noe å stå opp til en dag, kan jeg sove til 1200, og så trene. En annen dag kan jeg stå opp klokka 0800 for å trene, stille opp på et møte, eller hjelpe min trener eller min onkel med noe arbeid. Jeg spiser middag med min familie og er trener for en barnegruppe i kampsport på ettermiddagen. Til sammen trener jeg sju ganger i løpet av uka. Innimellom er jeg sammen med venner og kjæreste, og de jeg trener sammen med er også mine venner”

En annen ungdom fra Nordstad forteller at det beste med å disponere tiden selv er at han får mye tid til å holde på med hobbyen sin. Vedkommende er ”musiker” og skriver egne låter og lager musikk selv. Ulempen er at stønaden fra sosialkontoret ikke strekker til når en har en kostbar hobby. Han forteller at han er avhengig av å få en god lønn for og eksempelvis kunne leie timer i lydstudio.

På ettermiddagen skilte disse ungdommene seg ikke særlig ut fra de ungdommene som kan defineres i hverdagen; ”I arbeid.” De gav inntrykk av å være aktive og sosiale som beskrev at samvær med venner var viktig. Noen av disse ungdommene var også av de som deltok i en fast fritidsaktivitet på kveldstid. Det gjaldt blant annet jenta som arbeidet i stallen på dagtid. Hun spilte i band og hadde bandøvinger ca tre kvelder i uka. Disse ungdommene hadde også en døgnrytme som tilsvarte at de var i seng rundt midnatt. Man fikk inntrykk av at denne gruppen bestod av aktiv og engasjert ungdom som var selvstendige nok til å gå sine egen veier og slik sett bidro med sin personlige kompetanse til å skape sin egen ”arbeidsdag”. Flere av disse ungdommene hadde også planer om å ta opp igjen videregående etter hvert.

Hverdagen ungdommene i denne gruppen beskriver viser at det ikke bare er de praktiske sidene ved arbeid og skole som strukturerer hverdagen tidsmessig, men også *forventningene* om hvordan hverdagen for folk flest er, og et ønske om å leve i takt med denne. Ønske om å strukturere hverdagen i takt med samfunnet for øvrig selv om en ikke har en skole eller et ordinært arbeid, var et kjennetegn med ungdommene i denne ”hverdagen”. Dette skal vi komme nærmere tilbake til i beskrivelsen av drømmehverdagen og den moralske hverdagen

3.1.3 Nattevåken

I denne gruppen var de ungdommene som i størst grad skilte seg ut fra en ordinær hverdag der døgnet ble styrt ut fra en dagaktivitet. Av de ungdommene som gjorde ”ingenting” på dagtid, så var det betydelig mange som snudde døgnet på hodet. Det var ofte aktiviteter på kveld og nattestid som strukturerte denne hverdagen. Blant denne gruppen er døgnet høydepunkt natten, fordi det er da de sitter mest foran pc-en. Disse ungdommene står gjerne opp mellom kl. 13-16 på ettermiddagen og spiser middagen sammen med familien som frokost. De er sammen med familie og venner til utpå kvelden før de rigger seg til foran pc-en, som de ofte er på fra kl 22-23 og utover til alt fra kl.02-07 om morgenen. Det er få blant denne gruppen som har andre nære venner i samme situasjon, så dermed sover de seg gjennom formiddagen mens vennene er på skole eller i arbeid.

Selv om denne hverdagsbeskrivelsen i første rekke gjelder for guttene i materialet, er det også dekkende for flere av jentene. Noen av guttene forteller at all fritid er knyttet til datamaskinen, og at de kan sitte i timevis og spille pc-spill. Den pc-avhengighet som flere beskriver brukes også av guttene selv som forklaring på konsentrasjonsproblemer og mye fravær på skolen, som igjen har vært en medvirkende årsak til at de har droppet ut av skolen. Det sosiale livet til disse guttene er også kanalisert gjennom datamaskinen i form av at de chatter og eller /spiller med andre ungdommer. En av ungdommene i Nordstad forteller at han bruker all tiden sin foran PC-en og sier i den forbindelse:

”Jeg er klar over at dette går utover mye annet, men jeg verken vil eller klarer å gjøre noe med det. Pc-avhengigheten min startet på ungdomsskolen, og det var da jeg begynte å få mye fravær. Jeg satt jo stort sett foran Pc-en hele natta, og var trøtt og ukonsentrert når jeg kom på skolen – hvis jeg i det hele tatt orket å gå på skolen. Det eneste jeg vil er å sitte foran Pc-en”.

Det var også noen ungdommer som brukte store deler av tiden foran TV. En ungdom beskrev tv-serier som han fulgte med på som både gikk på ettermiddag og nattetid, og som ikke var slutt før kl. 0400 på natta. Denne ungdommen sov utover dagen, og gikk på klubben nesten hver kveld for å treffe venner. En annen ungdom forteller at han står opp når yndlingsserien hans begynner klokka 11.30 på formiddagen. Noen av disse ungdommene fortalte også at de røyka hasj noen ganger i løpet av uken. Det var også flere i denne gruppa som hadde samvær med venner. Da beskrev de at de gikk ofte rundt og slang og hadde i utgangspunktet ikke bestemte planer for hva de skulle gjøre. Det å ”ikke planlegge” og ”se hva som skjer” var uttrykk som gikk igjen hos flere av disse ungdommene. Ei jente sa det slik: *”På ettermiddagene kommer planene etter hvert. Jeg planlegger ikke, tar det som det kommer.”* Det er riktignok noen unntak i forhold til denne døgnrytmen blant de to gruppene som ikke har noen form for arbeid eller skole på dagtid.

Noen av jentene i utvalget er alenemødre. Hos disse er det omsorgen for barn som styrer hverdagsrytmen. En jente på 20 år beskriver sin hverdag som tidsmessig sterkt styrt av rytmen til barnet: Hun står opp kl 07 (da våkner barnet som regel), og etter det er det levering i barnehagen. Den tiden barnet er i barnehagen bruker hun til jobbsøking, møter med offentlige kontorer, og husarbeid. Så er det henting i barnehagen kl 16, og faste rutiner med middag, stell osv, før hun ”stuper i seng” kl 22.

3.1.4 Forskjeller mellom casene:

Forskjellene mellom casene var mest framtrede når det gjaldt hva de brukte fritiden til. For ungdom som er utenfor ordinært arbeid og opplæring, så kan det diskuteres om fritid er dekkende når de hele dagen kan gjøre som de vil. Fritid står ofte i forhold til arbeid. Samtidig finner vi det meningsfylt å bruke fritidsbetegnelsen fordi de fleste av ungdommene hadde en eller annen form for aktivitet på dagtid, og brukte selv ettermiddag og helg som beskrev deres fritid. I casene Nordstad og Veststad er det ikke vanlig at ungdommene er aktive medlemmer i idrettslag, organisasjoner og foreninger. I den grad de driver med fysisk aktivitet i hverdagen, er dette først og fremst knyttet til at de trener ved treningssenter. Andre fritidsaktiviteter er gjerne knyttet til å være sammen med venner og familie og se på tv/film, eller som noen sier ”bare slappe av”.

I Veststad var turer sammen med venner til bysentrum og kjøpesentre hyppige i beskrivelsene av aktiviteter. Dette gjelder både de som er i arbeid eller skole, og de som ikke er i et dagtilbud. Dette kan selvsagt ha med nærhet til bysentrum og tilgjengelighet til kjøpesentre å gjøre. Fritidsaktiviteter knyttet til sjø og kyst står lite sentralt, selv om tilgjengeligheten til denne friluftsarenaen også skulle være veldig god. Dette kan ha å gjøre med at hav og sjø er en betydelig næringsvei Veststad, og at det først og fremst er næring og arbeid det brukes til. Bilkjøring sammen med venner er også en sentral del av hverdagen blant flere.

Sørstad skiller seg noe ut fra ungdommer i de øvrige casene ved at deltakelse i organiserte fritidsaktiviteter står betydelig mer sentralt i deres hverdagsbeskrivelser. Størsteparten av ungdommene var aktive i ulike idrettsforeninger, ideelle organisasjoner, eller mer uorganiserte fritidsaktiviteter som breakdancegrupper og musikkklubber. Ingen av jentene med ikke-vestlig bakgrunn, var aktive i foreninger eller lag. Det var kun en av jentene som fortalte at hun hadde vært aktiv i idrett da hun gikk på barneskolen. Dette bildet av jenter med ikke-vestlig bakgrunn, og deltagelse i lag og foreninger, stemmer overens med Øias (2005) undersøkelse av innvandrerungdom i Norge. Undersøkelsen viser en stor skjevfordeling mellom innvandrerjenters deltagelse i frivillige organisasjoner og innvandrer gutter. Innen idrett var 33,5 % av guttene med i en idrettsforening, mot bare 12,5 % av jentene. Denne forskjellen gjaldt også andre typer frivillige organisasjoner. Årsaker til dette kom ikke vår undersøkelse nærmere inn på, annet enn at noen av jentene sa de ikke var vant med hjemmefra at man skulle delta i idrettslag. Det var det guttene som gjorde. Vi kan også se det i sammenheng med at noen av jentene i utvalget var mødre og hadde omsorg for barn eller søsken. Slik sett så kan det være at det verken var tid eller mulighet til å delta på egne fritidsaktiviteter. Flesteparten av ungdommene fra Sørstad brukte mye av sin tid i ulike ungdomsklubber. De fortalte at de var engasjert i ”arbeid” på klubbene. Det

kunne bestå av å være vakt, kjøkkenhjelp, vasking og være musikkansvarlig. Ellers var klubbene et sted å treffe venner, slenge rundt og jobbe med lekser og søke på jobber. Her kunne de også treffe voksne som var til stor hjelp for dem hvis de hadde ulike ting de trengte hjelp til.

Det som skilte Øststad fra de andre casene var at det en god del beskrivelser av barndom og ungdomstid som var preget av fritidsaktiviteter utendørs, spesielt på vinterstid. Særlig blant guttene snakker de om en oppvekst i bakken, i et alpinanlegg eller i hoppbakken eller i ishockeyhallen. Ellers beskriver de aktiviteter som skating, ulike lagidretter, dans, teater og sykling. En av guttene fra Øststad som er vokst opp i en distriktskommune uten større tettsteder og med lange avstander, forteller om en oppvekst uten så mye organiserte aktiviteter, foruten fotballen da. Han og kompisene pleide å sykle mye rundt langs vegene, og dette var ikke først og fremst for å trene eller å leke seg i terrenget, men mer for å komme seg rundt, ha noe å gjøre. Syklingen ble dermed en aktivitet som ga innkomst til sosiale arenaer. Det er interessant å studere forskjellene mellom det som skiller de unge i materialet fra Øststad som er vokst opp i en by- og tettstedskommune og de som er vokst opp i mer spredtbygde kommuner med lange avstander med hensyn til hvilke typer aktiviteter de drev med som barn og som flere av dem fortsatt driver med. Unge, særlig guttene, som er vokst opp og bor i bykommunen i Øststad, beskrevet tidligere som en kommune preget av en lang vintersesong, har drevet mye med vintersportsaktiviteter gjennom hele oppveksten. De aller fleste guttene har spilt fotball gjennom barndommen, men ingen av er aktive lenger. Når vintersportsguttene slutter med organiserte aktiviteter fortsetter de på egenhånd (drar i bakken).

De unge fra den spredtbygde kommunen i Øststad deltar heller ikke i organiserte aktiviteter lengre. Ingen av disse ungdommene snakker særlig om vintersport, til tross for at de naturlige omgivelsene i området er tilrettelagt for slike aktiviteter. Når de sluttet med trening og aktiviteter som de hadde holdt på med fra de var små, overtok henging på kiosken eller bensinstasjonen og etter hvert ble det mer festing og råning. En råner er en betegnelse som brukes om unge, kanskje spesielt menn, som er del av en spesiell type bil- og motormiljø. Å rane kan sies å kjøre bil gjerne i faste ruter (stripa) langs vegene, spesielt for å vise fram bilene sine og imponere (særlig unge jenter og hverandre). Ofte samles rånene på noen bestemte faste steder, en bensinstasjon eller parkeringsplasser, utenfor kiosken etc, og råning foregår mest i helgene og på kvelden. Flere av de unge guttene fra distriktene i Øststad beskriver seg selv som rånere. En av dem har ikke råd til å kjøre opp til billappen selv, men er tydeligvis flink til å mekke bil og ”styler” selv bilene sine. Han har alltid kompiser som kjører for seg. Denne unge mannen har egentlig lyst til å bli bilmekaniker, men sliter med alvorlig grad av dysleksi, noe som har gjort at

han ikke bare har mistet et viktig faglig grunnlag, men det har også gått ut over selvbilde og følelsen av å mestre livet generelt. Også en av jentene i materialet sier hun er opptatt av råning. Hun sluttet på videregående etter en uke fordi hun synes det var kjedelig, mye stress og ikke noe gøy. Hun vil mye heller være sammen med venner og leve livet, som hun selv uttrykker seg. Hun har tenkt litt på om hun skulle begynne på mekk, fordi hun har lyst til å lære mer om biler slik at hun kan delta mer sammen med kompisene, både i det praktiske arbeidet og i praten rundt bilen.

Det er store variasjoner i hele utvalget med hensyn til ungdommenes grad av sosialt liv. Det var en ganske stor andel i Nordstad som fortalte at de var lite sosiale med andre ungdommer, og at hverdagen besto av å reise til og fra arbeidspraksisplassen, være noen timer i arbeidspraksis og resten av dagen være hjemme for å sitte foran datamaskin eller fjernsyn. Noen av ungdommene, spesielt guttene, tilbringer et par timer 3-4 ettermiddager i uken på treningscenter sammen med kamerater, dette er vel og merke ikke de samme guttene som bruker mye tid foran datamaskinen. Store deler av PC-ungdommenes sosiale liv utspiller seg i "cyber-space" ved at de chatter og spiller med andre over internett. Jentene i Nordstad tilbringer en del tid sammen med kjæresten og er da ofte også sammen med kjærestens venner.

En del av disse ungdommene som isolerer seg, forteller også at de sliter med angst og har ulike grunner for at de ikke ønsker å gå ut og treffe andre. Flere av disse hadde et svært lite sosialt nettverk og beskrev at de følte seg tryggere hjemme i huset sitt. En jente fra Sørstad beskriver dette slik:

Etter jobb er jeg stort sett bare hjemme med mamma, jeg går veldig sjelden ut, har heller ikke lyst til det. Jeg sitter for det meste å leser hjemme eller sitter ved PC en.

Det som er interessant her er å se at de fleste ungdommene i utvalget har en døgnrytme som tilsvarer den vanlige norm i samfunnet. Selv en del av de som var helt uten noe fast dagaktivitet organiserte seg slik at de fikk en mest mulig tilsvarende døgnrytme som de som var i arbeid og skole.

En annen ting som pekte seg ut, og da spesielt i Sørstad, var at en god del av ungdommene brukte mye av sin tid på dugnadsarbeid og frivillig arbeid i foreninger, klubber og lag. Dette opptok svært mye av deres tid. Dette var ikke arbeid kun for å dyrke sin egeninteresse, men det var arbeid for andre, som det å trene fotball lag, kjøkkenarbeid og vaktarbeid på klubb. Dette står i kontrast til oppfatningen av at ungdom ikke er sosial engasjerte, er late og ikke er villig til å jobbe for "fellesskapet".

I tillegg til ulike livsstiler blant ungdommene når det gjelder sosialt liv og fritid, hadde også ungdommenes forhold til familien betydning for hvordan hverdagen deres ble regulert. De fleste unge vi har snakket med bor fortsatt hjemme hos familien sin. Noe som også bidrar til å regulere hverdagen til ungdommene. Det betyr eksempelvis at de prøver å ha samme rytme som foreldrene i forhold til når de drar ut og når de kommer hjem til middag. Flere av ungdommene i Nordstad har mer eller mindre faste plikter i hjemmet. Det kan for eksempel dreie seg om å lage middag, passe små søsken, vaske hus osv. Foreldrenes krav og forventninger til flere av ungdommene i Nordstad er også avgjørende for at de tross alt har noe tilbud på skole eller i arbeidspraksis. Flere av ungdommene forteller at foreldrene ikke godtok at de sluttet helt på skolen og at det var en av grunnene til at de ble med i tiltaket utdanningsverksted.

Selv om noen av dem gjerne kunne tenke seg et liv ”i sus og dus” i stedet for å være i noen former for organisert aktivitet så innretter de seg ofte etter det foreldrene krever av dem. Dette la vi spesielt merke til blant ungdommene fra Øststad og Nordstad. En gutt fra Øststad, sier han gjerne kunne sittede hjemme om dagene, i stedet for å være i arbeidspraksis; *”hvor lønna er latterlig liten”*, men som han sier; *”Jeg vil jo det, men jeg vet jo at det blir kjedelig. Mamma vil det ikke. Det blir ikke det da.”* Også en annen gutt bruker moren sin som referanseperson i forhold til hva han gjør eller ikke gjør. Vi snakket om hva han gjør på fritida og kom inn på tema festing; *”Mamma syns ikke om fester og sånn, så jeg går ikke på fester. Hører på henne.”*

En del av de unge, både jenter og gutter, fra Øststad lager middag til familien kommer hjem. Inntrykket er generelt at de fleste av ungdommene bruker mye tid på å være hjemme. I Sørstad fremhevet mange av ungdommene hvor mye familien betydde for dem, og de trakk ofte fram personer i familien som de var stolte av. Forventningene fra foreldrene bidro til å regulere hverdagen til en viss grad, og forsøkene på å komme inn i ulike tiltak kan også sees på som å tilfredsstille foreldre i like stor grad som det kan sies å bare være av egeninteresse.

3.2 DRØMMEHVERDAGEN

Alle beskriver drømmehverdagen som fylt med aktiviteter, samtidig som de har svært ulike betraktninger om hvordan en drømmehverdag skal se ut. Ungdommene kan inndeles i tre hovedgrupper. Den ene gruppen er ungdom som ønsker å sove lenge utover formiddagen, og resten av dagen ønsker de å gjøre spennende og interessante fritidsaktiviteter. Den andre er gruppen ungdom som ønsker seg drømmejobben. Og til sist er det gruppen som ønsker å gjøre noe betydningsfullt

for andre. Deres beskrivelser av drømmehverdagen forteller oss om hvor de selv ønsker å være, og om drømmen ellers deres ønske har en sammenheng med deres faktiske hverdag, eller om spriket mellom virkelighet og drøm er stort.

3.2.1 Drømmen om lek og utfoldelse

For den først nevnte gruppen er det individuelle aktiviteter det i størst grad er snakk om. Ungdommene nevnte for eksempel dykking, snøkjøring, ridning, paintball og gokart som aktiviteter de ønsket å bruke mye tid på i hverdagen. Dette er aktiviteter som man for så vidt gjør individuelt, men gjerne også i felleskap med andre jevnaldrende. Dette er i stor grad fysiske aktiviteter som innebærer å ha spesielle ferdigheter innenfor en form for sportsgren. Å drive på med det man liker aller best, mesteparten av dagen, var en "drøm" for en del i denne gruppen. I disse ønskene ligger det mye lek og moro og det utfolde seg uten å ha ansvar for noe annet enn seg selv. De datainteresserte guttene drømmer gjerne om å bruke mer tid foran datamaskinen. En drømmehverdag for disse beskrives gjerne med å sove lenge, og ellers spille og chatte på pc-en resten av dagen. I tillegg ønsker flere av disse å få bruke mer tid på å arrangere data- weekender eller såkalte "data-lan".

Det var også andre typer aktiviteter ungdommen drømte om og det var gjerne sosiale aktiviteter man gjør sammen med jevnaldrende. En av jentene i Nordstad uttrykker dette slik:

"En drømmehverdag for meg ville bestå i å være sammen med venner og kjæresten. Da ville jeg at vi ikke skulle styres av klokken, og finne på ulike aktiviteter, og ikke legge meg før jeg ble trøtt".

Ungdommene nevnte ellers aktiviteter som kafe- og restaurantbesøk, shopping, festing, råning, stevnemøter og det å spise frokost med kjæresten. Når vi ba ungdommene tegne bilder av hverdagen slik den ville vært hvis de selv kunne bestemme, var det flere som tenker om drømmehverdagen som noe annet enn "hverdag". Den ble mer et uttrykk for en kontrast til rutiniserte dagligdagse levemåter. To av jentene ville for eksempel reist til Syden, hvor den ene av dem ville stått tidlig opp, dykket, dratt ut med tråkkebåt, solt seg, spist middag på restaurant og enten gått tidlig i seng eller på klubb. Den andre ville stått opp rundt kl 12, spist godt på restaurant, shoppet og dratt ut og festet til utpå morgenkvisten. Et par av guttene fra Øststad sier de ville stått i bakken hele dagen, der en av dem sier han ville stått på ski 24 timer i døgnet.

Selv om ungdomstiden understreker en markant overgang fra barn til voksen og har et sentralt element av framtid i seg, er drømmehverdagslivet slik det beskrives av de unge i studien svært preget av *nuet*. Jevnaldermiljøet blir på mange måter et

alternativ til familien der blant annet intimitet, regler, kulturer, verdier og selvfølelse utfoldes og utprøves blant venner i stedet for familien. Det intense livet i venneflokken framstår som en nødvendig stasjon på veien mot løsrivelse fra familien og danningen av individet (Fauske & Øia, 2003, pp. 173-174) Det å leve her og nå blir en norm i seg selv og tid blir et knapphetsgode. Som en av jentene uttrykker er det viktigste i livet for henne å være sammen med venner, møte nye folk, ha det gøy og leve livet. Ingen av de unge ser framover når de tenker på hvordan livet deres kunne sett ut hvis det ikke lå noen ytre føringer rundt. Å gjøre noe meningsfylt kan være å fylle den med ”ingenting”, samvær med venner. Tida her og nå representerer et brudd med den lineære tidsoppfatningen og måten å organisere aktiviteter og oppgaver i forhold til.

Aktivitetene de ønsker er sjelden knyttet til utdanning og arbeid, selv om vi her kan se noen forskjeller mellom de eldste og yngste ungdommene, hvor de eldste i enkelte tilfeller inkluderer korte arbeidsdager i sine drømmer. En av ungdommene i Nordstad, en gutt på 18 år sier:

”Jeg ville stått tidlig opp om morgenen, gått på jobb, men hatt korte arbeidsdager, til ca kl 13-14. Etterpå ville jeg dratt hjem, slappet av, å ha mye tid til å ha det sosialt og artig. Det er også en drøm å ha penger til å holde på med interessene mine; musikk og kampsport”.

Vi ser enkelte nyanser i forhold til alder her; blant gruppa av de yngste er det flere som sier de vil leve her og nå, de vil snu opp ned på døgnet, ruse seg, og har ikke tanker for hva de vil bli som voksne. En av forskerne, en kvinne på 40 år, spurte en av disse yngste jentene om hun noen gang tenkte hvor hun var i livet når hun var på forskerens alder og i dennes livssituasjon. Den unge jenta sperret øynene opp og så litt forskrekket på damen rett over bordet, før hun himlet med øynene og sa: *Nei!?, hvorfor skulle jeg det?!*

En del av ungdomstiden er nettopp å leve mellom posisjoner og å frigjøre seg fra samfunnets konvensjoner. Å bryte med de forventninger som både ligger til rollen som barn som innebærer å være forutsigbar, pliktoppfyllende og være under foreldrenes beskyttelse. Overgangen er til voksenposisjon som innebærer å bli til noe, skaffe seg jobb og inntekt og klare seg selv. I den stund de kjenner på ambivalensen mellom drømmehverdagen og forventningene som ligger i den moralske hverdagen, er de i ferd med å bli voksne. I den grad ungdommenes drømmehverdag har et framtidsperspektiv handler dette om materielle drømmer i form av fine hus og biler, samt å stifte familie og i enkelt tilfeller om ”å leve et liv uten bekymringer” slik en av informantene uttrykker dette. Bøe (2001, p. 85) viser til lignende fortellinger fra andre undersøkelser, om de unge som beskriver det å ha

lyst på livet, appetitt på nye ting og som vil være kombi- unge eller deltidsvoksne, eller nye voksne;

Dei vil leve godt i samtida. Slik sett har dei ikkje hastverk med framtida. Dei har hastverk med livet. Livet er ikkje «verdt å vente på», for framtida er ein for usikker affære å satse alt på. Ein satsar ikkje alt på ein hest med mindre det er overvegande sannsynleg at han er ein vinnarkandidat.” (s.85).

Denne drømmen om å få leve bekymringsfritt og i avstand fra samfunnets krav om å yte, arbeide eller prestere noe, gjenspeilet seg i disse ungdommenes drømmer. Samtidig kan denne drømmen vise en side i disse ungdommens liv som omhandler en sårhet for det man ikke har muligheten til i det virkelige liv. Opplevelsen av å mislykkes gang på gang kan man tenke seg har satt sitt preg på livet til disse ungdommene, og drømmen kan også være et ønske om å flykte til en annen virkelighet. En virkelighet der man mestrer ting, opplever å være noe viktig, opplever å ha en suksess i livet sitt som er langt unna den hverdagen og virkeligheten de har i dag.

3.2.2 Drømmen om arbeid

For en stor andel av ungdommene så var drømmehverdagen å våkne opp om morgenen til den rette jobben. Dette gjaldt ungdom som både var i en arbeidspraksis og de som var uten noe særskilt dagtilbud. Det var først og fremst arbeid som var drømmen for mange i denne gruppa. Hvis skole ble nevnt var det mest som et middel for å få ”drømmejobben” og var derfor ikke et ønske og et mål i seg selv. Dette ønske om arbeid var spesielt et gjennomgående trekk for ungdommene i Sørstad, men også tildels for ungdommene fra Veststad. De ønsket seg bort fra dårlige betalte praksisplasser, eller skolegang som de opplevde ikke førte dem noe sted, og over til jobber som i stor grad var praktiske og som krevde lite utdanning. Yrker de ønsket seg var for eksempel: Innen transportnæring, lastebilsjåfør, snekker, tømrer, tannlegeassistent, sekretær, barnehageassistent, fisker eller eget firma. Det viktige var at de trivdes med yrket sitt, tjente godt og at de hadde fritid på ettermiddager og helger. En gutt fra Sørstad som hverken var i arbeid eller skole sier det slik:

”Jeg tar de opp de fagene jeg trenger på privatskole, ellers jobber jeg og får betalt for det. Dette gjør jeg hver dag og gleder meg til helg fordi jeg har jobbet hele uka.”

Arbeid var viktig fordi det gav et skille mellom det som var arbeidstid og fritid som denne gutten illustrerer. Han ønsket å se fram til helga fordi han da kunne han ta seg velfortjent fri etter å ha jobbet hele uka. I dette ligger betydningen av å være til

nytte i samfunnet og kunne sørge for seg selv. En annen gutt fra Sørstad sier det slik:

På drømmehverdagen så står jeg opp klokka 0700 og gjør meg klar til å dra på jobb. Jobben min består av å være håndverker. Jeg bygger hus og snekrer. Det er en fulltidsjobb og jeg tjener bra. På ettermiddagen gjør jeg som jeg vil. Jeg er sammen med dama mi og har det bra. Den eneste forskjellen på drømmehverdagen og min hverdag nå, er at jeg har en jobb som jeg liker. Ellers i dag så har jeg alt det andre.

Her er det interessant å se på hva som gjør at arbeid står så sterkt i denne gruppa ungdom. Her kan kulturell bakgrunn og oppvekst miljø være faktorer som påvirker hvem de ønsker å være, hva de vurderer som viktig og betydningsfylt. En jente fra Sørstad beskrev på denne måten sin drømmehverdag:

”Da har jeg mitt eget liv og jeg bor for meg selv. Jeg begynner på jobb kl. 0800 og drar av gårde til min jobb som er noe innenfor kunst og håndverk. På ettermiddagen koser jeg meg i min egen leilighet.

Denne jenta ønsker mest av alt et vanlig liv. Det å eie sin egen leilighet og ha en jobb som hun trives med. Det var mange av ungdommene som nettopp ønsket seg det ordinære liv. Et liv som folk flest har med en yrkesutdannelse og et eget sted å bo. De viser at de ikke har et behov for å skille seg ut på noen måter i samfunnet. Det var ingen av disse ungdommene som ytret ønske om ekstraordinære jobber som det å være artist, astronom, eller å være fjellklatrer i Himalaya. Det var tvert i mot svært ordinære praktiske yrker som sto på ønskelisten. Caset Sørstad er fra et område der tradisjonelle yrker innen håndverk, industri og transport sto sterkt. Her er det nærliggende å trekke tråder fra ungdommens ønsker og til den tradisjon og den arbeidskultur som de selv er del av. Her kan det tyde på at det er en sterk påvirkning mellom ungdommens ønsker og det oppvekstmiljø de selv er en del av.

Av disse som ønsket seg et praktisk arbeid i sin drømmehverdag, var det flere av ungdommene som hadde en ikke-vestlig bakgrunn. Her kan man skissere opp noen forskjeller mellom ungdom med minoritets bakgrunn og etnisk norsk ungdom. Frønes (1987) viser til at i tradisjonsbaserte kulturer vil relasjonen mellom foreldre og barn ha et større innslag av nytte, enn i den norske moderne ungdomskulturen, hvor fellesskapet i familien i forhold til arbeid og inntømme så og si er borte. Han viser til at i det moderne samfunn har arbeid, hjem og fritid utviklet seg til å bli adskilte arenaer med en aldersbestemt deltagelse på de ulike arenaene. I de mer tradisjonsbaserte kulturene, som også vårt bondesamfunn er et eksempel på, er disse arenaene mer integrert sammen, og det fører også til at barn og foreldre vil ha en del felles verdier (Fauske & Øia, 2003, pp. 245-246). I vårt datamateriale

kjenner vi igjen disse forskjellene mellom norsk etnisk ungdom og ungdom med ikke-vestlig bakgrunn. Det var flere av ungdommene som refererte til sin onkel eller til sine fedres yrker når de snakket om sine drømmer om yrkesvalg. En av guttene sa det slik.

”I min drømmehverdag så jobber jeg da innen transport. Ja jeg vil bli sjåfør fordi min onkel eier et transportfirma.”

En annen gutt sa det slik om familiens innflytelse på hans utdanningsvalg:

”Jeg valgte allmenn fordi familien vil at noen skulle bli lege i familien. Jeg prøvde å gjøre det for familiens skyld, men klarte ikke allmennfagene, men jeg er glad jeg gjorde et forsøk.”

Dette ønske kan ses i sammenheng med mange faktorer. Det ene faktoren er at ønsker og interesser er preget av hva slags yrker man er blitt kjent med og har fått en tilhørighet til gjennom oppveksten. Her kan man også skissere opp noen forskjeller mellom ungdom med ikke-vestlig bakgrunn og etnisk norsk ungdom, Der det kan synes fra vårt materiale at ungdommene med ikke-vestlig bakgrunn i større grad var opptatt av familiens yrker, og ville tilfredsstille de forventninger som kom fra familien om å arbeide. Dette gjaldt arbeid spesielt. Vi så at foreldrenes forventninger til ungdommene om å gå på skole var sterk blant etnisk norsk ungdom.

En annen faktor er i hvor stor grad ungdommenes valg blir påvirket av foreldrenes sosiale og yrkesmessige bakgrunn og de forventninger som ligger i familien til yrkesvalg. Temaet hvordan ulikhet i både utdanning og yrkesvalg er knyttet til forelderens sosiale bakgrunn er drøftet i ulike studier (Grøgaard, 1997; Hansen & Mastekaasa, 2003; Støren, et al., 1998; Wiborg & Rønning, 2005). Hernes og Knudsen (1976) trekker fram foreldrenes posisjon i den sosiale lagdelingen som en indikator på ulikhet i skole prestasjoner spesielt og som i neste omgang vil reproducere ulikhet i utdanningsvalg og yrkesvalg. Dette forholdet mellom forelderens utdanningsnivå og ungdommens valg og gjennomføring i videregående skole kommer også fram i Markussens undersøkelse (2008). Den viser at elever (lærlinger) med foreldre med et lavt utdanningsnivå som grunnskole, hadde lavere gjennomføringsprosent, enn elevene med foreldre med et høyere utdanningsnivå tilsvarende videregående nivå (s 117).

Vårt materiale viser derimot at deres yrkesønsker ikke isolert sett kan sees på som styrt av foreldrenes sosiale posisjon der ungdommene er passive medløpere. Ungdommene uttrykker disse yrkene som en drømmehverdag, og et ønsket yrke fra deres side. Altså for dem er det sterkt ønske om å ha en jobb som kan være

tilsvarende lik familiens yrkestradisjoner. Her kan man si at ønskene og drømmene er sterkt knyttet til den sosiale virkelighet de er en del av. Dette ønske om et praktisk yrke uten lang utdanning kan også sees i sammenheng med deres skolekarriere. Disse ungdommene beskriver mange skolenederlag, der de har hatt problemer i de teoretiske fagene, enten ved å ha lese- og skrivevansker, språkvansker eller vantrivsel på skolen. De fagene de likte på skolen var i stor grad praktiske fag og gym. De hadde flest mestringsopplevelser knyttet til det fysiske og praktiske, enten det var på skolen, eller gjennom trening og fritidsaktiviteter. Det er på denne arenaen de har opplevd å lykkes og derfor kan det være nærliggende å velge denne yrkesarena i sin drømmehverdag.

Det er mulig at noen av de mønstre vi kan se casene i mellom når det gjelder måten ungdommene uttaler seg om arbeid på, faktisk gjenspeiler lokale næringsmessige forhold og muligheter, men også egenskaper når det gjelder den symbolske verdien av å være i lønnet arbeid. I Veststad forteller flere av ungdommene om et sterkt ønske om å få seg hyre på fiskebåt og kunne dra til havs. Ei ung jente lokaliserer drømmehverdagen sin nettopp på en fiskebåt:

”I drømmehverdagen min er jeg på sjøen. Her jobber jeg hele dagen, når skiftene tilsier det, og spiser når de andre gjør det.”

Det er her verdt å legge merke til likhetstrekkene mellom en kystkommune på vestlandet og en urban flerkulturell bydel i en storby. I utgangspunktet er konteksten og sammensetningen av befolkningen svært ulike, likevel kan det se ut som tradisjoner står sterkt i det å skulle tjene penger og der tradisjonelle yrker har en sterk status i lokalsamfunnet, sterkere enn å ta seg en høy utdanning. I de lag av befolkningen som har deltatt i vår undersøkelse, kan man stille spørsmål om det er slik at vi har gått fra et tradisjonelt utdanningsfattig samfunn, og over til et utdannings- og kompetansesamfunn? Vårt materiale tyder på at høy utdanning i seg selv ikke har den sterke legitimiteten ovenfor denne gruppen av befolkningen som er utenfor arbeid og opplæring.

3.2.3 Drømmen om å være betydningsfull for andre

Noen av ungdommene beskrev i sin drømmehverdag først og fremst det å kunne være til hjelp og nytte for andre. De ville ha muligheten til å forandre verden rundt seg, i en større global sammenheng, eller i det nære daglige miljø. Noen av disse var ungdom med ikke-vestlig bakgrunn, men også noen av de etniske norske jenter hadde et sterkt ønske om å hjelpe mennesker som var i nød.

Ei jente fra Sørstad sier det slik:

Drømmen er å gjøre noe meningsfylt, som å jobbe i FN og hjelpe til i andre land som trenger det. Kanskje reise rundt som prest og hjelpe andre barn. Dette ville jeg gjort hele tiden, døgnet rundt.

En gutt fra Palestina sa det slik:

Jeg drømmer ikke om ferie og slikt, det har jeg ikke tid til. Jeg drømmer om å bety noe for andre, å forandre noe.

Denne ungdommen var det også som hadde etablert sin egen organisasjon for å hjelpe andre innvandrerbarn og ungdom med å komme seg bort fra gata. Han var bevisst på at han også var i ferd med å realisere en del av sin egen drøm om å forandre noe av verden rundt seg ved å skape et alternativ til unge med minoritetsbakgrunn, ” *som er fylt med positivitet,* ” som han selv uttrykte det.

En annen gutt fra Sri Lanka sier:

”Jeg drømmer først og fremst om at det skal bli fred i verden og at alle skal bli respektert for den de er. I min drømmehverdag vil jeg sove til ca 1200, så vil jeg gå ut og hjelpe andre ungdommer som har problemer. Jeg vil spille musikk for dem, og snakke med dem.

For disse ungdommene sto ikke penger høyt i fokus. Det var av underordnet betydning. Det viktige var å ha nok penger til å få gjennomført sine prosjekt om å hjelpe andre. Disse ungdommene var i stor grad idealistiske der behovet om å være betydningsfulle for andre, var det viktigste. Disse ungdommene representerte på mange måter en motkultur mot den kommersielle trendy ungdomskulturen som framstilles gjennom ulike media som reklame, film og internett. Der verdier som vellykket i utseende, det å ha penger og det å leve et liv lik kjendisene, er idealet.

Giddens (1996) fremhever individualisering og selvrealisering¹¹ som en av kjennetegnene i det sen - moderne samfunn. Det er individets plass og muligheter til å realisere seg selv og sine muligheter til å skape sin identitet for hvem man vil være, som er det viktige for individet. En side av individualisering som blir trukket fram er begrepet ”individuering”. Frønes (1994) beskriver dette som den prosessen som fører til at individet trer i forgrunnen i forhold til enheter som familie, hushold og lokalsamfunn. Det er individet som blir i sentrum for politikken som utføres, og

¹¹ Giddens kaller *livspolitikken* for selvrealiseringens politikk, der retten til personlighet og individualitet står på dagsorden.

de kollektive enhetene blir i bakgrunn. I forhold til disse idealistiske ungdommene i denne gruppen, så representerer de sterkere de kollektive kreftene, der individet er en del av fellesskapet og man har ansvar for ” å sørge for ”gruppen mennesker” i en helhet. Flere av disse ungdommene var opptatt av verdier som rettferdighet, likhet og frihet fra undertrykkelse som også er kjennetegnene i den kollektivistiske politikken som Giddens hevder tidligere var en sterkere politisk form¹².

Slik sett kan disse ungdommenes verdier om solidaritet og felleskap stå i en kontrast til de samfunnstrender som dyrker individet og de ytre verdier som utseende, penger og makt. På samme tid er det verdt å merke seg at de tilhører heller ikke den mer etablerte radikale ungdomskulturen der man er medlem i et politisk parti, er opptatt av kultur og litteratur, eller er medlem i en miljøvernorganisasjon for å vise sitt samfunnspolitiske engasjement (Aagre, 2003). Drømmene deres kan heller representere deres moralske ideal som de ønsker å være en del av, og hvis drømmen blir realitet så handler det i stor grad om å bety noe for andre mennesker de måtte omgås.

3.2.4 Oppsummering

Å snakke med ungdommene om drømmehverdagen, viser ulike bilder om hvordan de ønsket at deres hverdag skulle se ut. Skillene om drømmehverdagene gikk i stor grad mellom de ulike casene, men også på tvers av casene så vi at ungdom også hadde like ønsker og drømmer uavhengig bosted. I områdene Nordstad og Øststad var det drømmen om å leve i nuet, det å leke og ha det moro, som sto sterkest. Her framstår venner for mange som noe av det viktigste i livet. Det er viktigere enn skole og arbeid. Drømmen om å mestre noe, det å være flink i en idrett, eller aktivitet framsto som noe som egentlig kunne løse det meste av problemer. Dette står også i kontrast til deres virkelige het om å ikke mestre samfunnets krav til dem om å fullføre skole og utdanning. Denne fokus på en fritidsinteresse framsto som en fluktvei fra det virkelige liv. I Sørstad og Veststad var det drømmen om å få et ordentlig arbeid som man trivdes med, som var det dominerende bilde. Hvilke betingelser som ligger i omgivelsene og hva som påvirker de ulike drømmene kan bli mest spekulasjoner, men det som var betegnende med de ungdommene som var dominert av arbeid i sine drømmer, var at de også kom fra caseområder der den tradisjonelle arbeiderkulturen sto sterkt. Denne vektleggingen av arbeid er interessant også sett i lys av andre studier som har undersøkt folks holdninger til arbeid. Almås og Gullstad (1990) hevder at det er en klar svekkelse av den ”protestantiske arbeidsmoralen, men at det er andre grunner til at arbeid er

¹² Giddens betegner denne formen for politisk som emansipatorisk politikk. Der hensynet til kollektivet og fellesskapet står sterkt (Giddens, 1996, pp. 248-264).

betydningsfullt. Blant ungdom er arbeidet muligheten til og ”å konsumere” ved å tjene penger til å leve her og nå best mulig (ibid). Vår data viser at ungdommens innstilling til arbeid går begge veier. Arbeid er viktig får tjene penger, men også som en verdi i seg selv ved å være til nytte i samfunnet

I tillegg til disse tre hovedgrupper av drømmehverdager, så var det også ungdom som gjerne ønsket seg livet til en kjendis som Barak Obama, David Beckham eller Bill Gates. Penger, makt og status var knyttet til disse drømmene, men kan også knyttes til at Beckham har fin kone, flotte barn og er flink til å spille fotball. Det var også noe som knyttet ønsket om en bedre helse til drømmehverdagen. Dette var ungdom som slet med store fysiske plager og som ønsket at kroppen skulle fungere bedre. Ei jente med angst så for seg drømmehverdagen som et liv uten angst. Da skulle hun oppleve verden og tørre å reise til steder hun aldri hadde vært. ”*Alt ville vært lettere da*”, sa hun.

3.3 DEN MORALSKE HVERDAGEN

Ungdommene ble bedt om å beskrive et hverdagsbilde som vi har kalt for den *moralske hverdagen*. Vi ba dem fortelle om hvordan de opplever at samfunnet og da voksensamfunnet, myndigheter, foreldre og eventuelt deres myndighetspersoner mener deres hverdag **bør** se ut. Her skal vi se nærmere på hvilke forventninger ungdommene opplever fra samfunnet rundt seg om hva de bør bruke hverdagen til. Det vil gjelde blant annet hvilken aktivitet som skal foregå, hvor de skal oppholde seg, og hvordan døgnrytmen skal se ut. På denne måten kan vi fange opp noen generelle samfunnsmessige og kulturelle verdier gjennom ungdommenes tanker om samfunnets forventninger til dem.

3.3.1 Forventning om å strukturere dagen riktig

”Skulle begynt på jobb klokken 9 og alltid vært der fem på 9.” Ungdom 16 år.

Den moralske hverdagen fremstilles på ulike måter som ganske *strukturert*, både tidsmessig og innholdsmessig. Det de aller fleste ungdommene har til felles når de skal beskrive den moralske hverdagen, er at de bør stå tidlig opp om morgenen, gjerne kl. 0600-0700. En ung mann sier det forventes at man skal stå opp kl. 05. Det gjør faren hans i hverdagen.

Som ungdommen uttrykker det i sitatet innledningsvis, så forventes det at man jobber og helst at man møter fem minutter før arbeidstid. At noe er moralsk riktig ses dermed som noe som er å yte litt ekstra. Det betyr ikke bare møte på jobb til

avtalt tid, men vise at du duger og er pliktoppfølgende til å møte før arbeidstid. Hele dagen forventes å skulle brukes til enten å gå på skole eller arbeid. I materialet finnes det variasjoner i betraktningene om hva som ses som viktigst av arbeid eller utdanning. Dette ser imidlertid ut til å være noe avhengig av ungdommenes alder, der de eldste ser mest ut til å være moden for arbeid, og de yngre vil i større grad "leve livet" og ta seg friår fra skolen. Det viktigste ser uansett ut til å være forventninger om å ha enten en jobb eller skoleplass å gå til. Det forventes at de skal gå på skole for skaffe seg en utdanning som i neste omgang skal kunne gi dem en jobb. Arbeid beskrives som viktig for å tjene egne penger, og ses som et krav fra omgivelsene der det forventes at de etter hvert skal forsørge seg selv.

Et interessant trekk som flere påpeker er at man *i tillegg* til å gå på skole på dagtid, også forventes å ha noe å gjøre på ettermiddag og/eller kveldstid, gjerne jobb eller arbeid i frivillige organisasjoner. Fritiden skal ikke være uten aktivitet, og den skal helst fylles med aktivitet utenfor huset. En ungdom fra Øststad formulerer seg slik:

"Komme seg ut av huset og finne noe å gjøre etter at du har spist. Bare en ikke er hjemme og sitter foran TV-en."

Flere av ungdommene med ikke-vestlig bakgrunn forteller imidlertid at det forventes at man skal bruke tid sammen med familien på ettermiddagstid.

"Etter at man kommer fra jobb klokka 16 00, så skal man være sammen med familien sin, slappe av og spise middag stort sett hele ettermiddagen. I helgene skulle jeg kanskje gjort noe annet.

Flere snakker om viktigheten av å spise ofte, enkelte beskriver 2-3 matpauser innenfor rammen av en arbeidsdag og frokost ses som en viktig start på dagen. Det ligger også en klart uttalt forventning om at de skal komme hjem og spise middag med familien hver dag. Ettermiddagen beskrives som noe som bør tilbringes sammen med familien og/eller venner, hjelpe til mer hjemme enn de vanligvis gjør, se på tv på kvelden, og gå og legge seg helst før kl. 2300. Flere av ungdommene mener at å legge seg kl.21 er det mest moralsk riktige.

Vi ser samtidig at beskrivelsene av den moralske hverdagen varierer med lokale kontekster og kulturer. Ei jente som bor i en mindre bygdekommune forteller om sterke forventninger (også fra voksensamfunnet) om å delta i festing i helgene. Flere, spesielt guttene fra Øststad, refererte til mødrene sine når de skulle tenke på moralske spørsmål i tilknytning til hverdagen. En gutt på 16 år, var litt usikker på hva vi mente med den moralske hverdagen, og spurte om det betydde det samme

som *"Det mamma vil?"*. Det ble dermed enkelt for han å beskrive en moralsk hverdag, og denne koblet han i flere sammenhenger til hva moren mener er rett og riktig for han. Vi snakket for eksempel om når det forventes at man står opp, og da kom det kontant *"Med en gang mamma sier det."* Litt senere ut i intervjuet var spørsmålet om når man bør legge seg, og da svarte han: *"Når mamma sier det, mellom kl 22 og 22:30."*

Et annet interessant tema i beskrivelsene av den moralske hverdagen i forhold til flere av guttene fra Øststad, er at de beskriver at de burde vært flinkere til å delta i husarbeid og middagslaging. Dette er det ingen av jentene som tematiserer. Dette kan tolkes som at guttene opplever at de voksne, og da kanskje spesielt mødrene, har forventninger til at guttene skal delta i hverdagslige sysler hjemme og innrette seg etter den hverdagen resten av familien har.

3.3.2 Forventninger om å passe inn og gi avkall på sin tid

Flere av ungdommene utdyper hvordan forventningene fra samfunnet rundt dem setter en stopper for kreativitet, lek, utfoldelse og ikke minst vennskap. En ungdom forteller om hvordan han opplever at skolesystemet er med og kontrollerer ungdom ved å stjele deres tid, både gjennom dagen, men at det går ut over ettermiddager og helger da man egentlig skulle gjort noe meningsfylt sammen med venner. I stedet må ungdommen sitte hjemme for å lese til prøven som er på mandag. Han sier: *"Det samfunnet gjør er å ta fra ungdom og barn det de skulle hatt. De blir slitne og klarer ikke presset. Ved å legge så store krav på ungdommene så skaper de ungdom som sklir ut av skolen."*

Han sier at dette er en måte samfunnet kontrollerer barn og ungdom på for å holde dem borte fra det sosiale og borte fra gata. Han sier videre: *"Hva med de som vil danse? Hva med de som vil drive idrett ellers gjøre andre ting? De faller ut, fordi de ikke makter begge delene"*

Det å beskrive skolen som en samfunnsinstitusjon som tar tiden bort fra barn og unge, tar også Tiller (1984) opp når han beskriver skolens rolle til det tradisjonelle lokale arbeidsliv. Han beskriver problemene med å rekruttere ungdom til fiskeryrket spesielt. Skolen blir her en *"tidstyv"* som stjeler ungdom bort fra det lokale arbeidsliv og fra den sosialiseringen som dette arbeidet medførte (Heggen, et al., 2003). Ut i fra denne ungdommens uttalelse så kan skolen sees på som en *"tidstyv"* som tar fra barn og ungdom muligheten til en meningsfull fritid. Det er fritiden til både det sosiale med venner, men også tid for å kunne utfolde seg og drive med det en liker aller best. Skolen er ikke bare tiden man sitter på skolebenken, men den sluker også fritiden ved leksearbeid og de krav den stiller til

å mestre det faglige. En av jentene som hadde begynt på studiespesialisering, sluttet fordi hun følte skolen og skolearbeidet tok for mye av tiden som hun ellers ønsket å bruke på vennene. Etter at hun begynte på videregående skole opplevde hun at venneflokket ble spredt fordi de valgte ulike retninger, og hun følte derfor behov for å bruke mer av tiden sin på å pleie vennerelasjonene sine.

Et moment i den moralske hverdagen som flere ungdommer nevnte var en forventning om å være som alle andre. Man skal passe inn. En jente forklarte at det å leve opp til samfunnets forventninger handlet om å være lik alle andre. Man skulle være eksemplarisk og gjøre de rette tingene. Hvis man skal ha en fritidsaktivitet, så skal det være en allment akseptert aktivitet som for eksempel fotball. I forhold til den moralske hverdagen sier hun: ”I den moralske hverdagen så har man ikke egentlig tid til interesser. Det er et skikkelig press hele tiden. Man må gjøre lekser i helgene også i tillegg til alle hverdager, og man har aldri fri.” *Huff a meg, dette er kjedelig*, utbryter hun under intervjuet.

Flere andre påpeker at trening ses som en viktig moralsk aktivitet. Ikke bare ses det som sentralt å ha noe fornuftig; det vil si arbeid eller skolegang på dagtid, man skal helst også sitte med lekser ut over ettermiddagene og kveldene, og gjerne ha en ekstrajobb i tillegg.

Det er også noen av ungdommene med en etnisk minoritetsbakgrunn som beskriver den moralske hverdagen som den samme som drømmehverdagen. Altså det de forventer fra samfunnet rundt dem, er også det de ønsker å gjøre. De ønsker å tilfredsstille for eksempel foreldrenes ønske om å ta den utdanninga eller det arbeidet foreldrene forventer. Det kan sees på som at de ønsker å leve opp til forventningene til foreldrene og ser på det som noe verdifullt og viktig. I begge tilfellene gjaldt dette jenter. Her kan det synes at det var viktig for disse jentene å tilpasse seg og mestre det norske samfunn. Dette ut ifra at det både var en ønsket situasjon, og ut fra de moralske forventninger som ligger til det å være en del av det norske samfunnet. Å reflektere over den moralske hverdagen var ikke like enkelt for alle. Overraskende mange ungdom fortalte at de ikke visste helt hva som var forventet av dem. Nettopp denne usikkerheten kan speile noe av det komplekse og sammensatte samfunnet de vokser opp i, der alle forventninger, krav, og et mangfold av veier og muligheter kan skape usikkerhet og forvirring om hvem man skal være og hva man skal bli i samfunnet. Dette er også et uttrykk for det særegne med å være ungdom i en overgang til voksenlivet, der usikkerheten er en mer dominerende faktor i livet deres, enn sikkerheten og vissheten om hvilken retning og rolle man skal ha i samfunnet.

3.4 SAMMENFATTENDE DRØFTING

Hva kan disse tre hverdagsbilder fortelle oss? Den faktiske hverdagen er ungdommenes utgangspunkt og vikelighet slik de opplever den. Den beskriver ungdom som på ulike måter finner sine tilpassninger til samfunnet rundt seg, der de gjør mange forsøk, og anstrenger seg med å prøve ut ulike kurs, praksisplasser og tar opp fag for å bli en del av majoriteten av ungdom som enten går på videregående skole, eller er i jobb. De gjør ulike forsøk på å komme innenfor skole og arbeid. I tillegg har vi den andre gruppen ungdom som har tatt en ”time out”. De synes å leve sitt liv uavhengig av det samfunn som pulserer utenfor deres dør. De snur gjerne døgnnet opp ned, og lever i sin verden, enten det er gjennom pc-spill, tv serier, eller med gjengen på kveldstid. Felles for alle ungdommene er at de synes å være i en venteposisjon. Den livssituasjon de er i nå, er et mellomstadium, der de ser fram mot at noe annet som skal skje. Denne posisjonen om å ikke ta ansvar enda” men vente å se hva som skjer, handler også om å utsette noen valg til senere. I en europeisk studie fant Bois-Reymond(1998) dette som et gjennomgående trekk i en undersøkelse av ungdom i overgangen til voksenlivet. Ungdommene hadde behov for å leve i nuet, og oppleve livet før de forpliktet seg til voksenlivet.

Ungdommene bruker denne ventetida på ulike måter. Noen ved å forsøke å forberede og kvalifisere seg til det som skal komme, nemlig et meningsfylt arbeid, eller en mulighet til utdanning. Andre slapper av, driver med sine fritidsinteresser, eller går inn i en passivitet, der de venter på at det skal komme en mulighet til noe som gir mening, uten at de er sikre på hva det skal være. En del av disse ungdommene sliter med ulike belastninger som gjør hverdagen krevende. En god del beskriver angst og depresjonsproblematikk, noen sliter med fysiske helseplager, familieproblematikk og rusrelaterte problemer er en del av hverdagen for en del av ungdommene. I tillegg til disse personlige belastningene skal de mestre en hverdag med mange ulike krav, som det å stille opp på møter med det offentlige, registrere seg på NAV hver uke, reise til og fra arbeidssted, OT og NAV kontor, og de skal være aktive søkere til skole, arbeid.

Den faktiske hverdagen viser hvordan de har forsøkt å tilpasse seg både de krav de har fra omgivelsene, og deres indre krav til seg selv for å mestre tilnærminger til arbeid og skole. Dette er deres utgangspunkt og deres virkelighet. Skal vi se på de tre hverdagsbeskrivelsene til sammen, så ser vi at et felles skjæringspunkt mellom alle de tre hverdagene er **arbeid**. Det er den komponenten som kommer tydeligst fram og var et tema i alle de tre hverdagene.

I den faktiske hverdagen så er arbeid en faktor som kom fram i større eller mindre grad i løpet av dagen. Dette gjelder også en del av de som ikke har en praksisplass, men som utfører "arbeid" på andre måter som ved å gjøre dugnadsarbeid i klubben, trene en fotballgruppe eller det er å utføre sin idrett. Vi kan si de gjør ulike forsøk på å tilnærme seg og kvalifisere seg til arbeidsmarkedet. Samtidig hadde vi en gruppe der arbeid var fjernt fra deres virkelighet. Det var ungdommene som snudde døgnnet og spilte pc-spill på natta, likevel hadde disse gjort forsøk, og/eller hadde planer om arbeidspraksis. Nå hadde de et avbrekk, en pause ei stund til de fant noe.

I drømmehverdagen er også arbeid sentralt for en del av ungdommene. Her var det snakk om å være i den rette jobben som man kunne trives med, men også fordi man ville ha en god fritid. Har man arbeid så har man også en "opparbeidet rett til fritid. Døgnnet får en inndeling og et skille mellom arbeid og fri. Drømmen om å arbeide og tjene godt, gjøre noe nytte for seg, var en drøm for overraskende mange av ungdommene i utvalget. Arbeid var også en helt klar faktor i den moralske hverdagen. Da var det viktig at arbeidet var regulert og helst skulle man jobbe på dagtid. Dette kan fortelle oss at arbeid er sentralt og betydningsfullt i disse ungdommens liv, både som en aktivitet som gjør at de er med i samfunnet og yter, men også fordi arbeid gir frihet, penger og fritid. Til sist å arbeide framstår som en egenverdi fordi det er betydningsfullt å være til nytte ved å sørge for seg selv og man utfører, produserer og skaper noe.

Fritid er også en faktor som viser seg i alle tre hverdagen. Fritidsbegrepet har tradisjonelt blitt forstått – og da med "normalitetssamfunnet" som implisitt referanse - som en polaritet til arbeid. Berg (1986) mener fritid står i motsetning til arbeid og betraktes som et gode. På den ene siden skal den være hvile og avslapping som setter oss i stand til ny arbeidsinnsats. Fritiden skal reprodusere arbeidskraften. På den andre siden skal vi i fritiden bare være oss selv.

"Fritiden oppfattes som "det spontane, det uansvarlige, det uforpliktende". Det er i fritiden at vår egentlige utfoldelse skal finne sted. Fritiden skal oppveie arbeidets ulemper" (Berg 1986 s. 268)

Fritiden kan derfor bli en belastning for dem som ikke har et arbeide. Cato Wadel (1979) viser i sin studie av arbeidsløse hvor vanskelig det er å håndtere en situasjon når all tid blir "fri". Det er arbeidet som strukturerer tiden, og når arbeidet forsvinner, eller man ikke har en organisert sysselsetting på dagtid, så har man heller ikke så mye som strukturerer tiden. Dermed er det heller ikke så interessant eller relevant for den arbeidsløse å snakke om fritid.

Ungdommene i denne studie er ikke etablerte arbeidsledige, men de er på ulike måter i ytterkanten der de er både på vei ut og inn av en mer etablert arbeidsledig persons livssituasjon. For en del av ungdommene i den faktiske hverdagen, så er denne "frie- tiden" det hele dagen består av. De driver sine fritids aktiviteter hele dagen enten det er snakk om idrett, klubb, vennsamvær, å slappe av, eller det er å spille pc-spill. For noen av disse ungdommene så var heller ikke deres ønske noe annet i sin drømmehverdag. Det var heller en enda sterkere dyrkelse av sin fritids aktivitet. De vil nyte livet og gjøre som de vil, uten krav om arbeid og skole fra samfunnet rundt dem. I den moralske hverdagen er også fritid en del av hverdagen slik ungdommene beskriver det. Da er fritid knyttet opp til organiserte aktiviteter som fotball for eksempel. De opplever at samfunnet forventer at de skal delta i en organisert aktivitet framfor en alternativ uorganisert aktivitet som breakdance på kjøpesentret, eller pc-spill på gutterommet. Fritid forbindes også her ved at følger man samfunnets krav om å delta i organiserte aktiviteter, så vil man også måtte gi avkall på den frie tiden man har til rådighet til å bare være seg selv og dyrke sitt. Slik sett så reguleres hele døgnet i den moralske hverdagen. Fra man står opp om morgenen, til man legger seg.

Skole som aktivitet var så å si fraværende i den faktiske hverdagen og i beskrivelsene om drømmehverdagen. Noen tok skolefag i kombinasjon med arbeidspraksis, men ordinær skole som heltidsaktivitet var det ingen av ungdommene som var i. Det var noen som ønsket å ta en spesiell utdanning, men for de aller fleste så var skole en klart forventet aktivitet bare i den moralske hverdagen. Kravet om skole var et stort paradoks i livet til de fleste av de, ved at virkeligheten for dem var at de gikk ikke på skole, de ytret heller ikke ønsker om å gå på skole, men de fikk forventninger fra omgivelsene om at de bør gå på skole. Det var selvsagt unntak i utvalget her, men for mesteparten av ungdommene var ikke skolegang deres ønske og drøm. Her er det viktig å ta med at for en stor del av disse ungdommene så bærer de med seg en skolehistorie som er preget av negative opplevelser i forhold til det faglige først og fremt. De har beskrevet problemer fra barne- og ungdomsskolen, og de har droppet ut av videregående skole fra en til flere ganger. Det var variasjoner i materialet på dette området, men bildet vi får er at skole er ikke noe de trakter etter, håper på eller ser fram til som et gode. I den grad skole beskrives som noe man trenger, så er det i det formålet at skole skal føre til at de får den rette jobben. Likevel er det mange som ønsker å lære sitt fag uten om å gå om skolebenken, men her kan vi heller snakke om "opplæring i arbeid." Kravet om videregående skole for alle i alderen 16- 20 år, synliggjør et sprik mellom samfunnets forventninger til ungdommene, og den virkelighet som disse ungdommen er en del av, der skole ikke sees på som et ønsket eller et realistisk tilbud for en del av disse ungdommene.

Tabell 3: Hverdagene – den faktiske – drøm og den moralske

	Faktiske hverdagen	Drømme hverdagen	Moralske hverdagen
Kjenne tegn	- fragmentert og oppdelt arbeids- og/ eller skoleaktivitet - Strukturert døgn - Lek og utfoldelse - Skaper sitt " arbeid" - Snur døgnnet. Natt blir dag -isolasjon, personlige problemer -vennskap -drive rundt/ kjøre - rundt, å slenge	-frihet - utfoldelse - lek og moro -reise - Det ordinære liv. Å leve et vanlig liv. - Den rette jobben - Eget sted å bo. -Å være betydningsfull for andre . -Å være frisk	- Krav - forventninger til tidsbruk - Arbeid, skole og fritid. Dagen er regulert Tilpasse seg alle de andre, være som alle andre.
Forståelse	Fragmentert og oppdelt i mange ulike gjøremål En ventefase Utenfor og delvis innenfor	Mestring Selvrealisering! Ønsket om å være innenfor Identitet	Tidsstyrt og regulert Det institusjonaliserte samfunn Med klart oppdelte arenaer: skole, arbeid, fritid.
Skjæringspunkt	ARBEID	FRITID	SKOLE
	STRUKTUR	TID	KRAV

Foruten områdene arbeid, fritid og skole, var tidsbruk og strukturering av dagen viktige elementer i alle de tre hverdagsbeskrivelsene. Selv om flere beskrivelser av drømmehverdagen illustrerer at det å sove lenge, og gjøre som man vil hadde vært fint, så er det kanskje overraskende mange som ønsker en hverdag som likner på den moralske hverdagen. Der hvor man står opp relativt tidlig, når alle andre gjør det, og har en fast aktivitet å gå til. Dette er begrunnet i ulike forhold, men for noen av de unge som ikke er i noen form for organisert opplæring eller arbeid handler det om at de føler seg alene i sin hverdag. De fleste vennene har hverdager som følger den moralske normen, og er dermed ikke tilgjengelig på dagtid. En av

guttene som filosoferer over drømmehverdagen sin han slår fast at selv om han da ville hatt ubegrenset med penger og egentlig kan gjøre hva han vil, så vil han likevel ha en jobb for ellers blir det altfor kjedelig. Det å sette disse tre hverdagsbeskrivelsene sammen viser distinksjonene mellom ungdommenes virkelighet, hva de ønsker å være og ikke minst hva de tror samfunnet rundt dem forventer av dem.

Like vesentlig som forskjellene mellom virkelighet, drøm og samfunnets forventninger, er likhetene mellom disse tre hverdagene. Det at noen av ungdommene hadde ønsker om å slippe å jobbe og gå på skole, kan peke på at deres posisjon er selvvalgt. De har muligheten hvis de vil, men de vil heller vekk fra samfunnets krav om å være innenfor ”institusjonene” og velger seg en posisjon der de fyller sin hverdag med det de selv har lyst til, enten det er pc- spill hele natta, eller å slenge rundt med gjengen på kvelden, eller å sove på dagen. Svaret på om dette er en selvvalgt posisjon eller ikke, er samtidig ikke så enkel. Ser vi ungdommene i kontekst, og ut ifra deres sosiale bakgrunn, skolehistorie og oppvekst, så kan man spørre seg i hvor stor grad denne tilværelsen er selvvalgt. Likevel er det vesentlig å ta ungdommenes ord for det er. De forteller om sine ønsker og valg ut i fra den livssituasjon og de forutsetninger de har i dag.

4. ÅRSAKER TIL AVBRUDD FRA VIDEREGÅENDE OPPLÆRING

Gjennom beskrivelser av ungdommens hverdag hva vi fått innsikt i hvem ungdommene er, hva de gjør i sin hverdag og hvilke tilpasninger de har til mennesker og samfunnet seg. Dette kapitlet vil ha en sterkere fokus på de hindringene ungdommene opplever å møte i utdanningssystemet spesielt, og ungdommens forklaringer på årsaker til avbrudd fra videregående opplæring.

4.1 TILNÆRMING TIL AVBRUDD

I en tilnærming til et forskningsområde som omhandler å være utenfor skole og arbeid, kan det være oppklarende å se nærmere etter hvilke ord og begreper som brukes for å beskrive situasjonen for ungdommene som er i denne posisjonen. Vi ser at disse begrepene som brukes ofte er kjennetegnet av en familie av metaforer. Eksempler på disse metaforene er ”avbrudd”, ”falle ut av” og ”å være utenfor”. Begrepene viser til at det eksisterer forestillinger om at det finnes bestemte lineære forløp som ungdom forventes å følge. Når metaforene tas i bruk er det fordi forløpet har opphørt før det er fullendt, og det har blitt avsluttet på en brå og uventet måte. Videre står begrepene i et nært forhold til skolesystemets oppbygning og funksjon i samfunnet; det er ikke analytiske, men administrative og normative begreper.

Dette betyr selvsagt ikke at avbruddene fortrinnsvis er ønsket av ungdommene. De fleste ganger er avbruddet noe ungdommene helst ønsker ikke hadde skjedd, slik de beskriver det i intervjuene. At det oppleves som uønsket dreier seg i første rekke om at man kommer i utakt med ulike sosiale systemer, som eksempelvis vennegjengen eller ens families forventninger. Fordi ”avbrudd” er en administrativ kategori knyttet til en normativt viktig institusjon, settes det også umiddelbart i verk ulike *ordninger* eller tiltak for eksempel i regi av NAV eller OT som har som mål å få avbruddet til å opphøre, eller å kompensere for de antatt uønskede konsekvensene av avbruddet. NAV har som formål å gjøre ungdommen egnet for arbeidsmarkedet, OT har som formål å sørge for at ungdommene får brukt sin lovfestede rett til utdanning. Disse ordningene og tiltakene hjelper ungdommene, men minner også ungdommene om at deres tilpasning er utenfor det normale. Avbruddet vekker mekanismer som skal bringe situasjonen tilbake til det normale. Slik sett synliggjør avbruddet også disiplinerende sider ved utdanningssystemet

som institusjon. Samtidig utfordres dagens utdanningssystem sterkt i kampen om å ”disiplinere” ungdom til å være innenfor institusjonen når andelen ungdom som avbryter utdanningsløpet er økende, og når 1/3 av ungdommene ikke fullfører innenfor normert tid på fem år (Markussen, et al., 2008).

Forskningsprosjektet bygger på en antakelse om at det kan være mange ulike, og ofte sammensatte grunner til at ungdom avbryter videregående opplæring. Dette viser også ulike studier om frafall og avbrudd fra videregående utdanning (Havn, et al., 2007; Markussen & Sandberg, 2005; Støren, et al., 1998). For å forstå hva som ligger bak avbruddene og de ulike årsakene til avbrudd har vår metodiske tilnærming hatt som utgangspunkt å få en bred forståelse av ungdommens hverdag, skolehistorie og deres sosiale kontekst helt tilbake til barneårene. Av materialet ser vi at årsakene til at ungdom avslutter videregående opplæring er ulike og ofte sammensatte og de inngår i ulike sosiale situasjoner og forløp. Dette må ses i sammenheng med tidligere skolehistorie og erfaringer med å ikke mestre skolegangen helt fra grunnskolen.

Kapitlet er inndelt i egne tema som beskriver ulike forklaringer på avbrudd. Samtidig er det viktig å understreke at disse faktorene henger sammen med hverandre. For eksempel er ikke skulking og for stort fravær i seg selv nødvendigvis årsak til avbrudd. Empirien viser at når man ser bakom fraværet og på hva det skyldes, så har skulk og fravær ofte en, eller kanskje også flere, bakenforliggende årsaker. Fravær blir dermed den utløsende faktoren til avbrudd, mer enn selve årsaken til avbrudd. Fravær kan eksempelvis skyldes endring i familiesituasjon, og foreldre som har skilt lag. Ungdommen opplever at foreldrene da har mindre tid til og fokus på dem. Kanskje en av foreldrene har flyttet til et annet sted, eller de selv har blitt ”med på lasset” i den sammenheng og vært nødt til å skifte skole og oppvekstmiljø. Andre ganger er det beskrivelser av angst og depresjoner som går ut over nattesøvnen og som gjør det vanskelig å møte både faglige forventninger og andre mennesker i skolesammenheng. Årsaker til avbrudd kan handle både om dårlig psykisk og fysisk helse. Ved fravær har elevene mistet mye de ikke har fått mulighet til å ta igjen, og slike kunnskapshull kan vokse og bli så store at den enkelte ikke har forutsetninger for eller er motivert for å klare å henge faglig med i videregående. Manglende faglige forutsetninger kan ha sin bakgrunn fra tidlig skolealder og manglende oppfølging derfra. I Markussen m.fl. (2008) sin studie om bortvalg fra videregående opplæring, var karakterer fra grunnskolen den viktigste indikatoren som påvirket avbrudd i videregående skole. Med utgangspunkt i materialet vårt kan det se ut som om enkelte ikke har faglige forutsetninger for bestemte utdanningsprogram i videregående skole fordi hun/han har hatt omfattende lese- og skrivevansker gjennom hele grunnskolen. Dette kan være problemer som ikke er oppdaget før den unge kom i videregående skole, og

da har det vært for sent. Fravær går igjen i ulike fortellinger, og vi vil derfor beskrive fenomenet i de sammenhenger det er aktuelt under de ulike temaene i kapitlet.

De fleste av oss har hørt eller lest om ulike nøkkelfortellinger om avbrudd fra normalforløpet i skolen. Noen av disse fortellingene fremstilles i positive termer, andre i mer negative. Et eksempel på en velkjent positiv fortelling er "løvetannbarn"-fortellingen. Andre fortellinger handler om begavede mennesker som "går sine egne veier", der avbruddet fra normalforløpet er et uttrykk for ressurser og bevisste valg. Ofte er det likevel en undertone som viser til at man har klart seg til tross for avbruddet. Fortellingene underbygger på den måte ideen om det normale (unntakene bekrefter regelen). Når vi ser på de fortellinger som våre ungdommer bidrar med, er det store variasjoner i hva som ses som forklaringene til at en avbryter normalforløpet, og hvilke kontekstuelle forhold (familiesituasjon osv) det skjer innenfor. Avbruddene har svært ulik karakter, og er deler av ulike forløp. Et eksempel på sammensatte forløp kan nevnes her;

En ung gutt forteller at han fra tidlig skolealder hadde for vane å ikke følge med i undervisningen i timene eller gjøre lekser. Dette forklarer han delvis selv med at han har store konsentrasjonsproblemer, som skyldes sammensatte atferdsforstyrrelser han har fått diagnostisert, som han tidligere ikke har mottatt hjelp eller tilrettelagt undervisning i forhold til. Han startet på teknisk utdanningsprogram på videregående, men droppet ut etter et par måneder. Han hadde så friår resten av skoleåret, men fikk jobb i byggebransjen via private kontakter. Han startet deretter på bygg og anleggsteknikk, men gikk i "klinsj" med læreren, som han selv uttrykte det. Han fikk tilbud om en annen studieretning og kom inn i oppfølgingstjenesten sitt opplegg med undervisning i enkelte fag, uten å fullføre dette. Han fikk så tilbud om arbeidspraksis ved en industribedrift, hvor han etter en stund sluttet fordi han synes det var for lite å gjøre. Det ble for kjedelig.

Dette eksempelet viser hvor sammensatt tematikken er. Forløpene er omskiftelige, kursen skifter stadig retning, og bruddene blir hyppige. Årsakene til at det skjer kursendringer og avbrudd er komplekse; og hva man ser som årsak, betinges ut fra hvilken forståelse man legger til grunn. En måte å se det på er at det er denne guttens atferdsforstyrrende diagnoser som er årsaken. Tilstanden hans kan da forklare at han har manglende forutsetninger for å oppnå den faglige kompetanse og innsikt som han må ha for å delta på opplæringsarenaen. På den andre side kan man jo påpeke at alle elever, uansett forutsetninger eller behov, har krav på tilpasset opplæring. Det innebærer at det er skolens ansvar å tilrettelegge undervisningen slik at denne gutten skal kunne ha samme læringsutbytte av skolen som sine medelever. Med andre ord, man kan henge årsaken til bruddet på

manglende oppfølging av guttens atferdsforstyrrelser og manglende tilpasning i skolen.

Selv om vi innledningsvis påpeker at avbrudd og dets årsaker må ses som komplekse fenomen, som ofte ikke har bare *en* forklaring, kan vi likevel observere visse fellestrekk i noen av historiene. Det er ungdommens egne beskrivelser av sin situasjon og deres opplevelser av årsaker til avbrudd som er utgangspunktet for de tematiske inndelingene i kapitlet.

4.2 JEG VILLE TJENE PENGER

Penger er en uunnværlig del av hverdagslivet til ungdom i dag. Deltakelse i mye av det som hører ungdomskulturen til innebærer klær, musikk, data og reising, som forutsetter penger. Mange beskriver også penger som en viktig begrunnelse for å skaffe seg et arbeid. På den måten blir det å tjene penger en mer motiverende faktor, enn det å gå på skole. Penger gir selvstendighet, og uavhengighet fra foreldre og utdanningsinstitusjonene, og penger blir et sterkt symbol på den selvstendighetsprosessen og løsrivningsfasen ungdom befinner seg i, i overgangen fra barn til voksen. På mange måter skaper ungdommene sin identitet gjennom forbruk og det er å ha de rette ”tingene”(Øian, 1998). Men penger er ikke alltid den eneste begrunnelsen for å arbeide i stedet for å gå på skole, og det er ikke alltid pengene i seg selv som er motivet. Måten man får tak i dem på er også vesentlig. Et poeng som flere fremhever er at man skal *tjene sine egne* penger. Gjennom å tjene sine egne penger får man økt følelse av å være en deltaker i samfunnet. Flere av ungdommene kom med uttalelser liknende av dette: ”Arbeid er bra fordi det å tjene egne penger er viktig.”

Å tjene sine egne penger står dermed for noen i kontrast til å motta stønad fra NAV gjennom arbeidspraksis. For det første er det flere av ungdommene som synes det er *latterlig lite* å få rundt 200,- kroner dagen for et helt dagsverk. Lønna er for mange et signal om at det arbeidet man gjør er av verdi. For noen unge innebærer også arbeidspraksisen at de blir satt til å gjøre såkalte *drittjobber*, det de andre ansatte ikke selv vil gjøre, for eksempel rydde på lageret, koste hår i frisørsalongen, stue ødelagt material bort. Dette beskrives som ensidig og lite utfordrende arbeid som de i tillegg får *luselønn* for å utføre. I tillegg oppleves det å motta arbeidspraksispenger for noen som en form for trygdeytelse, som å snylte på samfunnet, mer enn å bidra til fellesskapet. Opplevelsen av dette er ulik blant ungdommene, og har selvsagt sammenheng med hva de opplever som viktige behov. Enkelte har mer pedagogiske behov som det å lære seg å møte på en arbeidsplass, stå i et arbeid og lignende, mens andre har lang arbeidserfaring i ulike virksomheter og kanskje først

og fremst har behov for arbeidsformidling. En av ungdommene påpekte hvor viktig det var å oppleve seg respektert og verdsatt gjennom lønnet arbeid:

”Det er viktig med penger og det å betale ungdom skikkelig. Det handler om rettferdighet og det får fram engasjementet hvis man får bra lønn. Da vet de om de blir satt pris på. Mange voksne ser ned på ungdom. En 13 åring kan jobbe like godt som en voksen, men de får ikke betalt for jobben de gjør.”

Denne ungdommen er inne på at arbeid ikke bare handler om å tjene penger til klær, pc-spill, sminke og lignende, men at det handler om å føle seg verdsatt i samfunnet. Denne verdsettelsen skjer gjennom lønn ifølge denne guttens utsagn. Ved å få en skikkelig lønn, blir man som en av ”de voksne” Da er man viktig og man blir respektert.

4.3 JEG FORTJENTE ET FRIÅR

Når de unge snakker om begrunnelsen for å ta det de kaller et friår, mener enkelte at det er noe de har gjort seg ærlig fortjent til. Det kan være ulike begrunnelser for dette, og noen av dem beskriver det som en velfortjent pust i bakken etter å ha gått på skole sammenhengende i 10 år, og har behov for en pause fra skolebenken. Noen unge synes de fortjener pause for å kunne bruke tida til andre ting som å pleie vennskap, dyrke fritidsaktiviteter, gjøre en innsats i frivillig arbeid, finne ut av seg selv, hvem de er og hva de ønsker å bruke livet sitt på osv. En ungdom uttrykte det slik: *Jeg ville bare gjøre mine ting, trene og det som er viktig.. det er så mye stress med skole, får ikke tid til venner og det som betyr noe.*

Flere snakker om at de tok et friår, selv om det har betydd at de har jobbet, enten gjennom arbeidspraksis eller private nettverk hvor de har mottatt ordinær lønn. Flere har gjort dette parallelt med at de har tatt opp fag på videregående, for eksempel som privatist. En ung gutt hadde startet på et utdanningsprogram han visste lite om, og som han hadde valgt fordi kompisene skulle gå der. Han droppa ut etter kort tid, og etter å ha søkt massevis av jobber uten å få napp, bestemte han seg for å ta et friår hvor han kunne dyrke sin største interesse, nemlig skikjøring. Å takke ja til arbeidspraksis var uaktuelt for han fordi dagsbeløpet var så lite. Han snakket om friår som et velfortjent avbrekk, men gjorde et poeng ut av at det bare skulle være midlertidig. Som han selv snakket om det så kan man moralsk forsvare *ett* friår, men to er for mye. Da skal man komme seg videre i utdanningsløpet.

Vi har innledningsvis snakket om forløp og avbrudd fra normen. Å ta et friår kan ses som et slikt avbrudd, men kan samtidig ses som en nødvendig forutsetning for å

kunne gjennomføre videregående opplæring. Ved å få en pause fra skolebenken og krav og faglige forventninger finner en del mer ut av seg selv om hva de egentlig ønsker. Noen får også erfaring med arbeidslivet, enten gjennom arbeidspraksis eller ordinært arbeid, mens andre opplever at det blir kjedelig bare å bli gående hjemme mens venner og familie er på skole og på jobb. Selv om denne pusten i bakken kan være både hensiktsmessig og nødvendig er det noen unge som advarer mot å ta friår:

”Ikke ta et friår. Begynn rett på videregående skole. Hvis du først tar et friår er det vanskelig å begynne på skolen. Få deg jobb og utdanning!”

Denne unge mannen har alltid slitt faglig på skolen, og merket at etter at han droppet ut ble det vanskelig å komme tilbake. Hverdagen hans utenfor opplæring og arbeid får sin egen rytme og mening, og avstanden til skolebenken bare øker jo mer tiden går.

Behovet for å bruke tid på å finne ut hva man vil og passer til, ble også diskutert på temakafeen mellom ungdom og ansatte i Oppfølgingstjenesten og NAV. Der var et forslag å gi ungdommene muligheter for ”13. valget”¹³, som innebærer at man starter med et venteår etter ungdomsskolen for de som ikke er motivert for å gå rett på videregående skole. Dette 13. året kan fylles med ulike arbeidspraksiser og yrkesveiledning, der ungdommen får muligheten til å prøve seg fram og finne ut hva han eller hun er interessert i, ved å prøve flere yrkesvalg.

4.4 JEG VILLE LÆRE Å SNEKRE

Det er ulike fortellinger som beskriver unge som har begrunnet valg av utdanningsprogram i interesser og hobbyer de har. En som liker å tegne begynte på formgivningsfag, en annen som har snekret skogen full av hytter gjennom oppveksten begynte på byggfag. Disse har droppet ut av utdanningsprogrammet de søkte på og opplever at gapet mellom det å ha snekring eller tegning som en hobby, en aktivitet de liker å holde på med, og det de møtte på studiet var overraskende stort. En sa at selv om man vet hvilke interesser man har, så betyr det ikke at man vil ha det som jobb.

En gutt forteller at han fort innså at å begynne på byggfag var et feilvalg: *”På barneskolen drev vi og snekra hytter og sånn. Da var det frivillig. Så da var det gøy.”* Han hadde ikke tenkt at han skulle bli snekker, og da han oppdaget at det var *”for seriøst, ikke lek”*, sluttet han. Han forteller videre at han likte å tegne på

¹³ Dette begrepet henger igjen fra da det var 9 årig- grunnskole.

ungdomsskolen og har kanskje tenkt å søke form og farge til neste år. Flere snakker om det samme: det som er artig, hobbyer de har fra før, som de har lyst til å gjøre mer av, så møter de et system av krav og forventninger de ikke synes er gøy. De vil egentlig ikke lære faget, men få lov å holde på med aktiviteter. Alle har vi vel, enten selv, eller gjennom våre barn, opplevd liknende, for eksempel når man som små begynner på ballett med den forestillingen at man tror man skal få danse fritt rundt omkring, men opplever det som kjedelig fordi man må gjøre som ballettpedagogen sa, lære trinn, grunnteknikker, repetisjoner etc. Det er aktivitetens substans det knytter seg forventninger til, og det er det som gjør arbeidet til noe ”meningsfullt”. Rutinene og prosedyrene omkring arbeidet blir en barriere og faktor som virker demotiverende.

Det var flere ungdommer som hadde forventninger om å lære gjennom praktisk arbeid da de startet på yrkesfaglig studieretning, men de opplevde at selv de praktiske fagene ble for teoretiske. En ting var at det var mange teoretiske fag de måtte ha på yrkesfaglig studieretning, men i tillegg så ble det mye teori, også i yrkesfagene. En gutt fra Sørstad fortalte om sine forventninger til å få en hammer i handa og begynne å snekre da han begynte på byggfag. I stedet for å lære å snekre gjennom å gjøre det, så skulle de skrive et eventyr om hvordan man bygger et hus, slik han uttrykte det. *Vi fikk for lite ordentlige oppgaver*, syntes han. Det ble kjedelig og derfor begynte mange å skulke. Dette var en av grunnene til at han kuttet ut et yrkesvalg som han opprinnelig ønsket seg. Han forklarte at teori var noe som ikke lå for han. Det var fysisk arbeid som tiltrakk han. Han hadde erfaringer med å være hjelper og arbeidskar der fysisk styrke var en fordel.

Av de ungdommene vi intervjuet, så var det mange som ønsket et praktisk yrke. Dette kom tydelig fram i beskrivelsen av deres drømmehverdag, der ønsket om en ordentlig jobb var drømmen. Det blir en stor kontrast til disse ungdommens ønsker og det utdanningssamfunnet som de blir forsøkt intrigert inn i, som i hovedsak er basert på teoretisk kompetanse. Problemet for disse ungdommene er at de må gjennom et treårig utdanningsløp hvis de skal være kvalifisert for et praktisk yrke. Alternativet for disse ungdommene ble da ulike forsøk på å kvalifisere seg til arbeid gjennom praksisplasser, eller det å forsøke ulike studieretninger i håp om å finne noe som passet. Et annet alternativ var å gi blaffen i flere forsøk på å mestre skole, og heller bruke tiden på pc-spill, ruse seg, feste og være sammen med venner.

4.4.1 Hva kan gjøres for praktikerne i skolen?

Rådgivningstjenesten får en del kritikk for å ha skapt uriktige og urealistiske bilder av hva en utdanning er. Flere beskriver orientering om yrkesfaglige utdanningsprogram hvor det høres gøy ut å få lov å lære et håndverk, mens det som møter den unge er alt for generelt og for tungt fagstoff i forhold til det utdanningen framstod som da rådgiver informerte om det på ungdomsskolen.

En ung gutt forteller at han begynte på byggfag fordi han alltid hadde vært glad i tremateriale og å jobbe med hendene. Etter å ha begynt der erfarte han at denne studieretningen ikke handlet om byggfag i den forstand han hadde tenkt det, men at grunnkurset dekket svært mange yrkesområder, alt fra bygging av hus til veier, vann-avløp, betong konstruksjoner etc. Han mistet interessen fordi det ble for generelt. Han droppet ut og har nå et friår mens han bruker tiden til å stå på ski om vinteren og terrengsykling om sommeren. Han tenker å søke studieforberedende, idrettsfag til høsten. Dette hadde han i utgangspunktet søkt og kommet inn på. Han er faglig sterk og flink og allsidig i idrett. Han valgte likevel byggfag og begrunner det i at han ønsket å gå sammen med kompisene sine.

I temakafeen ble spørsmålet om hva som kan gjøres for praktikerne i skolen, diskutert. Synspunkter som kom fram der var at skolesystemet i seg selv kan bidra til å skape ungdom som faller utenfor. En av grunnene kan være at de med praktiske ferdigheter ikke blir verdsatt og sett i skolen. Det er først og fremst det teoretiske som teller. Skolen er tradisjonell i sin form, og det er lite rom for kreativitet og alternative måter å lære på, men også om hva som skal læres. Både ungdom og ansatte i OT og NAV, poengterte at skolen er ikke flink nok til å lage tilpasset opplegg for den enkelte i forhold til hva som er intensjonen om tilpasset opplæring. Dette gjennomføres ikke i praksis for alle elevene som trenger det. Skolen må tenke alternativt, det er viktig å få elevene til å oppleve mestring. Skolen må legge opp til en tettere voksen kontakt som følger den unge. I tillegg til tilpasset opplæring for den enkelte, må hele utdanningene sees på om de skal være mer ”rene” yrkesutdanninger der teorifag kun er knyttet til yrkesfaget og i en minimal grad.

Det var flere av ungdommene som var kritiske til måten teoriundervisningen blir lagt opp på, og mener denne er alt for tradisjonell. Her er det flere som foreslår at teoriundervisningen med fordel kunne vært mer knyttet opp til praktiske oppgaver og på alternative arenaer enn ordinær klasseromsundervisning. De vil gjerne ut i arbeidslivet å lære gjennom å ”gjøre det”.

Ansatte fra både NAV og OT understreket at dette kunne ikke isolert bøtes på i den videregående skole. Dette har sammenheng med hvordan grunnskolen har klart å gi disse elevene opplevelse av å mestre ulike fagområder. Der det handler om å finne områder som barnet/ungdommen har evner og forutsetninger for å bli god i.

En av gruppene i temakafeen uttalte at det egentlige problemet starter i barne/ungdomsskolen. De får en opplevelse av tapsfølelse fra da av, som skolen/systemet ikke klarer å hjelpe barnet med. De kommer inn i en rolle som "skoletaper" og som "vanskelig", fra en er veldig liten. Skolen klarer ikke å få ungen ut av den vonde sirkelen. Barnets erfaring er dette: "Jeg kan ingenting". Det er viktig at det settes inn ressurser fra barneskolen for å følge ut disse barna som allerede da peker seg ut og som sliter.

4.5 FOR DÅRLIGE KARAKTERER FRA GRUNNSKOLEN

Flere forteller at de ikke kom inn på førstevalget på grunn av en stor søkermasse og for dårlige karakterer fra ungdomsskolen. De har da måttet takke ja til andrevalget, som de i noen tilfeller ikke har ant hva innebar og i enkelte tilfeller har dette andrevalget vist seg å være helt annerledes enn det de hadde forventet. Det er ikke alltid den enkelte vet hva studieretningen egentlig innebærer. Alle må skrive flere valgalternativer og i tilfeller hvor det kan oppleves som vanskelig å finne ut hva de skal ha som førstevalg, kan det se ut som andre og tredjevalg framstår som enda vanskeligere og fjernere for dem.

En ung mann hadde søkt idrettslinja som førstevalg, men kom ikke inn på grunn av for dårlig karaktersnitt. Som andrevalg hadde han satt noe han syns virket interessant (elektro), men han forteller at han ikke hadde peiling på hva dette var. Han droppa derfor ut, tok et friår og jobbet hos onkelen mens han benyttet seg av muligheten til å ta enkelte fag ved OTs undervisningstilbud. En annen ungdom kom først inn på tredje valget:

Jeg fikk tredjevalget og det var byggfag. Jeg følte at det var ikke det jeg ville. Mekaniker var førstevalget, men der kom jeg ikke inn. Det var litt artig til å begynne med, men det gikk ikke...Det var ikke det rette for meg.

Noen virker å ha en klar oppfatning om hvilke studieretninger de vil inn på og det er det eneste som kan synes å motivere dem for videre skolegang. Andre igjen er veldig usikre i sine valg. De vet ikke hva de ulike studieretningene innebærer, og ikke minst; de vet ikke hva de selv ønsker. I søknadsprosessen kan det da bli ganske tilfeldig hva som blir satt opp som søknadsønske. Når de da får et

studietilbud, så starter de med et utgangspunkt der motivasjonen er lav for det gjeldende tilbudet, og innstillingen er å prøve for å se hvordan det fungerer. Terskelen kan da være lav for å avbryte hvis tilbudet ikke innfridde, eller man opplevde at det ble kjedelig, vanskelig eller man ikke trivdes.

Det å ha dårlige odds i utgangspunktet for å komme inn på ønsket studieretning, vil naturlig svekke motivasjonen for å klare å gjennomføre et treårig videregående løp som krever en stor arbeidsinnsats. Om en så hadde kommet inn på ønsket studieretning, så vil et dårlig karakternivå bidra til å gjøre det vanskelig å gjennomføre på grunn av manglende faglige forutsetninger. Samtidig er det viktig å se på dårlige karakterer fra grunnskolen i en større sammenheng enn å individualisere problemet til å ligge på elevens skuldre. Karakterene fra grunnskolen vil være påvirket av mange forhold. De av ungdommene i denne undersøkelsen som har slitt med dårlige karakterer, kan også fortelle at de har strevd med lese- og skrivevansker, og de har til dels har fått et varierende tilbud om tilpasset opplæring fra skolen. De forteller om vanskelig familieforhold, om støy og uro rundt dem i hjemmet og i oppvekstmiljøet. De forteller om vantrivsel på skole der de faglig har strevd spesielt med teorifagene. Markussen m.fl. (2008) viser i sin undersøkelse at det er mange ulike forhold som påvirker karakteren fra grunnskolen. Forhold som trekkes fram er blant annet kjønn, der gutter har et noe lavere karakternivå enn jenter, ungdom med minoritetspråklig bakgrunn hadde lavere karakterer, i tillegg var sosial bakgrunn der foreldrenes utdanningsnivå og om de var i arbeid, faktorer som påvirket karakterene. I tillegg hadde foreldrenes holdning til skole og utdanning betydning for elevens karakternivå fra grunnskolen. Dette viser hvor sammensatt og kompleks bilde av denne gruppen ungdom er, og at årsaksforklaringene ligger på mange nivå og må knyttes til ulike forhold.

4.6 DET VANSKELIGE VALGET

I flere av intervjuene finner vi beskrivelser av et gap mellom den unges ønsker om å være ung, fri og uansvarlig, og omgivelsenes forventninger til dem om å ta ansvar for livet sitt, valgene sine og framtida. For noen blir det å få lov å leve her og nå, ha det gøy, feste, råne, danse, skulke, sove, ruse seg, spille på data etc, viktig. Dette medfører at de ikke følger normen i forhold til å være på skole og/eller i arbeid. Å kombinere en uforpliktende ungdomsfase med forventninger og krav om skoleprestasjoner blir vanskelig for enkelte på ulike måter.

En av de unge sier;

Ungdom må i større grad få være ungdom og ikke bare elever – skoledagene kunne vært lagt bedre til rette med alternative timeplaner og flytting av skoletiden til senere på dagen.

En annen sier er at ungdom burde fått mer trening på å bo borte fra hjemmet – hvor det var noen som kunne følge opp å hjelpe til med økonomi, hjelp til å klare seg selv, mat/kosthold/handling osv. Ungdom må få lov å prøve og å feile litt. Det denne ungdommen peker på viser litt av det rommet, og det tiden en del ungdom trenger for å prøve seg fram for å finne ut etter hvert hvor veien deres skal gå. Noen av de som var litt eldre i utvalget uttrykte at det var først nå, når de var 21 år at de begynte å bli motivert for skole, og at de hadde ”rast” i fra seg.

Det var mange av ungdommene som snakket også om hvor vanskelig det er å vite hva man skal bli. Det er for tidlig: ”... å skulle velge hva en skal gjøre resten av livet som 15-åring.” En annen sier: ”Folk vet heller ikke godt nok hva de vil bli.” Flere opplever at det er altfor tidlig å vite hva man vil med livet sitt mens man går på ungdomsskolen; ”Det er mye feilvalg. Du skal velge framtida di i en alder av 15-16 år. Du gjør som vennene dine.” En av de unge mennene fortalte at han ikke ville stresse med å skulle bestemme seg for videregående studieretning:

”Jeg tenkte at jeg har god tid, går bare på ungdomsskolen. Jeg begynte ikke å stresse da om hva jeg skulle bli.”

Han er en av dem som har forsøkt seg med litt forskjellig; etter at han droppet ut på førsteåret har han jobbet i ulike bransjer, tatt opp fag og etter hvert funnet ut hvilken retning han vil gå og er nå i slutten av lærlingetiden. En annen av dem som mener det er for tidlig å velge retning når man er 15-16 år, mener det burde vært mindre rom for valgmuligheter;

”Videregående burde i større grad ses på som en plikt, slik som ungdomsskolen, slik at vi ikke får rom til å vurdere verken om vi vil gå på videregående eller hva vi skal gå på.”

Andre snakker også om studieorienteringen som de får fra rådgivingstjenesten som reklame. I det ligger at produktet (her; utdanningsvalget) for mange unge framstår som for positiv og skjønnmaling og tar eksempelvis ikke med omfanget av ulike teoretiske fag. En ungdom forteller at mange ungdommer får sjokk når de skjønner hva de skal igjennom og hva som kreves av teori. Dette gjør også at man føler seg lurt og faren for feilvalg og frafall blir dermed større. En ungdom forteller at han fikk lite informasjon om linjevalgene: ”Det de gir av informasjon sier ingenting om hvordan det er.” Han søkte på restaurant- og matfag, uten helt å vite hva han søkte på:

Det er vi som skal gå der, så vi burde vite hva vi søker, for det visst jo egentlig ikke jeg. Det er ikke sånn som du forventer. Sånn du ser på tv og film. Det er noe annet. Veldig stressende bransje. Du må tåle masse kjeft og stress og alt skal være så nøye som mulig.”

Det er også flere som forteller om at de opplevde at de ble sett på som dumme. En ung mann forteller at han alltid har slitt med dårlig selvtillit, men snakket aldri med noen om det. Han har begynt å ta tak i og jobbe med det nå. Han har lese- og skrivevansker, men føler ikke han har fått noe god oppfølging. De prøvde litt på ungdomsskolen, men:

”... jeg hadde bare flinke elever i klassen, så hvis jeg ikke klarte å følge med så ble jeg utenfor. Så jeg ga opp.”

Rådgiveren anbefalte han å søke byggfag. Vi spurte om han husker hvorfor rådgiveren mente det kunne være lurt;

”Fordi jeg ikke var smart nok til å søke elektro. Det var det jeg hadde tenkt å søke, men hun mente jeg ikke var smart nok til å søke. De mente jeg ikke kom til å klare teorien og alt mulig sånn.”

Han ønsket selv å søke elektro, men det ble byggfag. Han sluttet der etter en stund fordi han fant ut at: *”Det var ikke helt noe for meg.”* Han har lyst til å jobbe som sjåfør. Han hadde tenkt å kjøre opp til yrkessjåfør, men rådgiveren mente det ikke var arbeidsmarked for slikt. Denne ungdommen har slitt mye med depresjoner i flere år, og sier at: *”Eneste plassen jeg slapper av er bak rattet.”*

Ei ung jente forteller at hun var usikker på hvilken retning hun skulle søke i videregående skole, og vippet mellom studiespesialisering og media og kommunikasjon. Hun hadde samtaler både med venner og med moren sin, og på deres oppfordring valgte hun allmenn, studiespesialisering. Hun gikk der til etter høstferien, og avbrøt så skolegangen. Hun opplevde at det ble altfor mye skolearbeid på fritida. Hun ønsket også å kunne bruke mer tid på å pleie sosiale nettverk. Hun brukte uttrykket arbeid om det som krevdes av henne i forhold til å opprettholde kontakten med vennene. Etter at de avsluttet grunnskolen ble vennene spredt på hver sine kanter, og for denne jenta var det mye arbeid bare å holde kontakten med dem. Skolearbeidet kom på den måten for mye i veien for vennekontakten.

Inntrykket er at ungdommene opplever at dette valget om ”riktig” studieretning er et avgjørende valg for framtiden, og hvis de velger feil, vil det ha store

konsekvenser for dem. Spørsmål er om dette valget er så avgjørende som ungdommene får inntrykk av at det er? I vårt samfunn tar folk utdanning i alle aldre, og mange bruker år på å finne ut hva de skal satse på. På høyskole og universitetsnivå skifter også studenter studieretninger ofte før de har bestemt seg for hva de ønsker å egentlig satse på. Ut fra tilbudene om utdanning i samfunnet skulle man tro at det "å hoppe på" etter noen års fravær skulle være en mulighet for mange av disse ungdommene. Samtidig ser dette ikke ut så enkelt for en del av disse ungdommene, fordi mange av de har en del problemer de sliter med i tillegg til å være utenfor opplæring og arbeid. Disse tilleggsproblemer kan innebære familiære problemer, atferdsforstyrrelser, psykiske vansker eller rusproblemer, som vil bidra til å forsterke avstanden til de ungdommene som lykkes med sine utdanningsløp og er innenfor utdanning og arbeidslivet. Disse problemene blir ofte hindringene som svekker muligheten deres for å kunne ta reelle valg om studieretninger eller yrkesretning. Hvor frie og reelle er deres valgmuligheter når mulighetene og alternativene for denne gruppen unge blir innsnevert, kan man spørre seg om. Brannen og Nilsen(2005) har studert unge og forholdet deres til å kunne velge i Norge og England. De påpeker blant annet at for de unge som er av de "mindre privilegerte" i samfunnet kan fokus på deres muligheter til å velge bidra til å forverre deres situasjon fordi når de ikke klarer å ta de "rette" valgene, så har de ingen andre å skyld på enn seg selv (s 423). De blir alene og overlatt til selv både i valgsituasjonen og med resultatet av de ikke suksessrike valgene.

4.6.1 Å hjelpe ungdom til å velge – Hva kan gjøres?

Samtidig står de unge i en situasjon der de skal velge mellom ulike studieretninger. Arbeid er i utgangspunktet ikke et aktuelt valgalternativ for de fleste av ungdommene, selv om det er unge som også går rett ut i arbeid etter grunnskolen. Denne problemstillingen om hva som kan gjøres for å lette valget ble drøftet på temakafeen. Ansatte i OT påpekte spesielt at mange avbrudd fra videregående skole er fordi ungdommene valgte feil. Dette feilvalget ble blant annet knyttet til informasjonen om studieretninger og studievalg de får fra rådgiver før de gjør linjevalg. Enkelte peker på at det er for mye reklame som bare viser de positive sidene og kan skape feil forventninger som gir skuffelse når skolehverdagen begynner. Det var andre som mente at det var alt for lite informasjon om studier. Noen mener informasjonen er for liten om konsekvensen av å avbryte skolen.

Rådgivningen på ungdomsskolen er veldig sentral, og det er viktig at rådgiver får satt av tid til å gi god informasjon og er oppdatert på de ulike linjer og studieretninger. Ungdom og foresatte bør også få god nok informasjon om konsekvensen av avbrudd og at de vet hva det innebærer å da evt. miste et rettighetsår. Gjerne gjentagende informasjon.

Det er stor enighet om at det er vanskelig for mange å vite hva man skal velge. Man er usikker og tar bare sjansen. En ungdom i en av dialoggruppene sa: *De aller fleste vet jo ikke hva man vil eller hva man kan, det går lang tid før man vet det.* En annen ungdom sa det slik: *Det er mye feilvalg, du skal velge framtida di i en alder av 15-16 år. Du gjør som vennene dine.*

For å hjelpe ungdom best mulig i denne prosessen er det viktig med realistisk rådgivning før man velger. Ungdom må ikke bli lurt til å velge noe de ikke vil, eller vil klare. Denne ”reklamen” for ulike studieretninger som flere påpeker, kan bli for positiv og tar eksempelvis ikke med hva som kreves av ulike teoretiske fag, også omfanget av teori på yrkesfaglige retninger. Mange ungdommer får sjokk når de skjønner hva de skal igjennom og hva som kreves av teori. Dette gjør også at man føler seg lurt og faren for feilvalg og frafall blir dermed større.

Elever får ofte tilbud om hospitering en dag på en linje de ønsker. Denne bør også være realistisk og vise hva innholdet og skoledagen er, på den enkelte linje. Det er også viktig at arbeidsuken i grunnskolen er etter interesser og behov. At ungdommene får prøve ut et yrke som de har interesse for og ikke bare bli plassert der det er ledig plass. Å utvide utplasseringstiden før linjevalg, er en måte å møte dette på.

4.7 KVALIFISERT TIL ARBEIDSLIVET UTENOM ORDINÆR OPPLÆRING

”Det går an å få til papirer på skolegang sjøl om du ikke sitter på skolebenken.”

Den unge kvinnen som sier dette hadde bestemt seg for ikke å søke videregående en god stund før hun var ferdig med grunnskolen, mye fordi hun oppdaget at hun ikke trivdes med teoretiske fag. Hun opplevde rådgivingen som bare å handle om videregående skole og utdanning. Det var ingen som snakket om arbeidslivet, det ble ikke sett som et alternativ: *”Hvis du ikke tok videregående så hadde du på en måte ikke noe framtid.”* Hun startet ikke på videregående skole, men begynte i arbeidspraksis i en klesbutikk, ved hjelp fra Oppfølgingstjenesten. Hun fikk god oppfølging, og fikk gå lære i salg og service i klesbutikken mens hun tok opp fagene som privatist. Hun syntes det var bedre å ta fag som privatist enn å sitte på skolen. Hun gikk fra 2 i matte til 5 i matte;

”Og det var fordi jeg skjønnte det, ikke for at noen var snille...Jeg skjønnte hva jeg leste og det interesserte meg. Det tror jeg skyldtes at jeg kom meg ut i arbeidslivet. Da skjønnte jeg litt mer av hva som er realiteten.”

Hun syns det var lettere å forstå teori når hun hadde erfart det i praksis. Hun tok fagene som privatist samtidig som hun hadde full arbeidsuke. Enkelte sier at hvis man velger et videregående løp man egentlig ikke liker er det ikke noe vits, da kan man like godt slutte og få seg en jobb og tjene penger. Å slutte på skolen og heller finne seg en jobb en periode ser ut til å være et valg som føles riktig for noen. For enkelte blir skole noe meningsløst på den måten at de ikke ser hensikten med hva de skal bruke den kunnskapen de får gjennom skolen til. De opplever ikke å få lære det de mener de trenger for å få en god jobb i samfunnet. Ei jente sa det slik om hvorfor hun valgte arbeid i stedet for skole.

Jeg var drittlei skole. Når du jobber så lærer du mens du gjør ting. Du lærer på en annen måte. Du får brukt deg selv. Det er praksis. Slik **det er!** På skolen var det å sitte i ro og holde kjeft som en annen tulling. På jobb får man brukt seg selv i stedet for å sitte å notere ned ting

Denne jenta beskriver arbeidslivet som det virkelige liv, slik det er. Skolen fremstilles som noe kunstig, noe som ikke har sammenheng med hvordan livet leves ellers i samfunnet. Ut fra hennes framstilling kan begrepet ”å være utenfor” snus på hodet. Hun beskriver det slik at skolen og det som foregår der, er det som er ”utenfor” det virkelige liv. Det virkelige liv er arbeid. Det er der det skjer.

Det var også ungdom i utvalget som gikk helt sine egne veier i å finne noe meningsfylt å gjøre, blant annet gjennom å engasjere seg i frivillig arbeid i lokalmiljøet. Det var gratisarbeid i en klubb eller forening som hadde et så stort omfang at det opptok dem hver dag. En ungdom som var ufør startet sin egen organisasjon for utsatte barn i nærmiljøet, og han brukte alle sin tid fra morgen til kveld for å delta på klubbkvelder for barnegruppene, og planlegge innholdet og opplegget på dagtid. Han hadde også innledet et samarbeid med kommunen i dette arbeidet. Siden dette er gratisarbeid er dette en virksomhet som ikke registreres som arbeid innenfor NAV systemet, men oppgavene og strukturen han på dagen var svært tilsvarende det en betegner som et ordinært arbeid i samfunnet vårt. Denne ungdommens motivasjon var at han var sosialt engasjert og hadde et ønske om å gjøre noe meningsfylt for andre, i stedet for å sitte hjemme å se på TV, som han sa.

Alternative tiltak og andre måter å lære seg et yrke på, ble drøftet på temakafeen. Deltagerne var tydelige på at det var mange ungdommer som trenger pause fra skole, eller som ikke ønsker eller er motivert for skole. For disse som avbryter

skolen er det viktig med god oppfølging fra videregående opplæring og over til arbeid. Denne kontakten mellom skole og arbeid er viktig for ofte er det kombinasjonsløsninger som er det beste for mange ungdommer. Dette er noe som blir diskutert i en av gruppene på temakafeen. Her er et utdrag fra dialogen i gruppen.

U1 (ungdom): Kombinasjoner er bra, det å prøve ut litt forskjellig

U2: Det er kjedelig med fag/teori

U1: Det er en del som ikke gidder å prøve noe, som bare blir sittende hjemme og ikke får prøvd ut ting og det å bli kjent med seg selv.

U2: Bra lønn funker.

U2: Ungdom bør få se litt på de ulike arbeidsplassene.

Dette utsnittet fra denne dialogen tar opp flere av de poeng ungdommene kommer med. Det ene er å lage til ulike kombinasjonsløsninger der arbeid og skole er i en kombinert løsning. I det er det viktig å finne de kunnskapshull ungdommen har og forsøke å tette de på de faglige områdene. Hva er det ungdommen mangler? Og da gjerne å kombinere dette faget med praksis. Det å finne alternative løsninger handler også om å finne en type arbeidspraksis som passer til ungdommenes evner og interesser. Derfor er forslaget om å prøve ut flere typer arbeid noe som kan hjelpe ungdommen til å finne ut hva som passer og hva den kan ha evner og interesse for. Ungdommen trenger derfor tid til å sette seg inn i hva arbeidet handler om, og i dette at ungdommen er sikret på oppfølging av en voksen på arbeidsplassen.

Lønn i arbeidspraksis har flere ganger blitt nevnt, og dette ble poengtert gjentatte ganger, betydningen av å ha en god lønn, slik at de ikke føler seg utnyttet. Lønn er en gulrot for å bli værende i arbeidet, og den skaper motivasjon til å ”holde ut” selv om oppgavene kan være kjedelige. Oppfølgingstjenesten i Øststad hadde gode erfaringer med bedriftstiltak som blant annet ”Ung og aktiv.” I dette tiltaket kan ungdom få tilbud om arbeid og praksisgrupper. Arbeidsleder blir godt kjent med ungdommene og finner da ut hvilke evner og muligheter ungdommen har. Ungdommene får da prøve seg ut på områder som de ser ut til å mestre, slik få hjelp til å finne sitt interesseområde i arbeidslivet.

4.8 HELSEPROBLEMER KAN GJØRE SKOLEGANGEN VANSKELIGERE

Flere av ungdommene forteller om avbrudd i kortere eller lengre perioder i løpet av grunnskolen, og også i starten av videregående skole på grunn av sykdom av forskjellig art. Det gjelder både fysisk og psykisk sykdom. En ungdom har gjennomgått svært mange operasjoner i løpet av grunnskolen på grunn av en medfødt fysisk kompleks tilstand. Han hadde derfor lange og hyppige perioder med fravær uten at han fikk mulighet til å ta igjen det han mistet av skolegang. Han hadde derfor store kunnskapshull da han begynte på videregående og hadde ikke forutsetningene som skulle til for å kunne ha utbytte av et ordinært opplærings-tilbud. En ung jente hadde vært gjennom en ryggoperasjon som medførte mye tapt skolegang som hun ikke fikk mulighet til å ta igjen. Hun beskriver hvordan det føltes å komme tilbake til skolen etter lengre tids fravær. Før operasjonen hadde de akkurat startet med et nytt kapittel i matte og det var greit å følge med siden ulike regnemåter ble forklart innledningsvis. Da hun så kom tilbake var de kommet til slutten av kapitlet, og hun hadde ikke mulighet til å klare å sette seg inn i stoffet som var gjennomgått i mellomtiden. Hun begynte å skulke og den vonde sirkelen var et faktum. Terskelen for å klare å komme tilbake ble bare høyere og høyere, og til slutt droppet hun ut.

En annen jente forteller at hennes problemer startet med en fysisk funksjonsnedsettelse i barneskolen, noe som førte til at hun brukte rullestol en periode. Hun bodde i et lite samfunn, og opplevde å bli utstøtt fra vennegjengen og mobbet. Resultatet ble mye fravær, og at hun ikke fikk fullført skolen. Skolen og lærerne tok ikke tak i problemene, til tross for at hun har legeerklæringer, og resultatet er at hun i dag står uten fullført grunnutdanning. Hun er sterkt motivert for å fortsette og å fullføre skolen – hun gjorde det faglig veldig bra tidligere -, men ser seg i dag ikke som ”skikket” til å delta i ordinær undervisning (pga epilepsianfall osv).

Ungdommen formidler også erfaringer knyttet til at deres helseproblemer ikke blir tatt på alvor i skolen, og at det blir oppfattet som unnskyldninger for å slippe unna. Vi har flere slike eksempler i vårt datamateriale, mange av disse omhandler ungdom som har psykiske problemer. En jente på 17 som har slitt med klaustrofobi og depresjoner gjennom hele oppveksten forteller at lærerne hele veien har oversett dette og bare dosert videre om at nå måtte hun skjerpe seg og følge opp arbeidsplanene i de ulike fagene. I materialet er det flere som forteller om dårlig psykisk helse og beskriver hvordan dette ikke har blitt fanget opp, og at de har opplevd seg utenfor i skolen. En ung mann forteller at han har slitt med psykiske problemer og søvnløshet så lenge han kan huske, uten at noen fanget det opp. Han følte seg helt utenfor på grunnskolen, både faglig og sosialt. Han hadde dårlig

selvtillit og han hadde mange flinke elever i klassen og følelsen av å være taper ble svært tydelig for han.

Det å ha psykiske helseproblemer opplevdes ofte som et tabu, og noe som man helst skulle skjule. En jente avbrøt videregående fordi hun utviklet en alvorlig angstproblematikk der hun ikke turde å oppholde seg i klasserommet, ta bussen eller reise fra hjemmet. Hun skjulte dette, og fikk bare mer og mer fravær. Skolen oppfattet henne som en skulker og unnasluntrer. Hun visste selv ikke hvordan hun skulle ta dette opp, og hun hadde på dette tidspunktet selv ikke oversikt over situasjonen og problemene sine. I ettertid sier hun at hun burde ha snakket med noen om hvordan hun hadde det. Kanskje hun da hadde fått tilrettelagt undervisning, og hjemmeundervisning i perioder. Hun har i flere år nå måttet slitt for å prøve å ta igjen det hun tapte. I dag har hun arbeidspraksis og tar noen fag som privatist på kveldstid. *Det er et blodslit* sier hun, som hun ikke unner noen.

Hvordan psykiske vansker kan bli møtt i skolen? Var et av spørsmålene som ble diskutert i prosjektets temakafé. Her kom det fra blant annet:

Betydningen av tidlig å få avdekket hvem som sliter, og hva disse problemene omhandler, er viktig. Dette krever en tett kontakt med elevene for å få tak i hvordan de har det. Et forslag er at det er 1-2 nøkkelpersoner rundt ungdommene, for eksempel kontaktlærer og helse/sosialtjeneste på skolen. Denne kontaktlæreren bør ha interesse og et ønske om å være kontaktlærer med et særskilt oppfølgingsansvar. Denne tette kontakten gjør det lettere å få fatt i, hvis elever ikke henger med i timene, ikke møter opp eller har ulik problematikk. Det kreves da et samarbeid mellom rådgiver, helsesøster, og eventuelt helsetjenester eksternt. Det er viktig å åpne opp for nye profesjoner i skolen, som barnevernspedagoger og sosialarbeidere, som bør ha en klar plass i staben på skolen. En ungdom sa dette om å få inn andre profesjoner i skolen:

”En psykiatrisk sykepleier i staben på skolen burde vært like selvfølgelig som en vaktmester!”

Det ble understreket av deltagerne på temakafeen, at det problematiske for skolen, er at de har lite ressurser til å ta tak i problemene som ligger utenfor de faglige områdene. I tillegg er kompetansen blant de ansatte satt inn på de skolefaglige områdene og ikke nødvendigvis innenfor det psykososiale fagfelt. Skolene vil tjene på å åpne opp for å dra inn spisskompetanse på områder som elever sliter. Her kan skolene få informasjon og opplæring fra ulike kompetansemiljøer som kan være villige til å reise ut på skolene og veilede lærere og ansatte i skolen om psykiske helseproblemer og hvordan man kan legge til rette i skolen. En ungdom sa at: ”*psykiske problemer hos elevene er tabu på skolen.*”

Nøkkelord er her: *Åpenhet om psykiske vansker. Informasjon og opplæring om psykiske helseproblemer til ansatte. Kontaktlærere som følger elever tett opp. Flere ulike yrkesgrupper inn i skolene som har kompetanse på dette området.*

4.9 LESE- OG SKRIVEVANSKER- MANGELFULL TILRETTELEGGING

Utfordringer knyttet til lese- og skrivevansker, og skolens håndtering av dette utgjør en stor utfordring for svært mange av de ungdommer som vi har intervjuet. Flere av disse ungdommene forteller at dette har vært hovedårsaken til at de har mistet motivasjon for skolen. Enkelte forteller også at deres foreldre har mistet troen på at de kan få hjelp og tilrettelegging for dette på skolen. Dette er gjerne foreldre som har kjempet for at sønnen eller datteren skal få tilpasset undervisningen. Noen av ungdommene har gjennom grunnskolen fått spesialundervisning i egne grupper, noe de selv mener har vært alfa og omega for at de tross alt kom seg gjennom grunnskolen. De beskriver imidlertid overgangen til videregående som en "skikkelig nedtur" fordi deres lese- og skrivevansker der ikke blir tatt på alvor. Her blir de informert om at de skal få tilpasset undervisning, men som en av guttene på 18 år sier: "lærerne har ikke kapasitet til å tilpasse undervisningen – alle blir behandlet likt og stilt overfor akkurat de samme kravene".

For en ung gutt var det avgjørende for hans valg av studieretning at lærerne på byggfag hadde gode skussmål og var ansett som gode pedagoger. Han tenkte aldri at han skulle bli snekker: *"Jeg hadde aldri holdt i en hammer omtrent, før jeg begynte der."* Han forteller at før han begynte på videregående var det ingenting han likte av fag:

"Jeg hadde veldig store lese- og skrivevansker som vi ikke fikk bevist før jeg begynte på videregående. Så jeg fikk egentlig aldri hjelp. Lærerne trodde jeg var dum. Noen av dem sa det faktisk og. Så jeg har jo egentlig aldri fått hjelp før videregående...På videregående likte jeg egentlig alt. Jeg gikk fra 2 i gjennomsnitt til 4 i gjennomsnitt."

Han sluttet på videregående da læretiden skulle begynne fordi han ikke var interessert i dette yrkesfaget. Han fikk arbeidspraksis, og på det året han har vært i praksis har han funnet ut at han vil tilbake til skolebenken.

En jente forteller om store vansker med visse fag, spesielt matematikk. De faglige problemene var nært knyttet til en vanskelig hjemmesituasjon med rusbruk og

foreldre som ikke hadde ressurser til å følge opp faglig. I 8. og 9. hadde hun behov for ekstrahjelp for å greie fagene og ta igjen tapt fra tidligere, men fikk det ikke. De faglige vanskene kombinert med mangelfull oppfølging gjorde at hun mistet motivasjonen. På videregående sa hun i fra at hun trengte hjelp, men fikk bare en ”masse papir og informasjon”, i stedet for noen som kunne lytte for å høre hva hennes problemer besto i. Vansker med teoretiske fag ble møtt med bare mer abstrakt kunnskap. Jenta er i dag mottaker av trygd gjennom NAV. Hun sier hun har et sterkt ønske om å fullføre skolegangen.

4.10 SOSIALE OMSTENDIGHETERS BETYDNING FOR AVBRUDD

Vi ser at mange av ungdommene i utvalget har en bakgrunn sosialt og familiemessig som er preget av mange skiftende omstendigheter. De har opplevd å flytte rundt gjentatte ganger, der de opptil flere ganger har møtt nye omgivelser, nye skoler og et nytt jevnaldersmiljø. I tillegg har den omskiftelige tilværelsen bestått av nye familiesammensetninger, der foreldre skiller seg, finner nye partnere og nye søsken har kommet inn i bildet. En del av bildet her er også ungdom som forteller om støy i hjemmet, foreldre som har nok med seg selv og hvor mye av ansvaret blir lagt på den unge- som skal ta vare på søsken og familie. I tillegg er det ungdom som også er i en situasjon hvor de må ta vare på egne barn. Denne betydningen av sosial bakgrunns betydning for frafall fra videregående opplæring som vi her beskriver er også påvist gjennom flere studier (Grøgaard, 1997; Hansen & Mastekaasa, 2003; Hernes & Knudsen, 1976).

En del av ungdommene i vår undersøkelse viser en bakgrunn preget av mange problematiske forhold, samtidig som ungdommen er opptatt av å formidle de positive sidene i sin oppveksthistorie og de ressursene de har med seg fra sin familie og sitt nærmiljø. Bildet er derfor sammensatt, men det er tydelig at den urolige barndommen både i hjemmet og i skolen som beskrevet ovenfor, er noe ungdommen bærer med seg når han eller hun skal begynne å tenke på sine egne studievalg og yrkesvalg. Denne uroen har, for en del av ungdommen, vært en så dominerende del av livet der alle krefter og all energi har gått med på å finne en tilhørighet og et ståsted sosialt, og i et hjem. Flere av ungdommene som hadde lengre erfaring med å være i barnevernet, hadde opplevd flyttinger mellom familie, institusjoner og fosterhjem gjentatte ganger. Dette vil naturlig påvirke ungdommens fokus og konsentrasjon der skole og egen karriere får liten plass i livet. Disse ungdommene er også sterkt i faresonen for å søke tilhørighet i miljø av andre ungdom som strever på de samme livsområdene. Tilgang til rusmidler kan være lett, og behovet for å rømme unna hverdagsproblemer kan være en utvei for å koble av. Det er flere som sier at mange foreldre har rusproblemer, og de tenker

mer på de yngre søsknene; ”...og tenker at når du er blir 16-17 år så skal du klare deg selv.” Det var også ungdom som avbrøt videregående fordi de drev med kriminalitet, rus eller hadde alvorlige atferdsproblemer. En ung mann fra Sørstad forteller om sitt liv som en voldelig ungdom med store problemer fra barneskolen og gjennom hele ungdomstiden:

På ungdomsskolen var det bare fravær, da var jeg det man kaller vanskeligstilt. Jeg brukte rus som jeg begynte med som 12 åring. Det ble verre og verre, jeg var voldelig av natur, men rusen gjorde ikke at jeg ble voldelig, men den gjorde at jeg mista hemninger, jeg utførte vold i rusa tilstand. Jeg utførte vold alene, jeg var ikke i en gjeng. Jeg var i opposisjon overfor voksne, det var jeg fra jeg var liten fordi jeg var utsatt for visse ting av voksne.

På spørsmål om det var utøvelse av vold som gjorde at ha avbrøt skolen svarte han:

Nei, det var at jeg dreit meg ut, med rus og kriminalitet, jeg kasta bort livet mitt i den tia. Jeg havna i fengsel og slikt. Men det var ikke vanskelig å komme tilbake, men soninga gjorde at jeg måtte vente lenge før jeg kunne starte på nytt. . Jeg måtte vel bare bli ferdig med dette, ja jeg rasa i fra meg.

Han forteller om en bakgrunn der han kom til Norge som innvandrere med sine foreldre da han var fem år gammel. Han ble mobbet på skolen av jevnaldrende på grunn av sitt utenlandske utseende og språk. Han hadde opplevd vonde ting fra andre voksne uten at ha gikk nærmere inn på hva det var. Dette bygde opp et hat i han, og han oppdaget at han fikk makt over andre ved å utføre vold. Dette førte han inn i en kriminell karriere der rus og vold var hverdagen. Han hadde mistet mange års skolegang og hadde nå et ønske om å ta opp fag etter hvert. Han var nå kommet seg ut av dette og var sosialt engasjert i å hjelpe andre barn i sitt lokalmiljø.

Ei av jentene i materialet beskriver mobbing og lærevansker fra starten av barneskolen. Jenta knytter problemene til en sosialt vanskelig familiesituasjon, med foreldre og søsken med rusproblemer. Hun har også selv hatt egne rusproblemer. Jenta beskriver imidlertid sterk motivasjon for skolen, men at den hjelpa hun fikk var ikke god nok i forhold til de faglige utfordringene hun hadde. Hun opplevde at hun ikke mestret skolesituasjonen, og holdt seg derfor hjemme. Å ha mulighet til å oppleve stabilitet i oppveksten ser ut til å være viktig i denne sammenheng. Flere forteller at de har skiftet skole så mange ganger opp igjennom oppveksten at de har mistet oversikten. Ei ung jente forteller at det var aldri snakk om mer enn et år her og et år der. Hun og moren var alltid på vei et nytt sted. Hun opplevde derfor ikke å ha familie i nærheten og grunnlaget for å kunne bygge trygge og gode relasjoner til jevnaldrende var heller ikke tilstede.

Det er flere unge som påpeker at mange ungdommer slutter skolen på grunn av uro hjemme, at de ikke får det de trenger hjemme. Enkelte må ofte ta en voksenrolle hjemme i tillegg. En av de unge jentene forteller at hun har slitt gjennom hele ungdomstiden, mye på grunn av støy i hjemmet. Hun har bodd på ulike institusjoner gjennom ungdomsårene. Hun flyttet etter eget ønske til fosterforeldre for en tid siden, og har i dag et mye bedre og roligere liv hvor hun opplever at hun får fred.

Disse historiene forteller om en gruppe barn og ungdom som vil ha ulike forutsetninger for å kunne mestre skolegang og få mulighet til å komme seg inn på opplæringsarenaen på lik linje med andre ungdom. Utfordringen her er hvordan skole, barnvern og helsevesen skal tidlig fange opp disse barn og ungdom og deres familier som er i risikozonen for å forbli ”utenfor” skole og arbeid som en livsløpskarriere. Det er en utfordring for hjelpeapparatet å vite hvordan man skal bryte denne sirkelen for mange av disse ungdommene som har en vanskelig oppveksthistorie med seg i bagasjen. Dette tema ble også drøftet på Temakafeen, der et moment var at noe av det viktigste er å komme så tidlig inn som mulig inn i familien, slik at familien kan få hjelp med det de sliter med. Samtidig møter disse ungdommene ”nye” hjelpere til stadighet. Noen ungdommer mente at det var viktig å hjelpe ungdom til et annet sted å bo, hvis de hadde mye uro rundt seg i hjemmet. Er forholdene for vanskelig hjemme, så får de ikke ro til å konsentrere seg om skole eller arbeid. Det en del ungdom i denne målgruppen trenger, er bo - alternativer med oppfølging. Barnevernets oppfølgingsansvar fram til 23 år, ble understreket som viktig at det ble fulgt aktivt opp, slik lovens intensjon er. For de ungdommene som sliter både med problemer i hjemmet og i tillegg vanker i et miljø preget av rus og negativitet, kan løsningen for disse ungdommene være miljøskifte for å få muligheten til å starte på nytt et annet sted.

4.11 SAMMENFATNING

I dette kapitlet har vi presentert og diskutert ulike årsaker til at en del unge avbryter eller velger bort videregående opplæring. Som vi innledet kapitlet med å påpeke; avbrudd, eller avvik fra forløpsnormen, har ofte ikke entydige forklaringer. I noen tilfeller handler det om for dårlige karakterer og svake skoleprestasjoner, som i seg selv fører til at man ikke kommer inn på den studieretningen man kanskje mest ønsket, og at man har problemer med å henge med i undervisningen fordi det faglige grunnlaget er for svakt. Årsakene til svake skoleprestasjoner er sammensatte. I enkelte tilfeller har ungdom prioritert festing, vennerelasjoner og data foran lekser og skolearbeid. I andre situasjoner er det unge som har slitt med lese- og skriveproblematikk siden de var helt små uten å ha fått tilpasset opplæring,

og av den grunn mangler faglig grunnlag. Andre har dårlig psykisk eller fysisk helse som har medført mye fravær og dermed også store kunnskapshull fordi de ikke har fått mulighet til å ta igjen det de faglig har tapt på fraværet. Andre unge igjen ønsker ikke å gå rett over i nytt utdanningsløp etter grunnskolen. De ønsker et friår, en velfortjent pust i bakken, før de går videre.

Et friår er også for noen en gylden anledning til å kunne tenke seg om; hva vil jeg nå egentlig bli når jeg blir stor? For andre er avbrekket et ønske om å tjene penger slik at man kan leve opp til ønsker og forbruk som er knyttet til ungdomsidentitet. Å arbeide, ikke gå på skole, betyr også noe for opplevelsen av verdsetting, at man arbeider og gjør noe fornuftig for samfunnet. Å motta NAVs stønad gjennom arbeidspraksis oppleves derfor for noen som snylting, som en trygdeytelse de mottar, i stedet for lønn som viser at de bidrar til fellesskapet.

Flere unge beskriver årsaken til avbrudd som feilvalg, og dette har ulike årsaker. Enkelte sier de valgte en studieretning fordi vennene gjorde det, eller fordi foreldre eller rådgiver anbefalte det. Spesielt rådgivningen i forhold til videregående skole er det flere som reagerer på. De beskriver rådgivningen som reklame, som et produkt som forsøkes solgt dem. Man vet fra reklamens verden at man også kan bli lurt. Noen har andre forventinger til hva studievalget innebærer enn hva det viser seg i praksis å romme. Å ha hobbyer eller interesser man er glad i betyr ikke alltid at man har lyst til å ha det som yrke. I tillegg til faktorer som kan forklares innenfor rammen av utdanningsinstitusjonene, spiller i mange sammenhenger også sosiale omstendigheter inn. Flere beskriver oppvekst i omskiftelige omgivelser, skilsmisser, nye familiekonstellasjoner, stadige flyttinger, rus i hjemmet, omsorgsoppgaver i forhold til familie, osv. Enkelte synes også gapet mellom å ha lyst til å være ung, fri og uansvarlig og forventningene fra omgivelsene om valg av retning inn i voksenverden (hva skal du bli?) blir for stort.

5. UNGDOMMENE I MØTE MED MENNESKER OG SYSTEM

I dette kapitlet skal vi ta opp ungdommenes møte med hjelpeapparatet og personer i de ulike systemene som har vært til hjelp for ungdommene. Dette gjelder først og fremst det offentlige hjelpeapparat, men også andre frivillige organisasjoner og tjenester som ungdom har vært i kontakt med. Her fremhever ungdommene betydningen av å møte voksne som bryr seg og som har tid. En stor del av kapitlet vil også omhandle forslag til hva som kan gjøres både på systemnivå, og på et individuelt nivå mellom ansatte og ungdom. Dette kapitlet bygger på intervjuene med ungdom og ansatte, og i tillegg trekker vi inn noen forslag til tiltak som kom fram gjennom prosjektets temakafé der deltakere i prosjektet møttes for å drøfte ulike problemstillinger som gjelder prosjektets målgruppe. I temakafeen deltok både ungdom, ansatte fra NAV og oppfølgingstjeneste.

5.1 UNGDOMMENS MØTE MED HJELPEAPPARATET

Alle ungdommene som vi har intervjuet er registrert i Oppfølgingstjenestens register, NAV arbeid/ eller NAV sosial, siden det er gjennom disse tjenestene vi har rekruttert informantene. I tillegg forteller mange av ungdommene at de har eller har hatt kontakt med tjenester som barne- og ungdomspsykiatri, rustjeneste, utekontakt, helsesøster, PPT, sosialkontor eller barnevern.

I alle caseområdene var det ungdom som i perioder har og hadde hatt kontakt med barneverntjenesten, ellers var PPT og BUP tjenester en god andel av ungdommene hadde vært i kontakt med. Dette er også det bildet de ansatte i OT og NAV gir. De forteller at de bruker mye tid på å samarbeide med hjelpeapparatet forøvrig i mange av de sakene de følger opp. For flere av disse ungdommene kan det være mange ”hjelpere” involvert til samme tid, fordi ungdommen kan ha en sammensatt problematikk som krever flere involverte for å kunne gi et komplett hjelpetilbud til den enkelte. Samtidig er inntrykket at ungdommene selv ikke er så bevisste på hvem disse hjelperne er, og mange har ikke et bevisst forhold til om de er registrert i oppfølgingstjenesten eller ei. Her kan man få et inntrykk av at de ikke definerer OT som et hjelpeapparat, men mer som en del av skolen. Vedrørende ungdommens kontakt og forhold til hjelpeapparatet, er det store variasjoner i materialet, der en del ungdom hadde et tett og bevisst forhold til sine hjelpere, og der andre av ungdommens forhold til det offentlige tjenesteapparat var at de kun var registrert i OT tjenesten, men uten at dette innebar direkte kontakt med OT eller andre tjenester.

Når ungdommene fortalte om hva som var til hjelp og nytte for dem, trakk de ofte fram enkeltpersoner i ulike tjenester eller frivillige lag som var betydningsfulle. Det var først og fremst menneskene og ikke systemene og tjenestene som var til nytte. Vi skal først se nærmere på hvordan de ser systemene de møter, da spesielt OT og NAV og vi trekker også fram deres erfaringer med barnevernet og BUP.

5.1.1 Ungdommens møte med oppfølgingstjenesten

Selv om mange av ungdommene er rekruttert gjennom Oppfølgingstjenesten (OT) beskriver de i svært ulikt omfang og innhold kontakten med OT. Noen beskriver nærhet og personlig oppfølging/kontakt, mens andre forteller at de kun har mottatt et informasjonsskriv i ny og ne. OT beskrives også ofte som inngangsport til NAV og tiltak og tiltaksmidler, som regel praksisplass.

Når kontakten med OT beskrives så ulikt blant informantene ser det ut til å ha sammenheng med flere forhold, blant annet hvilke forventninger man har til OT, og ikke minst hvilken situasjon ungdommen er i. OT beskrives av flere ungdommer som konkrete personer med en stemme eller et ansikt, og en positiv serviceholdning som ikke i samme grad tilskrives andre hjelpeinstanser. Noe av problemet for enkelte av dem vi har intervjuet er en uklar og av og til konfliktfylt relasjon til foreldre, og den personlige oppfølgingen fra OT fyller slik et udekket behov for mange. Dette skaper samtidig også forventninger om oppfølging. Flere uttrykker derfor også en viss skuffelse over at det ble med den ene telefonen eller det ene møtet.

Fra Veststad var det flere ungdommer som fortalte om sine erfaringer med OT. En gutt på 20 år har vært i kontakt med både NAV, barnevernet, PPT, BUP, og OT. Han har vandret mye mellom ulike hjelpeinstanser opp gjennom årene, og har hatt et anstrengt forhold til skolen helt siden ungdomsskolen. En periode på tre år oppholdt han seg på ungdomsinstitusjon. Han gir uttrykk at det generelt har vært lite hjelp å få, og sier han ikke har fått den hjelpa han mener han trenger. Han fremhever imidlertid kontakten med OT som en positiv erfaring, og sier *”De er flinke og holder det de lover”*.

En annen gutt som sliter med store motivasjonsproblemer i forhold til skole, har hatt kontakt med OT flere ganger. Han beskriver likevel oppfølgingen som *”litt slapp”*, og viser til at han har flere venner som har avbrutt videregående, men som ikke har blitt kontaktet av OT. *”De burde være mer på banen”*, sier han, slik at ungdommen kan få opplysning om at det finnes et greit støtteapparat. Ei jente på 20, også fra Veststad, sier at hun synes OT har vært flinke, men samtidig at hun har

hatt lite kontakt med dem: ”Det ble litt upersonlig, de ringte bare. Jeg måtte gjøre alt selv”.

I Nordstad forteller noen av ungdommene både om et tett og nært forhold til oppfølgingstjenesten, mens andre knapt nok vet hva oppfølgingstjenesten er og om de har fått hjelp derfra. De som har opplevd tett oppfølging fra oppfølgings-tjenesten er ungdom med sammensatte utfordringer, disse er også elever ved tiltaket ”Utdanningsverksted”. De som derimot har et mer perifert forhold til oppfølgingstjenesten er først og fremst de ungdommer som gir uttrykk for at brudd med skole og jobb er et mer bevisst valg fra deres side. Disse opplever også at oppfølgingstjenesten nærmest blir et forstyrrende element og de skjønner ikke hvorfor de skal ha kontakt med oppfølgingstjenesten, mens andre formidler at de har kontakt med ”folk på skolen” som de sier, uten at de vet hvem disse representerer.

I Sørstad var oppfølgingstjenesten organisert under det lokale NAV kontoret. Ungdommene var likevel klar i skille mellom hva som var NAV, og hva som var OT. OT knyttet de til den personen som var OT – kontakt. OT- kontakten ble beskrevet som snill, jævlig grei, og litt stressa av noen av ungdommene. Noen ungdom hadde ikke relasjon til OT kontakten, men snakket om dama på sosialkontoret, eller ”hu på NAV”.

Denne kontrasten – mellom opplevelse av personlig nærhet hos enkelte og mindre oppfølging enn forventet hos andre – kan nok delvis også sees på bakgrunn av rammevilkårene for OT. Mellom våre fire case er det relativt store forskjeller med hensyn til hvor mye ressurser oppfølgingstjenesten har, i tillegg til at oppfølgingstjenesten er ulikt organisert i de fire caseområdene. OT er små organisasjoner med få systemiske rammer og et lavt antall personer, som dermed blir synlige. I tillegg er OT oppsøkende, fokuserer på råd og veiledning, og har i utgangspunktet en nøytral tilhørighet i forhold til de større hjelpesystemene. Denne uavhengige posisjonen har også sammenheng med at de ikke forvalter store økonomiske ressurser og egne tiltaksmidler, slik eksempelvis NAV gjør. For noen ungdommer fremstår de dermed mer som engasjerte personer enn representanter for et system. De rår ikke over egne tiltaksmidler, selv det kan være enkelte oppfølgingstjenester som har begrensede midler til rådighet, blant annet var dette tilfelle i Øststad. I kontrast til dette er NAV en større og mer kompleks organisasjon, og oppgaven knyttet til ungdom er gjerne ”skjult” som deloppgave hos en person med andre oppgaver som hovedarbeidsområde.

5.1.2 Ungdommenes møte med NAV

Det dominerende bildet er at ungdommene opplever NAV som et vanskelig og komplisert system. Flere av ungdommene fra ulike caseområder, snakket om at NAV gir informasjon man ikke kan forholde seg til, og at det er mange unge som ikke tør spørre når de ikke forstår systemet og hvordan det fungerer. Erfaringene med NAV er samtidig blandet. Flere opplevde at de fikk hjelp fra NAV selv om systemet var vanskelig. Noe av det vanskelige var at hjelpen kunne ta lang tid. En annen side er mangel på *kontinuitet i oppfølgingen* fra NAV som flere av ungdommene tok opp. Ei jente fra Sørstad, sier at det ungdom trenger er noen som bryr seg. Hun forklarer det på denne måten:

Ungdom trenger å se at det er noen som bryr seg. Det kan være en fra NAV eller OT som ringer dem opp og sier: "Hei du! Skal ikke du starte på jobb da?" De trenger noen som følger dem opp. Foreldre gir opp. De er lei og orker ikke mer. Da skulle noen andre tatt ansvar og for eksempel ha vekket de og minnet dem på at de skal på jobb.

Her etterlyses en tettere oppfølging, og hun viser at ungdom også har behov for noen som "overtar" deler av foreldreoppgaven, når foreldrene ikke makter det. Dette behovet for den nære oppfølgingen i hverdagen, sier kanskje aller mest for hvilke behov noen av disse ungdommene har for å bli tatt vare på, når familienettverket ikke har ressurser og muligheter til å stille opp for ungdommen.

Ei annen jente fra Sørstad forteller dette om sitt møte med NAV:

De prøvde å skaffe meg jobb, men jeg fikk kurs. Da det var ferdig hadde jeg ingenting. Jeg ble ledig i 7 uker, og fikk ikke hjelp videre. Hun på NAV begynte å snakke om skole til meg. Men jeg ville ikke. NAV tok ikke kontakt med meg i det hele tatt da jeg var ferdig, enda de lovte at vi skulle få jobb etter kurset. Jeg skrev opp navnet mitt på ei liste og de skulle kontakte meg innen en uke, likevel kontaktet de meg ikke før etter 6 uker. Jeg fikk bare ett tilbud, og måtte si ja til det jeg fikk. Jeg fikk heller ikke informasjon om andre tilbud.

Mangel på valgmuligheter i tilbud var det flere ungdom som tok opp. Ofte måtte de bare ta det som ble tilbudt dem, og tilbudene kunne være kortvarige og ofte ikke i sammenheng med det som skulle komme etter. Dette kom spesielt fram i intervjuene fra Sørstad. Der de opplevde at det var få tilbud. Enten var det praksisplass i barnehage, eller så var det vaktmester/renhold oppgaver. I Nordstad var inntrykket at det var større variasjoner i tilbud. Der det var flere ulike bedrifter som tilbød praksisplasser og slik viste et større mangfold i ulike praksisplassjobber. Det denne jenta etterlyser først og fremst, er at tilbudene som gis står i en sammenheng til hverandre. Hun opplever at hun får et kurs, uten at det er planlagt at dette skal være i tråd med den utdannings - veien hun ønsker seg.

Ungdommene i Nordstad formidler stort sett et uproblematisk forhold til NAV. Da de fleste ser på NAV som den som utbetaler lønn for praksisplass, i tillegg til å formidle praksisplass og har kontakt med arbeidsgiver der ungdommen har praksisplass. Flere av ungdommene forteller at Oppfølgingstjenesten hjalp dem med å komme i kontakt med NAV, og at de dermed slapp både å finne frem selv og ta den første kontakten. En av ungdommene uttrykker dette på følgende måte:

”For meg var det helt greit å komme i kontakt med NAV, jeg fikk god hjelp av oppfølgingstjenesten – de ringte å avtalte møte for meg og jeg fikk bare beskjed om når jeg skulle møte opp på NAV og hvem jeg skulle møte....”

Vedkommende forteller videre at hun fikk god hjelp og veiledning på NAV til å lære å skrive jobbsøknad og i forhold til å fylle ut skjemaer og meldekort. Flere av ungdommene i Nordstad forteller at NAV og oppfølgingstjenesten møtes og diskuterer hvordan de skal hjelpe ungdommene. Dette bidrar også til at terskelen for ungdom når det gjelder å kontakte NAV blir mindre fordi de får god veiledning i oppfølgingstjenesten og NAV vet på en måte hvem de er og hva som er problemet når de møter opp der.

Ungdom i Øststad har generelt vært lite i kontakt med NAV, foruten det formelle og praktiske som må ordnes i forhold til å få arbeidspraksispenger eller arbeidsledighetstrygd. Det viser seg også at det er OT som bistår den unge i forhold til å finne arbeidspraksis. Dette gjøres på bakgrunn av en samtale OT-koordinator har med ungdommen hvor de kartlegger hva den unge selv ønsker. OT-koordinatoren tar så ungdommene med seg i bilen, kjører rundt og oppsøker arbeidsplasser hvor den unge tilbyr sin arbeidskraft. Det er også OT som bistår ungdommen med å få arbeidspraksis penger utbetalt gjennom NAV.

Det flere andre trakk fram som det vanskelige med NAV systemet var slike ting som det å bruke meldekort og fylle ut de rette skjema på nettet. *Språket og utforming av nettsider og skjema er kompleks og lite ungdomsvennlig i sin utforming.* En annen sa det slik om NAV:

Jeg er ikke fornøyd med dem, fordi jeg jobba der i ei tid hos dem og fikk ikke pengene mine. Jeg glemte kortet mitt og så får man ikke penger hvis man glemmer å melde seg. Man skulle heller ha sendt meldekort hver måned, i stedet for en gang i uka, det er vanskelig å holde styr på. Det er så vanskelig å forstå.. ja jeg er jo slik at jeg sier ingenting. Jeg vil ikke kreve, men jeg har lært meg at jeg må spørre og be om det jeg trenger.

Denne ungdommen opplever at NAV er så vanskelig å forstå. Dette var også et sentralt poeng på temakafeen som ble avholdt i prosjektet mellom ungdom og

ansatte. Det var stor enighet i deltagergruppen om at NAV i sin utforming var lite ungdomsvennlig. Meldeskjemaet på nettet innholdt spørsmål som var i et "byråkratisk" språk som var vanskelig å tyde. Konsekvensen var at de mistet lønnen sin hvis de ikke fylte ut dette innen to uker. Hadde de spørsmål om dette var det i tillegg vanskelig å få kontakt med noen i NAV som kunne veilede dem. Ikke bare å fylle ut meldekort og skjema er barrierer for en del unge, selve forvaltningssystemet er en ukjent verden for dem. En sier:

NAV systemet er for vanskelig, jeg liker det ikke, og jeg skjønner ikke hvordan de tenker og hvorfor alt skal være så komplisert. Jeg vil helst holde meg unna alt som heter NAV og sosialkontor.

Om ungdommene opplever å få hjelp fra NAV eller ikke, har også en sammenheng med om hvilke forventninger de har til tjenesten. Mens noen ønsker en tett oppfølging i hverdagen, er andre mest opptatt av å få et bestemt tiltak, eller få utbetalt pengene sine. For denne ungdommen med ikke-vestlig bakgrunn var NAV ikke et sted der man kunne forvente personlig oppfølging, men heller standardiserte tiltak.

NAV er ikke et tilbud for ungdom. Det er et sted man kan komme å søke på tilbud. De kommer med forslag, men du må finne tilbudet selv. Et kurs, eller en konkret jobb du får av NAV er et tilbud. Det er ikke først og fremst det NAV gir.

Denne jenta med ikke-vestlig bakgrunn er fornøyd med hjelpen fra NAV og hadde også begrensede forventninger til hva NAV skulle gjøre for henne:

Jeg fikk info om ulike kurs fra NAV. Jeg kan ringe dem når jeg vil, det går bra. Jeg har egen saksbehandler, Jeg ringer til henne hvis jeg ikke kan komme meg på jobb. Nå leter de også etter egen leilighet. Men det hjelper ikke bare med veileding, en må gjøre alt selv, man kan ikke vente at de skal gjøre det for deg. De gir kurs, men etter kurs må jeg finne meg jobb, og det må jeg gjøre selv. De er hyggelige og jeg opplever at jeg får respekt selv om det er litt vanskelig med språk.

Hun forventer ikke at NAV skal gjøre alt for henne, men hun innser at hun må gjøre en innsats selv for å skaffe seg jobb. Tilfredshet med tjenesten kan henge tett sammen med hva man forventer av tjenesten. Forventninger til tjenesten hva den skal gi sine brukere handler både om de forventninger tjenesten selv legger opp til, via nettstedet, informasjon og omtale gjennom media lokalt og nasjonalt. Et misforhold mellom politiske intensjoner med tjenesten og det faktiske tilbudet vil bidra til å svekke tjenestens legitimitet i befolkningen. NAV reformen i seg selv har bidratt til å skape store forventninger til hva denne store samordnende tjenesten skal gi av tjenester til befolkningen. Når forventningene er skyhøye er også fallet større når folk opplever at det nye systemet er vanskeligere å forholde seg til enn det gamle og gir dårligere service enn de har forventninger om å få. NAVs egen

brugerundersøkelse viser at folk er mindre fornøyde med NAV i 2009, enn på samme tid i 2008¹⁴.

I vårt materiale kan vi se at var det flere ungdommer som opplevde å få hjelp av NAV, selv om ikke alt var på plass i NAV organisasjonen og det var deler de var misfornøyde med. Inntrykket er at det er store variasjoner hvordan ungdommene opplevde sitt møte med NAV. Denne blandetheten illustreres i denne uttalelsen fra en ungdom i fra Sørstad:

Det har vært ikke verst.., bare noen problemer med NAV. Jeg måtte ringe etter penger, de roa ned med utbetaling, jeg fikk ikke, og det tok lang tid før det kom.. men ellers er det ok. Men de hjelper meg i forhold til mine mål.

Denne uttalelsen viser også ungdommens forståelse og ”tålmodighet” med et system der problemer og feil kan oppstå. Kanskje den positive hjelpen han har fått oppveier for de mer tekniske mangler systemet kan ha. Praksisplass er det tilbudet som mange av informantene knytter til NAV. Flere synes dette har vært en positiv erfaring, gjerne fordi man har noe å gå til, og det bidrar til å strukturere hverdagen. Det er imidlertid også mange som peker på at man ikke får tett nok oppfølging ute på praksisplassen, og at man er overlatt til arbeidstakeren – som opplagt har ulik kompetanse og motivasjon for å følge opp ungdommen. Et eksempel på det siste er ei jente (17) som fikk praksisplass gjennom NAV:

”NAV har ikke vært til hjelp. De ordnet praksisplass til meg i barnehage, men der fikk jeg beskjed om at jeg ikke fikk komme”.

De ulike erfaringene kan også skyldes at ungdommene har svært ulike behov. Noen har store vansker med å i det hele stå opp til rett tid om morgene og har behov for trening i å strukturere hverdagen, mens andre har behov for en meningsfull aktivitet. Både NAV- ansatte og representanter fra OT peker på at man ikke kan forvente av arbeidsgivere at det skal kunne ta seg av ungdom som har det de oppfatter som grunnleggende oppdragsproblemer.

¹⁴ NAVs egen brukerundersøkelse 2009 viser at andelen som har tillit til NAV har sunket fra 67 prosent i fjor til 55 prosent i år.

5.1.3 Hva kan gjøres for å bedre tilbudet for ungdom i NAV?

Datamaterialet viser følgende behov for forbedringer av NAV for å imøtekomme gruppen ungdom som står utenfor arbeid og opplæring:

- Tilgjengelighet og tid

Temakafeen var samstemt i sine anbefalinger for å bedre tilbudet for ungdom i NAV. Det er behov for forenkling av systemene for ungdom. Det gjelder nettstedet der det anbefales en egen ungdomsportal der språk og utforming er tilpasset ungdom som brukere. Systemet med meldekort anbefales også forenklet da det oppleves som vanskelig å forstå en del av de spørsmål som stilles ved registrering. Det var også et stort stressmoment å skulle melde hver uke. Det var et forslag om innmelding hver 14. dag, eller en gang i måneden. Gruppene på temakafeen tok videre opp at det ungdom møtte i NAV var først og fremst et system gjennom skjema og nettsider, og ikke menneskelig kontakt. De etterlyste mer personlig kontakt fordi de hadde behov for å bli møtt med omsorg og forståelse i en vanskelig livssituasjon. De ønsket enkel og forståelig informasjon som gjerne kunne bli gitt muntlig av en ansatt i NAV, og som var tilgjengelig for dem. Tilgjengelighet til kontorer og til de ansatte var viktig i forhold til hvordan lokalene var utformet. Låste dører og avstengte kontorer bygget opp under opplevelsen av å møte et system og ikke mennesker. De kunne gjerne tenke seg et åpent sted der man kunne sette seg ned, og der informasjon og ansatte var tilgjengelige for å kunne veilede de i søkeprosessen. Betydningen av å møte mennesker som hadde tid til å snakke med dem, ble utformet i uttrykket: *Å bli møtt med tid.*

- Tettere oppfølging av arbeidssøkende ungdom.

Det betyr at oppfølgingen må henge sammen fra man kommer inn som arbeidssøker, gjennom hele prosessen og til man avslutter forholdet til NAV. Oppfølgingen bør starte allerede i søkerfasen, da det er en terskel i seg selv å skulle finne fram til hvordan man skal registrere seg i NAV. Videre var det behov for oppfølging i kartleggingsfasen, der ønsker og muligheter for arbeid og opplæring skal kartlegges. Det er viktig da å ta med seg at ungdom ofte ikke vet hva de vil, og de er usikre på hva de kan og hva de vil mestre. Mange av disse ungdommene har opplevd mange nederlag der de ikke har maktet å fullføre skole eller arbeidspraksis. Selvtilliten og selvbilde kan da være lavt og de trenger hjelp til å prøve ut oppgaver der de opplever mestring og om gir de motivasjon til å fortsette. En slik oppfølging kan være tidkrevende. Gjennom tverrfaglig samarbeid med andre kan oppfølgingen gjennomføres av andre enn NAV. Det viktigste for ungdommene er at oppfølgingen har en kontinuitet i seg, både gjennom stabile

voksne som de har tiltro til, og at det er en sammenheng mellom oppfølgingen og det tilbudet som gis gjennom NAV. Samtidig er det viktig å være oppmerksom på i samarbeidets ånd at man ikke legger opp til for mange voksne som ungdommen skal ha kontakt med. Dette ble poengtert av OT-koordinator i et av områdene. Her ble det understreket at målet må være at ungdommen har færrest mulig å forholde seg til, men at systemene må samarbeide om å gi ungdommen det beste helhetlige tilbudet. Dette vil da innebære å arbeide utadrettet ovenfor barnevern, fritidssektoren, rustjenesten og psykiatri, og gjennom dette samarbeide finne ut hvem som skal være den naturlige kontaktpersonen overfor ungdommen.

En tett oppfølging er også viktig når ungdommen har fått et kurs eller arbeidstilbud. Flere ungdom etterlyser jevnlig kontakt når de er i arbeidspraksis, gjerne en gang i uken og videre ønsker de at arbeidsplassen også blir fulgt opp slik at de vet hva ungdommen eventuelt sliter med og trenger hjelp til. Det ble trukket fram at tett oppfølging er enda mer utfordrende overfor ungdom med rusproblemer. En OT-koordinator hadde erfaringer med tiltak som også nyttet for denne gruppen.

Det som nytter er å finne slike arbeidsplasser der vi har ildsjeler, gjerne røffe mannfolk som har vært ute en vinternatt før. En voksen som har evne til å se individet og ikke bare problemene. Slike tilpassete plasser for den enkelte har jeg sett har fungert godt også for ungdom med rusproblemer.

Her er det de personlige egenskapene hos arbeidsgiver og den som skal følge opp ungdommen, som blir vektlagt. Trygge voksne som ser ungdommen og ikke bare det som han sliter med, kan være nøkkelpersoner for å lykkes med å få denne gruppe ungdom til å bli værende i arbeid. En ungdom fra Øststad fortalte at hadde det ikke vært for den fantastiske gjengen han jobber sammen med i butikken hvor han hadde arbeidspraksis hadde han aldri greid å fungere i jobb. Han har slitt med sosial angst gjennom oppveksten og droppet ut av videregående etter to år. Terskelen for å tørre å gå ut i arbeidslivet var stor, men etter god hjelp og oppfølging fra OT ble det ordnet med en arbeidspraksis i en butikk. Han begynte å arbeide med praktiske ting på lageret og rundt i butikken og stolthetsfølelsen var stor den dagen han hadde greid å bevege seg fram til kassen og betjene kunder. Dette hadde vært den største bøygen for han, å skulle forholde seg til kundene. De ansatte hadde derfor brukt mye tid sammen med han på å la han øve seg i å ekspedere kunder. De laget rollespill hvor de ansatte ga seg ut for å være ulike typer kunder som kom til disken for å be om hjelp eller skulle betale for varene. Ungdommen fikk på den måten veiledning om og erfaring med hvordan han burde møte kundene. For ungdommen har tiden i arbeidspraksis lært han mye, ikke bare i forhold til arbeidslivet, men også i forhold til seg selv om det å takle vanskelige situasjoner, takket være god oppfølging.

- Variasjoner i tilbud av arbeid/ praksisplasser og utdanningskurs

Det framkom både gjennom intervjuene og på temakafeen at ungdom i tillegg til tettere oppfølging, har behov for et mer fleksibelt og sammensatt tilbud enn hva som er tilfelle i dag. En del av disse ungdommene har en erfaring med å ha slitt skolefaglig siden barne- og ungdomsskolen. I tillegg har flere tilleggsbelastninger på de sosiale arenaene, hjemme og i nærmiljøet. Det er derfor særdeles viktig å bruke tid på å kartlegge hva den enkelte ungdom er motivert for av arbeid eller utdanning, og hvilke interesseområder som passer for den enkelte. En ungdom hadde et helt konkret forslag til hvordan dette kunne gjennomføres:

Først må de finne ut hvilke karrierevalg som passer for den enkelte. De må lage et helt skreddersydd opplegg. Da må det være mange ulike tilbud. Ungdom vet ofte ikke hva de vil og da kan de i en periode på to måneder få prøve seg på ulike steder som en arbeidsuke som vi hadde på ungdomsskolen. Det må være tilbud som en bensinstasjon, en flyplass, en oljefabrikk, en barnehage osv. Du kan liksom ikke lese i boka for å finne hva du har lyst til. Du må prøve det. For å gjennomføre dette er du avhengig av en person som følger deg opp gjennom dette. Da kunne en person på NAV ha for eksempel 10 ungdommer som han hadde ansvar for.

Dette forslaget ligger tett opp til ulike prosjekt som nå utprøves overfor denne målgruppa. En av de ansatte som ble intervjuet var prosjektleder for NAV ung, et prosjekt rettet mot målgruppa ungdom utenfor arbeid og opplæring. Prosjektet var basert på en arbeidsform der ungdom skulle få utformet et eget skreddersydd opplegg. I dette var helhetstenking rundt hver enkelt ungdom sentralt. Det skulle brukes tid og ressurser på kartlegging av ungdommen både i forhold til psykisk og fysisk helse, sosiale behov, og muligheter og ønsker for karrierevalg. Deretter ble ungdommene som var deltagere i prosjektet fulgt tett opp i det tilbudet de var i, enten det var arbeid eller utdanning. Omfanget av oppfølging ble satt inn etter en vurdering av ungdommens behov for oppfølging.

I dette kommer det fram fra OT- koordinatorene at det er viktig å ikke bare ha fokus på å få ungdom i arbeid. Det kan være å begynne i feil ende. Ved å kartlegge ungdommens livssituasjon kan man få gehør for å legge opp til mindre rigide løp og mer fleksible løsninger for den enkelte. Et forslag på et slik fleksibelt løp kan være for eksempel tre korte dager på et lager, der arbeidsgiver kan se vedkommende mye i løpet av dagen og samtidig sette inn oppfølging fra ruspoliklinikk eller psykisk helsevern. Dette er å tenke kvalifisering ved å redusere rusmisbruket eller de psykiske vanskene. OT- koordinatorene sier:

Man må redusere problemene deres for å få de i stand til å mestre jobb eller utdanning. Dette er helhetlige pakker som ser hele mennesket og man tenker både behandling og dagtilbud samtidig.

Det å tilstrebe en sterkere innsats for å skaffe flere typer tiltak og arbeidspraksiser var det flere som tok til orde for. Gjennom temakafeen ble det påpekt at NAVetaten har mange og sammensatte oppgaver og et stort arbeidspress. De er derfor ofte nødt til å prioritere det som er rettighetsfestet og de andre oppgavene vil da lettere bli nedprioritert. Et forslag var derfor å lovfeste at tjenesten har som plikt å skaffe en praksisplass til ungdom. Argumentasjonen var da at arbeidet med ungdomsgruppa måte bli prioritert innenfor etaten. En lovfestet rett til en praksisplass vil innbære klagerett og tidsfrist for NAV for å skaffe et arbeidstilbud. Det å trekke denne aldersgruppa ut og gi de særskilte rettigheter og garantier, var spesielt viktig for å forebygge at ungdom opplever seg "klientifisert" (Uggerhøj, 1995) og at de kommer inn i en mer permanent posisjon som arbeidsledig.

5.1.4 Ungdommens erfaringer med barnevern og andre tjenester

En del av ungdommene oppgav at de var i kontakt med, eller hadde vært i kontakt med andre tjenester som blant annet barnevern og barne- og ungdomspsykiatri. De som hadde kontakt med barnevernet, hadde gjerne hatt det over mange år og erfaringene var blandet, men likevel i stor grad positive. I Nordstad forteller en av ungdommene som har vært i kontakt med barnevernet over mange år, følgende:

"Dama i barnevernet som jeg har hatt kontakt med etter at jeg flyttet tilbake hit har vært helt topp fordi hun har hørt på meg. I perioder opplever jeg at hun er den eneste som tar meg på alvor og har tid til å høre på meg. Jeg synes det er kjempesint at jeg bare har kontakt med henne og slipper å forholde meg til flere i barnevernet. Før var det alltid nye kontaktpersoner hele tiden..."

Samtidig viser materialet at de har et ambivalent og sammensatt forhold til barnevernet. Disse to ungdommene, begge med ikke-vestlig bakgrunn fra Sørstad, har opplevd at barnvernet har vært til hjelp for dem:

Jeg har vært i barnvernet mye og lenge..ja på grunn av problemene jeg hadde så måtte jeg på institusjon. Der fikk jeg hjelp. De stolte på meg og lot meg få dra på treningsleir i utlandet selv om jeg var bare 16 år. Det var veldig bra der. De har virkelig hjulpet meg.

Jeg har vært lenge i barnvernet, ca 3 år. Det var fordi jeg røyka hasj og det ble sendt bekymringsmeldinger fra politi og mine foreldre. Jeg har fått hjelp og veiledning til å slutte med rus og klare meg i hverdagen. De har kartlagt hele familien og funnet ut av problemene. Jeg hadde en dom på meg, og får nå kurs og

hjelp gjennom ”Ungdomstiltak,”. De som jobber der er smarte. De har opplevd slike ting selv. Jeg gjør nå opp for meg og er snart ferdig med samfunnsstraffen.

Dette er noen eksempler. Det var flere slike positive historier om barnevernet i flere av caseområdene. Det er spesielt den konkrete hjelpen de framhever som betydningsfull, samt at de etter hvert har fått en fast kontaktperson i barnevernet som har vært stabil. Det at de fikk et bestemt tiltak, eller at de så at barnvernet gjorde noe med det som var vanskelig og tok tak i situasjonen. Det skjedde noe etter at barnevernet kom inn. Andre igjen hadde ikke fullt så positive erfaringer. Ei jente sier det slik:

Jeg er fortsatt veldig skuffa over barnevernet, over at jeg først fikk litt hjelp, men jeg var jo der bare helt kort tid, noen uker, og så svikta de meg. Jeg ville tilbake til de på institusjonen fordi jeg hadde mange problemer etter at jeg var i rusmiljøet. Jeg fikk ikke komme tilbake. De satte meg ut til ingenting.

Denne jenta hadde store problemer hjemme i familien med et høyt konfliktnivå og rusproblemer som var ganske omfattende. Hun opplevde å miste plassen sin på institusjonen fordi hun reiste til slekt i utlandet for å komme seg bort fra miljøet. Hun ville fortsette behandlingen da hun kom tilbake, men fikk da beskjed om at hun hadde mista plassen. Hun var da bare 17 år. Hun var livredd for å bo med alene uten oppfølging da hun var redd for å havne ut i rusmiljøet igjen. Det førte til at hun låste seg inne og torde ikke å gå ut. Hun beskrev at hun fremdeles hadde angst og oppholdt seg kun på praksisplassen hvor hun nå arbeidet og hjemme i leiligheten. Denne historien viser det problematiske med å bli sluppet for tidlig fra barnvernet, før man er klar for å stå på egne bein. Flere andre studier viser betydningen av ettervern langt utover 18 års alderen for barn og ungdom i kontakt med barnvernet. Ungdommene opplever at de altfor tidlig blir overlatt til seg selv, før de er i stand til å mestre hverdagen på egen hånd (Helgeland, 2007; Oterholm, 2008; Thrana, 2008). For å møte dette behovet for oppfølging og ettervern av barnvernsbarn, har nå Barne- og likestillingsministeren fremmet et forslag for endring av barnevernloven som går ut på at barneverntjenesten må aktivt begrunne når det *ikke* gis oppfølging til ungdom i barnevernet etter at de fyller 18 år.

En gutt med ikke-vestlig bakgrunn var også inne på hvordan barnevernet bør hjelpe ungdom. Han mente det var til lite hjelp å plassere barn og ungdom på institusjon hvis man ikke setter inn hjelp i hjemmet: slik sier han det:

Barnevernet prøver å disiplinere ungdom, få de mer kontrollert, men de hjelper dem ikke. De sklir like fort ut når de kommer ut. Jeg tenker at i stedet for å ta vekk en ungdom og putte den på en institusjon, så burde de heller la ungene bli i familiene, og hjelpe dem der de bor. De må hjelpe familiene. De kan ha en koordinator som følger opp ungdommen mens han bor hjemme, og bruke penger

på å sende foreldrene på kurs slik at de kan lære seg å ta vare på ungdommen og lære å behandle ungdom som viser slik atferd. Det hadde vært bra. De må lære opp de voksne i familien.

Dette kan ha sammenheng med hans egne erfaringer med å bli plassert på institusjon, uten at det var satt inn hjelp og tiltak i hans eget nettverk og nærmiljø. Her forteller han videre om hvorfor han opplevde at barnevernet ikke var til hjelp for han:

Hvilken hjelp fikk jeg? Jo hvis jeg gjorde noe galt fikk jeg straff, det var det samme som hjemme, det endret ikke meg. Det eneste var at det var mer kontroll på det. Alt var kontrollert. Det var ikke lov til å ha mobil, man skulle være inne til faste tider og alt var det regler på. Jeg kan si at teknisk sett så hadde jeg et noe bedre liv mens jeg var i barnvernet, fordi jeg ikke hadde et liv på gata, men jeg hadde fortsatt den samme atferden. Jeg ble bare kontrollert, så fort jeg kom ut, så var jeg tilbake der jeg var før jeg kom inn. Jeg kom på nytt inn på en institusjon og da hadde jeg lært meg hvordan de skulle ha kontroll på meg. Jeg kunne alle knepene, og da fikk de ikke kontroll på meg lengre. Da kjørte jeg mitt eget løp. Jeg ble ekspert på barnevernet og jeg snakket meg ut av det meste, men bedre ble det ikke.

Det denne ungdommen er inne på, er problemene med et tett og lukket institusjonsopphold der det er store kontraster fra institusjonslivet og det ordinære livet i samfunnet. Inne på institusjonen blir oppgaven å ha kontroll med beboerne gjennom institusjonens rammer og regler. Problemet er at institusjonsatferden ikke automatisk overføres til det ”virkelige liv”. Atferden reguleres i det ytre, men atferdsendringene er ikke internalisert som en del av ungdommens væremåte. Dette fremhever også en del av institusjonsforskningen som en av de store utfordringene med institusjonsbehandling (Andershed, Andershed, & Weihe, 2007; Andreassen, 2005). Denne ungdommen uttrykker dette så presist ved å si at teknisk sett hadde han det bedre i institusjonen, men atferden hans var ikke endret.

Foruten barnevernet var BUP den hjelpeinstans som flere av ungdommene hadde vært i kontakt med. De fortalte ikke mye om den kontakten, annet at de sa at de gikk der ei stund og at det handlet om å snakke om problemene. Det var heller uklart hvor mye hjelp de opplevde at de fikk gjennom BUP. Her er to ungdommer fra Sørstad som forteller om sin kontakt med BUP:

”Jeg kjenner BUP. Jeg gikk der til en psykolog da jeg var mindre fordi jeg hadde opplevd traumer, men det hjalp ikke noe....

”Der i BUP skulle jeg prate med dem, og det gjorde jeg. Men når man har angst som jeg hadde, så hjelper det ikke å prate. Jeg var redd for noe reelt. Jeg gikk der ett par år, men jeg fikk hjelp til å forstå problemene mine ved å prate.”

Flere av ungdommene i Nordstad har også hatt kontakt med BUP, selv om de har problemer med å snakke konkret om hva hjelpen fra BUP både har handlet om og bidratt til. En av jentene uttrykker dette på følgende måte:

”Jeg har gått til psykolog i BUP... syntes ikke noe særlig om det der og da, men jeg ser i ettertid at det har hjulpet meg. Jeg skjønner mer av hvorfor jeg i perioder har det tungt, føler meg ikke så spesiell lengre... ble nok mer moden etter samtalene og vet litt mer om hvordan jeg kan takle det og ikke minst at jeg ikke er alene om å føle at ting blir vanskelig noen ganger...”

Ett par andre ungdommer i Nordstad forteller at de har vært i kontakt med BUP fordi de omtrent ble presset til det mens de bodde på barnevernsinstitusjoner. En av disse, en gutt på 18 år forteller at han betraktet dette som unødvendig, og at han ikke følte at han hadde bruk for denne hjelpen. Måten han håndterte det på, var å møte opp og se på det som et ”kaffe- besøk”. Også ungdommer fra Øststad har på vært i kontakt med BUP, men av ulike årsaker og forskjellig grad. Flere har vært inne for utredning og medisinerings i forhold til adferdsrelaterte problemstillinger, andre i forhold til psykisk sykdom. De snakker generelt lite om hvordan de har opplevd den hjelpen og instansen. Noen av dem var helt små (rundt 4 år) da de ble utredet, og har ikke så mye erindring av det, andre som ble diagnostisert sent er mer bitter på skolesystemet som ikke har fanget opp hvordan de har hatt det opp gjennom skolealder.

5.2 ”GUIDER” FOR DE UNGES LIV

Selv om ungdommene opplever systemene de møter som vanskelige og kompliserte, så er det møte med enkeltmennesker de ofte trekker fram som betydningsfullt og som har gitt dem hjelp. Det er enkeltmennesker enten i det offentlige hjelpeapparat, i skole eller i frivillige organisasjoner som de har fått en god relasjon til som har vært viktige for dem. Ofte var dette personer som guidet dem, og hjalp dem konkret. Fortellinger om betydningsfulle voksne ble hyppig trukket fram i alle caseområdene. Det vi merket oss her er at mange av disse de voksne som ble trukket fram, var gjerne i alternative tiltak og foreninger som: Utekontakt, kommunale ungdomsklubber, frivillige organisasjoner som ”Røde kors”, tiltak som ”Ungdom mot vold”, trenere i idrettsklubben osv. Selv om det også var enkeltpersoner i barnevern, NAV og oppfølgingstjeneste som var betydningsfulle for ungdommene, så vil vi her trekke spesielt fram frivillige

organisasjoner og andre ikke lovpålagte tjenesters betydning som ulike ungdomsklubber og utekontakt.

5.2.1 Ungdomsklubber og utekontakt – på ungdommens arena

Det var spesielt i Sørstad at ungdommene var hyppige brukere av ungdomsklubber og trakk fram de voksne der som viktige hjelpere. De trakk fram enkeltpersoner som kunne være en samtalepartner, som lyttet til dem, og som gav de konkret hjelp og veiledning til å søke på skole og jobber, eller guidet dem i hjelpeapparatet. En ungdom med ikke-vestlig bakgrunn opplevde klubben som et viktig sted å få hjelp.

Det er gjennom fritidsklubben at jeg får kontakt med NAV. Jeg vet ikke helt hvordan jeg skal finne fram, men da spør jeg bare han på klubben som hjelper meg. Men jeg skjønner ikke helt systemet. Han... hjelper meg med det meste, det er bare å spørre.

Ei jente fra samme område sa det slik:

På klubben får man info om hva man kan søke på. Det er et prosjekt her som heter; "Ung i arbeid." De er koselige de som jobber der på klubben. Det er de som har ordnet at jeg fikk startet i prosjektet. De hjelper meg og de sender meg dit jeg skal.. som til NAV for eksempel. Det virker som alle vil få ungdom i arbeid. Jeg skal nå snart begynne. Det er noe annet også som er bra med klubben. Det er åpent hus der og alltid voksne som en kan snakke med. Det er mange band som kan øve der og det er veldig sosialt.

Det å ha voksne tilgjengelige på ettermiddagstid var viktig for disse ungdommene, selv om de var i organisert dagtilbud. Det er på ettermiddagene de er mest aktive og sosiale. De gikk ut og det passet godt for dem å snakke med voksne på ettermiddagene. Dette handler også om den uformelle stilen som ungdommene satte pris på. Ved at det ikke var nødvendig å gjøre avtaler for å få en samtale, men det var bare å stikke innom når de hadde behov for det. Tilgjengelighet gjennom fleksible åpningstider og åpent hus, så ut til å passe inn i ungdommenes dagsrytme og livsstil. Det at ansatte på klubbene ble deres *guides i hjelpeapparatet* viser behovet ungdommene har til å få hjelp til å navigere i hjelpesystemene som de vil være avhengige av for å få et tilbud.

I Nordstad er det spesielt utekontakten og skolens helsesøster som trekkes fram både som viktige samtalepartnere for ungdommene og som døråpnere og hjelpere inn til andre instanser. Mange av ungdommene her forteller at de lett kommer i kontakt med både helsesøster på skolen og utekontakten og at de opplever at begge disse er tilgjengelige, at de har tid og ikke minst at de er interessert i å lytte til det

ungdommene har å si og hjelpe de videre. En av jentene (18 år) i Nordstad uttrykker sin erfaring på følgende måte:

”Jeg slet veldig på skolen, slutta to ganger. Jeg hadde store konsentrasjonsproblemer, slet med de teoretiske fagene og hadde mye fravær. Så ble jeg gravid og alt toppet seg.... Da gikk jeg til skolens helsesøster. Hun var den eneste jeg klarte å prate med og hun forsto meg. Det endte med at jeg tok abort, helsesøster hjalp meg både med at jeg måtte stå for den avgjørelsen selv og i forhold til hvordan jeg skulle gå fram for å få tatt abort. I ettertid hjalp hun meg også med og få time hos psykolog. Jeg er stadig innom å snakker med henne enda selv om jeg ikke er så mye på skolen”

Når det gjelder utekontakten forteller flere av ungdommene i Nordstad, både gutter og jenter, at de stadig treffer utekontakten på ulike arenaer. Dette kan eksempelvis være i byen på kveldene, på skolen, i nærområdet der de bor eller ved fritidsklubb eller idrettsarena. Det som enkelte trekker fram som positivt med dette er at de får mer uformell og uforberedt prat med voksne fra utekontakten som igjen bidrar til at de får snakket ut om ting som ungdommen opplever som vanskelig. En av ungdommene, en gutt på 17 år, sier i den forbindelse:

”Jeg hadde aldri tort å oppsøke noen for å snakke om det jeg syns er vanskelig, men når du bare treffer utekontakten sånn litt tilfeldig og de bare begynner å prate med deg så er det så mye lettere...”

Han forteller videre at når først kontakten er opprettet, så har han også ved senere anledninger spurt utekontakten om mer konkret hjelp i forhold til hva han kunne gjøre med ulike problemer. Utekontakten framstår for ungdommene som et lavterskeltilbud hvor det er enkelt å ta kontakt, og det er lite byråkratisk i sin form når man først har etablert kontakt. I de andre caseområdene ble ikke spesifikke tjenester trukket fram som betydningsfulle, men det var heller enkeltpersoner i ulike tjenester som oppfølgingstjeneste, barnevern eller BUP som kunne være viktige hjelpere for dem.

5.2.2 Frivillige organisasjoner – en viktig rolle i arbeidet med ungdom

I tillegg til kommunale klubber og tiltak som utekontakten, ble også frivillige og humanitære organisasjoner trukket fram som viktige for noen av ungdommene. Røde kors hadde i Sørstad et aktivt ungdomsarbeid gjennom et treffsted for ungdom fra 13 år og opp til 21 år. Dette stedet hadde fullt besøk av ungdom stort sett alle kveldene de hadde åpent. En av forskerne i prosjektet deltok på en slik klubbkveld, og her var det aktiviteter som TV spill, datarom, lekserom der de fikk leksehjelp. Det var åpen kafé, gruppesamtaler, bordtennis og biljard. Her var det

voksne til stede som var tilgjengelige for ungdom når de hadde behov for det. Ungdom selv deltok i kafédrift, vaktarbeid, renhold og andre oppgaver. Det var tydelig at dette var et svært populært og yndet treffsted for ungdom i området.

Her ble det også trukket fram voksne som hadde vært viktige for de ungdommene som gikk der. Ei jente forteller om hva denne kontakten har betydd for henne:

Der på Røde kors, er det ei dame der som heter Randi som er veldig kul. Egentlig er det hun som har hjulpet meg hele veien. Hun har alltid vært der for meg. Det var hun som kontaktet barnevernet fordi jeg hadde mye ansvar på hjemmefronten, og det var krancling der mellom mamma og pappa.. Da fikk hun meg inn i ei jentegruppe i barnevernet som var et veldig bra tiltak egentlig.

Hun sier videre om hvor viktig det er å treffe en voksen som hun gjorde:

Det er veldig vanskelig å finne ut av systemet hvis du ikke går på videregående. Det er ikke alle som treffer ei Randi som hjelper deg slik som jeg gjorde. For de ungdommene vil det være vanskelig..

Denne kontakten som hun beskriver handler om en voksen som alltid er til stede når ungdommen trenger henne. Det virker også som denne relasjonen har pågått over flere år, og at det har vært en stabil voksenkontakt som har vart over tid. I tillegg til å være en samtalepartner som ser og lytter til ungdommen, er den voksne en som hjelper ungdommen videre, blant annet ved å kontakte barnevernet og få jenta inn i et tiltak som skulle hjelpe henne med de problemene hun også slet med hjemme. I ungdommenes møte med betydningsfulle voksne var det også eksempler på idrettstrenerer som viktige voksne. En av guttene med ikke-vestlig bakgrunn fortalte at treneren hans var den som hjalp han med det meste.

Min trener er helt topp. Han kan jeg snakke med om alt, alle problemer. Det er ikke sånn at han bare trener meg, han hjelper meg. Han kan hjelpe meg med å skaffe meg jobber. Han ordner ting..

Dette var en trener i en idrettsforening i området som hadde fulgt denne ungdommen over flere år. Denne gutten var helt utenfor ordinær skole og arbeid, men brukte en stor del av tiden sin på å trene. Det var tydelig at han også hadde andre problemer å slite med, men det var idretten som ble fremhevet som det han var stolt av og det positive i hverdagen hans. Det var også andre ungdom som nevnte treneren som viktig for dem.

For en del av de ungdommene vi intervjuet var det helt sentralt å finne den ”viktige” og gode voksne som brydde seg, enten det var i oppfølgingstjenesten, utekontakten, ungdomsklubben eller i idrettsforeningen. Disse ungdommene opplevde at en slik kontakt gav dem konkret hjelp i den livssituasjonen de var i.

Betydningen av den ”gode relasjonen” i forholdet mellom hjelper og klient/bruker er mye omtalt innenfor fagområdene sosialt arbeid og psykologi spesielt. Carl Rogers (1965) har innenfor psykologien vektlagt betydningen av det mellommenneskelige forhold og terapeutens evne til å skape en god relasjon i samtalen. Han beskriver empati, ubetinget positiv anerkjennelse, ekthet/kongruens som kjernebetingelser i den terapeutiske samtalen. Han mener disse faktorene er helt sentrale for å kunne komme i en posisjon for å hjelpe vedkommende ut av en vanskelig livssituasjon. Annen evidensbasert forskning bekrefter at god relasjonskompetanse er tett knyttet til et godt behandlingsresultat (Bohart, Elliott, Greenberg, & Watson, 2002; Lambert & Barley, 2002).

Selv om det ikke var snakk om behandlere eller terapeuter for ungdommene, så var det voksne som hadde en mer veiledende og koordinerende posisjon i forhold til å hjelpe dem i å navigere innenfor hjelpeapparatet, i tillegg til å være noen de kunne snakke med. En god relasjon til en voksen, innebærer ikke bare å kunne snakke sammen, men de verdsatte voksne som ble en ”guide” som var tilgjengelig for dem, og som ikke gav dem opp, men fortsatte selv om de opplevde og ikke lyktes. Disse voksne ble trukket fram som de som virkelig hjalp de.

5.3 UNGDOMMENES RÅD

Gjennom intervjuene med ungdommene kom det fram mange ulike råd og synspunkter på hva som kan og bør gjøres for å forebygge uønskede karrierer. Rådene gjaldt i første rekke hjelpesystemene rundt dem, myndigheter og politikere. Men ungdommene hadde også vurderinger og uttalelser rettet mot de valg ungdom selv kan gjøre, særlig når det gjelder hva som skal til for å komme tilbake til skole eller arbeid. Ungdommene reflekterte også over hva de selv har gjort feil, og hva de eventuelt ville gjort annerledes. Vi vil i denne siste delen trekke fram noen av disse refleksjonene og forslagene.

5.3.1 Råd til ungdom

Flere av kommentarene fra ungdommene vitner om erfaringer med feilvalg som – sett i ettertid - skyldes at man feilaktig hørte på andre i stedet for å følge egne ønsker og vurderinger. Dette peker mot et dilemma for mange unge når viktige

valg i forhold til skole skal tas, mellom å ta hensyn til signifikante andre (venner, foreldre osv) på den ene siden, og på den andre å lytte til sin egen overbevisning som ung og – mange ganger - umoden. Mange av rådene har preg av å være ”etterpåkloke”, det vil si at nye erfaringer og ny kunnskap om hva som er mulig og hva som er smarte valg preger uttalelsene. Rådene er slik sett et uttrykk for en læreprosess.

- **Stol på deg selv**

Ei ung jente mener det er viktig å stole på seg selv:

”Ikke hør på mora di! Gjør det du selv vil, stol på egen magesfølelse, ikke gjør som vennene dine, hvis du selv ikke vil. Det var en av grunnene til at jeg valgte studiespesialisering fordi det var ei venninne som veldig gjerne hadde lyst til å ha meg med dit. Men vi kom jo ikke i samme klasse, og hadde jo helt forskjellige friminutt, så vi så jo aldri hverandre.”

En ung mann gir uttrykk for det samme:

”Stol på deg selv, din magesfølelse. Det er du selv som skal gå på skolen, ikke rådgiveren.”

- **Friår er ikke så morsomt som man tror**

Ei jente var opptatt av at det kan være fristende å ta seg et friår, men at det er ikke særlig morsomt i lengden å ha fri hele dagen. Hun sier:

Det er ikke bare kos å ha pause fra skole. Da jeg ikke gjorde noe, så ble jeg veldig slapp. Jeg gadd ingen ting, alt var kjedelig. Man kan liksom ikke være ute fra kl 10 fra morran til 10 om kvelden.

En annen sier:

”Ikke slutt på skolen for det er vanskelig å begynne igjen. Det er så godt å ha fri, så du vil liksom bare fortsette med det. Men da ødelegger du bare mer og mer...Ikke vokse opp for fort. Jeg ser sånn, hun ene venninna mi, akkurat fylt 14 år, og fått unge, liksom. Ødelegger hele livet sitt.”

Samtidig sier flere at de ikke ville gjort noe annerledes. Dette gjelder både blant dem som har greid seg bra, som den unge kvinnen som ikke gikk ordinær videregående skole, men som startet rett i arbeidslivet og tok formell kvalifisering mens hun var i jobb (se kap. 4). Men det gjelder også for enkelte andre som ikke har funnet ut av hva de ønsker å gjøre. Dette er ungdom som har droppet ut fordi

studieretningen ikke svarte til deres forventninger. Andre er mer etterpåkløkk på egne vegner. En av dem sier hun *egentlig* trives godt med skolefag, men fikk høyt fravær fra skolen og rusproblemer på grunn av turbulente familiemessige forhold. Hun sier: ”Jeg skulle ikke skulka, ikke krangla med lærere, og vertfall ikke begynt med rus.”

- **Ikke vær for kravstor**

Det kom også fram fra noen ungdom, at man må gjøre noe selv først og fremst, og ikke legge skylden på systemene rundt seg, hvis en ikke får jobb. Denne ungdommen som sier dette, er selv helt uten noe å gjøre, men har prøvd ulike ting. Han sier at det meste handler om han selv. Til andre ungdom vil han formidle at de ikke må være for kravstore og kresne, men ta i mot det som blir tilbydd dem:

Ungdom må tenke på hva de selv gjør. Kan ikke skylde på andre for at de ikke er i jobb. Mange ønsker bare de beste jobbene. De har ikke lyst til å jobbe hvis de ikke får den spesielle jobben. Jeg mener jobb er jobb, og må man plukke søppel så må man det. Eller må man vaske så må man det. Man må begynne et sted. Ta trinn for trinn, slik vi gjør på trening.

- **Våge å gjøre noe annet enn å gå på skole**

Ungdommene viser kunnskap og kreativitet om ulike muligheter for den som ønsker å ta en ”pause” fra det ordinære løpet.

”Ta et år på folkehøgskole hvis du har valgt feil, da blir det lettere å velge neste år”.

”Slutt skolen hvis du ikke trives. Arbeid er det som kan føles mest meningsfylt.”

- **Skaff deg informasjon om rettighetsårene**

En annen peker på at det er viktig å være klar over hvilke regler som gjelder for rettighetsårene, så man ikke bruker opp disse unødvendig:

”Hvis du føler at du har valgt feil studieretning så bør du ta tak i dette før du har brukt ett av rettighetsårene dine – ta heller et friår med arbeidspraksis eller meld deg som elev på utdanningsverksted – og start på nytt neste skoleår”.

- **Se på videregående skole som en plikt**

Et annet forslag går ut på å se på videregående skole som en forlengelse av ungdomsskolen:

”Betrakt videregående på samme måte som ungdomsskolen, en plikt som du bare må gjennomføre – du må ikke studere eller jobbe med det du har hatt på videregående – det beste er bare å fullføre og ikke vurdere andre muligheter.”

5.3.2 Råd fra ungdom til myndighetene og hjelpeapparatet

I intervjuet ble ungdommene stilt spørsmål om hva de ville gi som råd til myndighetene for å hjelpe ungdom til å komme seg i arbeid eller skole. Svarene var varierte og omfattet ulike aktører og tiltak. Vi kan likevel identifisere noen hovedgrupper:

- informasjon og veiledning
- oppfølging og motivering
- skolens struktur og innhold
- utvid rettighetstiden slik at alle kan få gå på skole
- arbeidstilbud

- **Informasjon og veiledning**

På slutten av ungdomsskolen skal ungdommene gjøre noen av sine første store veivalg i livet. Linjevalg på videregående skole krever at man gjør seg opp en mening om hva man skal gjøre senere, og hva man ”vil bli”. Måten informasjon blir gitt på og hvilken informasjon som blir gitt blir da viktig. Mange peker på det de oppfatter som uheldige sider ved informasjonen som blir gitt om videregående skole:

”Informasjonen er ikke god nok. I reklamen for studier blir ting rose malt. Man får vite for lite hvilke yrker ulike skolevalg faktisk kan bidra til.”

En annen ungdom mener man bør starte informasjonsprosessen tidligere:

”Starte tidligere med informasjon om betydning av utdanning og utdanningsvalg”. Samme ungdom mener samtidig at når man først har gjort et valg bør man stå ved valget:

”Det bør være større press på å fullføre, strengere. Foreldre bør følge tettere opp. At det ikke så lett å slippe unna.”

Et forslag for å kunne treffe et bedre informert valg er mer forberedende tid i arbeidslivet:

”Ungdommene bør få bedre muligheter for å finne ut hva som vil være riktig studieretning, gjennom bedre veiledning og flere yrkespraksiser”.

En annen ungdom fremmer et mer radikalt forslag. Dette forslaget går direkte på hvordan man skal få avdekket de som har psykiske problemer og som vil behøve et spesielt tilrettelagt opplegg i videregående skole:

”Alle skulle gå til en samtale i 10 klasse. Der skulle de bli vurdert og det bli gitt anbefaling hva de passer til. En psykologtime er kanskje det beste. Hvordan har de det, Hva har de av problemer, og at de trenger slik og slik tilrettelegging. Jeg tenker også de som ser ” friske ut. Vi er forskjellige og trenger forskjellige ting. Hvordan er den psykiske/ fysiske helsetilstand? Det må de finne ut av til elevene som skal over i videregående.”

- **Oppfølging og motivering**

Som vi så ovenfor peker mange ungdommer på at det er behov for et bedre informasjonsgrunnlag for å gjøre et best mulig valg. Samtidig blir det også en avveining mellom å treffe det riktige valget, og det å fullføre noe man har startet på – selv om det i ettertid kan oppleves som et uriktig valg. Det er mange som peker på nettopp denne erkjennelsen: Selv om man gjør et valg som (av ulike grunner) i ettertid kan oppleves uriktig, er det viktig å få hjelp til å fullføre noe man har startet på. Her anbefales både gulrot og pisk. En ungdom peker på at det ofte er underliggende problemer når motivasjonen er lav, og at man må ta tak i disse:

”Ta tak i det sosiale for de som har vansker på skolen. Høre hvorfor de uteblir. De som har problemer bryr seg ikke om karakterer – advarsel om stryk og konsekvensene av det, er ikke nok. Lærerne må ta tak i det selv om det er vanskelig når elever stikker unna. Mange lærere er slitne og umotiverte, det er et problem.”

En annen ungdom peker på det samme:

”Bedre oppfølging er det man trenger. Hjelp til å bli motivert og det å kunne få utdanning gjennom jobben. De som faller utenfor skolen, er særlig de som har skilte foreldre.”

Det handler om tett oppfølging fra skolen, særlig overfor de som sliter faglig og sosialt:

”Elever trenger mer personlig nærhet og oppfølging. Bli flinkere til å oppdage de som sliter, og lytte. Gi mer tid, og oppmuntre. Mange opplever for stort press, og blir skolelei. Kravet om å skulle ”bli noe i livet” kan virke skremmende. Det bør også bli mer rom for kreativitet i klasserommet. Ungdom er rastløs, viktig å kunne ha det moro.”

”Gå til bunns i den enkeltes situasjon og ta tak i grunnen til at man faller utenfor. Det bør være motivering og ikke press. Er for mye fokus på formelle kvalifikasjoner og papirer fremfor reelle egenskaper og kompetanse. Mange unge faller ut fordi det er et press om at de skal gå videregående, uten at de er motiverte eller modne. Det er for tidlig å skulle velge hva en skal gjøre resten av livet som 15-åring”

Flere av ungdommene mener at oppfølgingstjenesten kan ha en viktig rolle for å følge opp og motivere ungdom som sliter i forhold til skolen. En sier:

”Motivasjon er hindring for mange ungdommer – her er oppfølgingstjenesten viktig for å hjelpe ungdom med å få i gang livene igjen”.

En ungdom fremmer et liberalt forslag:

”ta hensyn til at ungdom lever i nuet og vil være ungdommer og lag tilbud deretter”.

- **Skolens struktur og innhold**

En rekke av forslagene dreier seg om ulike sider ved skolesystemets struktur og innhold. På innholdssiden er det først og fremst forholdet mellom teori og praksis som tas opp. Et tilbakevendende tema er forholdet mellom teoretiske og praktiske fag i undervisningen.

”Skolen må kunne tilby mer praktiske oppgaver. For eksempel at eleven kan være 2 dager i uka ute i praksis. Det må også være noe som interesserer, og lønna må være skikkelig.” En annen sier: ”de yrkesfaglige studieretninger er for teoretiske – mindre teori og mer praktisk orientert teoriundervisning”.

Å tilrettelegge yrkesfaglige skoler mer praktisk, det er mye unødvendig stoff. Teori kan vi ikke unngå, men det er for mye, det gjør at mange ikke klarer det. Man trenger jo praktikere som kan jobbe som bryggesjauere. Vi trenger alt, vi trenger søppelkjørere, vi trenger bussjåfører, vi trenger alt. Jobb er jobb. Alt er like viktig.

Noen peker på at man må rette fokus helt tilbake til barneskolen. En av ungdommene sier at han ville hatt barneskolen mye friere:

”Det trenger ikke være sånn stress som de skal ha det til. Bare å følge med, få med deg det som skjer, så er det greit nok, det holder i massevis. Så bestemme seg for hva en har lyst til å gjøre og fullføre det. I hvert fall ha ei utdanning og samtidig bare leve livet.”

En ungdom ville foretrekke at skoledagen ble organisert på en annen måte faglig:

”De må strukturere skoledagene annerledes – det blir for mange fag pr dag. Det burde heller vært hele dager med eksempelvis norsk og matte – frustrerende å skifte fag hele dagen, spesielt når en sliter med teoretiske fag”.

En barriere som flere peker på når det gjelder å vende tilbake til skolebenken etter noen år utenfor, er at det da har oppstått en aldersforskjell i forhold til kohorten som normalt hører til klassetrinnet og som kan oppleves problematisk. En av ungdommene mener man bør søke å oppnå en mer variert aldersmessig sammensetning av klassene:

”Mer aldersblanding tror jeg er bra, slik at det ikke gjør noe om du tar et friår eller to – slik det er nå føler en seg utenfor hvis en har hatt friår fordi en blir eldre og mer moden enn de andre i klassen”.

En annen sier:

”Det som kan gjøres: Skaffe mer hjelp først på skolen til elevene. Mer lærere, som følger opp og som er gode i hue. Som kan jobbe med ungdom.”

- **Utvid rettighetstiden slik at alle kan få gå på skole**

Det var flere av ungdommene vi intervjuet som foreslo at noe måtte gjøres med rettighetstiden på fem år. Det var et poeng at skolen skulle være for alle, også de som hadde vært utenfor videregående i noen år og har brukt opp rettighetstiden. De måtte få muligheten til å starte når de er motivert for det.

Det jeg tenker er at de bør jo ikke få avslag på skole fordi jeg har brukt min kvote på rettighetsplasser. Så kommer jeg ikke inn før etter jeg er 25 år på voksenopplæring. Ungdom som er fra 20 -25 år har ikke tilbud om skole. Det bør de rette opp. De som er motivert til skole må få gå på skole, ikke vente.

Mange av disse ungdommene som faller utenfor det ordinære skoleløp, bruker år på å finne ut hva de vil, de strever med personlige problemer, og er verken motivert eller makter å fullføre skole i en periode med turbulente år i ungdomstiden. Når livet begynner å komme i orden, får de kanskje ny motivasjon til å starte opp på videregående opplæring. Problemet for disse er at de har brukt opp sine rettighetsår og må stille bak i køen på søknad til videregående opplæring. Det blir et gap mellom perioden fra rettighetsperioden er oppbrukt, til de er 25 år og kan få skolegang gjennom NAV og voksenopplæringen. Tilrettelegging i skolen for de med psykiske problemer:

De må tilrettelegge bedre på skole, når det er noen som sliter. Jeg var dum som ikke fortalte det, jeg syntes det var flaut. Jeg skulle eks fått taxi til skolen, eller tilbud om å jobbe hjemme, osv..Da hadde jeg kanskje klart det.

- **Arbeidstilbud**

Samtidig som videregående skole har blitt en rettighet og noe alle forventes å fullføre, har det blitt vanskeligere for ungdom å få jobb i det åpne arbeidsmarkedet. Det skyldes flere forhold; økte krav til formell kvalifisering, strengere krav i arbeidsmiljøloven osv. Ungdommen presses med andre ord i større grad enn tidligere mot skolegang fra to kanter. Et tema som går igjen i ungdommenes forslag er nettopp å bedre mulighetene for å få en plass i arbeidslivet for de som har behov for det. Som en ungdom sier:

”Det er for vanskelig for ungdom å velge bort skolen – bør bli lettere for ungdom å få praksisplass eller jobb”.

En annen ungdom sier:

”Bedrifter burde fått penger fra staten slik at det ble lettere å ta inn ungdom”.

En tredje ungdom mener at også arbeidsmuligheter for ungdom bør lyses ut:

”Det er viktig at de utlyser jobber for ungdom, praksisjobber, og stillinger som jobber for ungdom”.

Ei jente var opptatt av at det måtte brukes tid for å finne den rette jobben til ungdommen.

De skal sette seg ned og spørre ungdom, en skikkelig veileder, som er opptatt av å lage noe skreddersydd. De skal prøve å finne et karrierevalg som passer personen,

og så sende dem ut med en fra NAV, som kjenner dem, som er med dem, viser hvordan det skal gjøres, og forklarer det fra skratz. Så må de være tilgjengelige for oss, at de ringer i hvert fall, en til to ganger i uka. I tillegg er det viktig at du får litt mer i lønn, enn to hundre kr, dagen, 400 kr for eksempel.

Flere av forslagene om arbeidstilbud er beskrevet under avsnittet om ungdommens møte med NAV (5.2.1).

5.4 SAMMENFATNING

Som nevnt er ungdommene som har blitt intervjuet i dette prosjektet rekruttert gjennom oppfølgingstjenesten. Dermed er også denne tjenesten noe de aller fleste ungdommene har kjennskap til og kan gjøre seg opp en formening om. Mange beskriver erfaringer med personlig oppfølging, mens andre sier de bare har sett et brev eller fått en telefon fra oppfølgingstjenesten. Denne kontrasten – mellom opplevelse av personlig nærhet hos enkelte, og mindre oppfølging enn forventet hos andre – kan nok delvis også sees på bakgrunn av rammevilkårene for OT. Oppfølgingstjenesten beskrives av flere ungdommer som ofte engasjerte personer, mer enn representanter for et system.

Mange forteller om erfaringer med NAV. Det dominerende bildet er at ungdommene opplever NAV som et uoversiktlig og komplisert system, og de forteller sjeldnere om enkeltpersoner. Flere beskriver en lavere grad av *kontinuitet i oppfølgingen* fra NAV, enn det de hadde forventet. Andre ser på NAV som den som utbetaler lønn for praksisplass, i tillegg til å formidle praksisplass og har kontakt med arbeidsgiver der ungdommen har praksisplass. Ungdommen beskriver imidlertid varierte erfaringer med NAV. De ulike erfaringene kan til dels skyldes at ungdommene har svært ulike behov. Noen har store vansker med i det hele å stå opp til rett tid om morgene, og har behov for trening i å strukturere hverdagen, mens andre har behov for en meningsfull aktivitet. På bakgrunn av intervjuene peker vi på følgende forbedringsmuligheter for NAV i arbeidet overfor ungdom:

- Tilgjengelighet og tid
- Tettere oppfølging av arbeidssøkende ungdom
- Større variasjon i tilbud av arbeid/ praksisplasser og utdanningskurs

Det fremkommer også at mange har hatt kontakt med ulike andre deler av hjelpeapparatet, som barneverntjenesten, BUP, PPT, helsesøster, og den kommunale sosialtjenesten. En del har gode erfaringer med barnevernet og har opplevd at de har fått konkret og god hjelp, mens andre er mer kritiske til den

hjelpen de har fått. Det ungdommene trekker fram som god og betydningsfull hjelp, er møte med voksne som de har fått en god relasjon til og som har ”guidet” og veiledet dem i hjelpesystemene. Det er voksne som er tilgjengelige og lette å kontakte. Disse personene kan være ansatte i det offentlige hjelpeapparat, barnevern, i skole eller i frivillige organisasjoner. Fortellinger om betydningsfulle voksne ble hyppig trukket fram i alle caseområdene, og gjerne personer knyttet til fritidsklubber eller utekontakt (særlig i Sørstad og Nordstad).

Ungdommene kommer med ulike råd og forslag om hva som kan gjøres. Disse rådene er konkrete og de snakker av egen erfaring. De viser på mange måter ungdommens kompetanse og innsikt i det å være i en situasjon utenfor ordinært arbeid og opplæring. Deres erfaringer kan bidra til å gi en utvidet kunnskap om problemområdene som denne gruppen sliter med, og ikke minst viser de ressurser og muligheter denne gruppen ungdom har, til å utvikle seg videre og finne sin plass hvis de får den tilpassede hjelpen og støtten de trenger i en periode da de selv strever med å finne ut hvilken retning de skal gå.

5.5 SLUTTKOMMENTAR

Intervjuene med ungdommene fra ulike områder i landet, viser at det å være i en situasjon som utenfor opplæring og arbeid, er sammensatt på mange nivå og vil derfor også kreve sammensatte løsninger. De er snakk om individuelle årsaker, sosiale, kulturelle og strukturelle, som til sammen i ulike blandingsforhold kan resultere i at de unge havner utenfor tradisjonelle/konvensjonelle karriereløp. Nettopp fordi problemene ligger på ulike områder, bør også tiltak overfor ungdom som kommer i en slik situasjon, være sammensatt.

Beskrivelsene av ungdommenes hverdagsliv viser at de ikke kan puttes inn i en sektor og slik få et ”riktig” tiltak som skal få dem tilpasset inn i utdanningssystemet eller i arbeidslivet. Livet til den enkelte ungdom handler om langt flere dimensjoner enn som så. Her er ungdommens sosiale bakgrunn, oppvekstmiljø, interesser, evner, vennskap, og strukturelle forhold som utdanningssystemets oppbygning, sentrale dimensjoner som påvirker ungdommens situasjon. Det å ha mange års erfaring fra grunnskolen der man er en person som ikke ”fikser” skole, så er dette en kompetanse som ungdommen bærer med seg, og denne erfaringskompetansen bidrar til å skape en identitet hos den unge som; en som ikke passer inn. Det da å omskape denne identiteten til å bli en; ungdom som mester et fag eller yrke, vil være en prosess som tar tid. Det ene er å være treffsikker i å finne områder hvor ungdommen opplever mestring, men tidsdimensjonen er vel så viktig. Ungdommens behov for tid, kan komme på kant med utdanningssystemets

tidsperspektiv der man skal lykkes med en fullført videregående utdanning innen fem år. Her kan vi si at ungdommens livsløp kommer på kant med systemets plan om ungdommens karriereforløp.

Utdanningsinstitusjonens oppbygning og struktur er også en side som også påvirker ungdommens identitet og opplevelse av å være en som "faller utenfor." Ved å se på forskjellene mellom de yrkesfaglige studieretningene og studiespesialisering, så ser man at forskjellene på disse to studieretningene ikke er så store. Her kan man snakke om at det blir en form for strukturell tvang overfor ungdom som kun vil lære seg et håndverk, og som aldri har lyktes med engelsk og matte, men er nødt til å ha det, for å få et fagbrev. Her kan man trekke det så lagt å si at systemene opprettholder ulikehetene mellom de skoleflinke og de som blir sett på som skoletaperne, og ungdommens identitet som en som ikke lykkes, forsterkes i ytterligere grad.

Samtidig er det viktig å trekke fram at ungdommene selv bærer med seg en optimisme og tro på at de skal komme inn i et arbeid og tjene penger på noe de vil trives med. De selv fremhever mange av sine sterke sider og muligheter de har for å klare seg framover. De er opptatt av at de selv har et ansvar for å ta valgene og stegene videre, samtidig som det er samfunnets oppgave å gi ungdommene muligheten til å oppleve mestring og læring og videre legge til rette for det. Muligheten for ungdommene handler om å bli løftet ut av kategorien "utenfor", eller marginalisert - til å bli inkludert i et samfunn som også har rom for de ungdommer som ikke vil, eller mestrer det å gå på ordinær skole, men som aller helst vil arbeide.

Gruppen ungdom som ikke fullfører videregående opplæring er blitt en svært stor gruppe ungdom, der 1/3 del ikke fullfører innen fem år (Markussen, et al., 2008). Her kan man spørre seg om begrepene "drop out", og "falle utenfor" fremdeles har en relevans? Det er et paradoks at det etableres mange ekstratiltak for å fange opp de som faller utenfor, i stedet for å se på skolens struktur og skolens rolle i forholdet mellom opplæring til arbeid. En av ungdommene mente det var skolen som hadde "falt utenfor" arbeidslivet, fordi det var i arbeid man virkelig lærte. Dette er en måte å se det på, og det kan være et tankekors om i hvor stor grad systemene er i takt med befolkningen og arbeidslivet forøvrig. Utfordringen først og fremst ligger i å ta ungdommene på alvor ved å inkludere de i arbeidslivet, der opplæring gjennom arbeid kan være veien å gå for en del av disse ungdommene som i dag står utenfor opplæring og arbeid.

LITTERATUR

- Alghasi, S. (2006). Innvandreren. In S. Alghasi, K. Fangen & I. Frønes (Eds.), *Mellom to kulturer* (pp. 15). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Almås, R., & Gullestad, M. (1990). *Livshistorier: seks bidrag til selvbiografikonkurransen "Skriv ditt liv"*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Andershed, H., Andershed, A.-K., & Weihe, H.-J. W. (2007). *Normbrytende atferd hos barn: hva sier forskningen?* Oslo: Gyldendal akademisk.
- Andreassen, T. (2005). Den "mest effektive" behandlingsmetode i institusjon for ungdom med antisosial alferd (pp. S. 215-231). Bergen: Fagbokforl.
- Antonovsky, A. (2000). *Helbredets mysterium: at tåle stress og forblive rask*. København: Hans Reitzel Forlag.
- Bauman, Z., Nygård, M., Kolstad, H., & Christie, N. (2006). *Flytende modernitet*. Oslo: Vidarforl.
- Berg, M. (1986). *Når kultur blir velferdspolitik*. Oslo: Gyldendal Norsk forlag
- Bohart, A., Elliott, R., Greenberg, L. A., & Watson, J. C. (2002). Empathy. In J. C. Norcross (Ed.), *Psychotherapy relationships that works* (pp. 89-108). New York: Oxford University Press.
- Bois-Reymond, M. D. (1998). I don't Want to Commit Myself Yet: Young People's Life Concepts. *Journal of Youth Studies* 1 No1, 63-79.
- Borge, A. I. H. (2003). *Resiliens: risiko og sunn utvikling*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Brannen, J., & Nilsen, A. (2005). Individualisation, choice and structure: a discussion of current trends in sociological analysis. *The Editorial Board of The Sociological Review* (Published by Blackwell Publishing Ltd.), 412-428.
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: experiments by nature and design*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Byrhaugen, K. N., Falch, T., & Strøm, B. (2006). *Frafall i videregående opplæring: betydningen av grunnskolekarakterer, studieretninger og fylke*. Trondheim: Senter for økonomisk forskning.
- Bøe, L. (Ed.). (2001). *Fiskarbønder av si tid. Ei fortelling om deltidsarbeidende elever i by og bygd*. Oslo: Den Norske Samlaget.
- Clifford, G. (2006). *Levekår, ulikhet og utsatte barn: behovsbasert evaluering av poliklinisk barne- og ungdomspsykiatri og kommunalt barnevern*. Trondheim: RBUP Midt-Norge.
- Engelstad, F., & Ødegård, G. (2003). *Ungdom, makt og mening*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Eriksen, T. H., & Vetlesen, A. J. (2007). *Frihet*. Oslo: Universitetsforl.

- Erikson, E. H. (1992). *Identitet: ungdom og kriser*. København: Reitzel.
- Fauske, H., & Øia, T. (2003). *Oppvekst i Norge*. Oslo: Abstrakt forl.
- Frønes, I. (1987). *Jevnaldermiljø, sosialisering og lokalsamfunn*. [Oslo]: Institutt for sosialforskning.
- Frønes, I. (1994). *De likeverdige: om sosialisering og de jevnaldrendes betydning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Frønes, I. (2003). *Moderne barndom*. Oslo: Cappelen akademisk forl.
- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: self and society in the late modern age*. Stanford, Calif.: Stanford University Press.
- Giddens, A. (1996). *Modernitet og selvidentitet: selvet og samfundet under senmoderniteten*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Grøgaard, J. B. (1997). *Sosial bakgrunn - et mangehodet troll: hvorfor har sosial bakgrunn så stor betydning for gutters utdanningsvalg? : et forsvar for verdiforklaringen*. Oslo: FAFO.
- Grøgaard, J. B., Midtsundstad, T., & Egge, M. (1999). *Følge opp - eller forfølge. Evaluering av oppfølgingstjenesten i Reform 94*. Oslo: Fafu.
- Gullestad, M. (1989). *Kultur og hverdagsliv*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hansen, M. N., & Mastekaasa, A. (2003). Utdanning, ulikhet og forandring (pp. S. 69-98). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Havn, V., Buland, T., Finbak, L., & Dahl, T. (2007). *Intet menneske er en øy: rapport fra evalueringen av tiltak i Satsing mot frafall*. Trondheim: SINTEF, Teknologi og samfunn.
- Heggen, K., Jørgensen, G., & Paulgaard, G. (2003). *De andre: ungdom, risikoser og marginalisering*. Bergen: Fagbokforl.
- Heggen, K., & Øia, T. (2005). *Ungdom i endring: mestring og marginalisering*. Oslo: Abstrakt forl.
- Helgeland, I. M. (2007). *Unge med atferdsvansker blir voksne: hvordan kommer de inn i et positivt spor?* [Oslo]: Unipub.
- Hernes, G., & Knudsen, K. (1976). *Utdanning og ulikhet*. Oslo: Universitetsforl.
- Lambert, M. J., & Barley, D. E. (2002). Research summery on the therapeutic relationship and psycoterapy outcome. In J. C. Norcross (Ed.), *Psychotherapy relationships thats works* (pp. 17-32). New York: Oxford University Press.
- Markussen, E., Frøseth, W. M., Lødding, B., & Sandberg, N. (2008). *Bortvalg og kompetanse: NIFU STEP*.
- Markussen, E., & Sandberg, N. (2004). *Bortvalg og prestasjoner: om 9798 ungdommer på Østlandet, deres vei gjennom, ut av, eller ut og inn av videregående opplæring, om deres prestasjoner et år etter avsluttet grunnskole*. Oslo: Norwegian Institute for Studies in Research and Higher Education.

- Markussen, E., & Sandberg, N. (2005). Hvorfor velger unge bort videregående? *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 2, 90-96.
- NOU (2003:18). *I første rekke. Forsterket kvalitet en grunnskoleopplæring for alle*. Oslo: Utdannings- og forskningsdepartementet.
- Nygren, P. (2008). En teori om barn og unges handlingskompetanser. In P. Nygren & H. Thuen (Eds.), *Barn og unges kompetanseutvikling* (pp. 15). Oslo: Universitetsforlaget.
- Olsen, T. (2007). *Bordet fanger! Temakafe som samhandlingsform*. Bodø: Nordlandsforskning.
- Oterholm, I. (2008). *Barneverntjenestens arbeid med ungdom i alderen 18 til 23 år*. Oslo: Diakonhjemmet høyskole, Avdeling for forskning og utvikling.
- Piaget, J. (2000). *Barnets psykiske utvikling*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Rogers, C. R. (1965). *Client-centered therapy: its current practice, implications, and theory*. New York: Houghton Mifflin.
- Sandbæk, M. (2002). *Barn og foreldre som sosiale aktører i møte med hjelpetjenester*. Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring, Oslo.
- Sommer, D. (2003). *Barndomspsykologi: utvikling i en forandret verden*. København: Hans Reitzel.
- SSB (2007). *Ungdoms levekår*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- St.melding (2002-2003). *tiltaksplan mot fattigdom*.
- Støren, L. A., Skjersli, S., & Aamodt, P. O. (1998). *I mål?: evaluering av Reform 94 : sluttrapport fra NIFUs hovedprosjekt*. Oslo: Norsk institutt for studier av forskning og utdanning.
- Taylor, C. (1985). *Human agency and language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Thornquist, E. (2003). *Vitenskapsfilosofi og vitenskapsteori: for helsefag*. [Bergen]: Fagbokforl.
- Thrana, H. M. (2008). *Vil jeg bestemme? Om barn og ungdoms medvirkning*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Tiller, T. (1984). Rekruttering til fiskaryrket - søkelyset på skolens rolle. In C. Wadel & S. Jentoft (Eds.), *I samme båt: sysselsettingssystemer i fiskerinæringen* (pp. 194 s.). Stavanger: Universitetsforlaget.
- Turner, V. W. (1967). *The forest of symbols: aspects of Ndembu ritual*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Uggerhøj, L. (1995). *Hjælp eller afhængighed: en kvalitativ undersøgelse af samarbejde og kommunikation mellem truede familier og socialforvaltningen*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Vaagland, J., & Lauritzen, T. (2007). *Oppfølgingstjenesten i videregående opplæring i Oppland* (No. 11/2007). Lillehammer.
- Wadel, C. (1979). *Arbeid som aktivitet og begrep*. [Tromsø].

- Wiborg, A., & Rønning, W. (2005). *Frafall, bortvalg, avbrudd eller skoleslutt?: frafall innen videregående skole i Nordland skoleåret 2004-2005*. Bodø: Nordlandsforskning.
- Yin, R. K. (1994). *Case study research: design and methods*. Thousand Oaks, Calif.: Sage.
- Ziehe, T., Fornäs, J., & Retzlaff, J. (1993). *Kulturanalyser: ungdom, utbildning, modernitet*. Stockholm: Brutus Östlings bokförlag Symposion.
- Øia, T. (2005). *Innvandrerungdom - integrasjon og marginalisering*. Oslo: NOVA.
- Øian, H. (1998). *Arbeidsfri og fritidsløs: om unge arbeidsledige i Oslo og deres møte med det etterindustrielle lønnsarbeidsregimets krav om lineære karrierer*. [H. Øian], [Tromsø].
- Aagre, W. (2003). *Ungdomskunnskap: hverdagslivets kulturelle former*. Bergen: Fagbokforl.

VEDLEGG 1: INFORMASJONSSKRIV TIL UNGDOM

Vil du delta i et forskningsprosjekt?

Kan **du** tenke deg å bli intervjuet om hvordan du opplever din hverdag og din livssituasjon? Nordlandsforskning er i gang med et forskningsprosjekt hvor vi ønsker å intervju ungdom i alderen 16-25 år om erfaringer med arbeid og opplæringstilbud. Vi ønsker **dine erfaringer** og **meninger**. Disse er viktige å få fram for å få vite noe mer om hvilke tilbud det er behov for.

Hvorfor vil vi snakke med deg?

Vi trenger kunnskap om årsaker til at enkelte ungdom faller utenfor arbeid og opplæring, og forslag til hva som kan gjøres for å **gi ungdom de tilbud de har behov for**. Vi skal intervju ungdom fra ulike steder i landet i november og desember. Vi håper at du kan tenke deg å være med. Det er viktig for oss og prosjektet å få høre **din** versjon.

Hva går det ut på?

Hvis du kan tenke deg å delta, vil du bli møtt av en forsker som vil intervju deg i omtrent en time. Intervjuet vil foregå som en samtale. Du vil blant annet bli spurt om hvordan du selv opplever din hverdag, hvilke muligheter du har for å få arbeid og opplæring på det stedet du bor og hvilke erfaringer du har med de tilbudene og de tjenestene som du har vært i kontakt med. Du vil få et **gavekort på kr. 200,-** for å delta på intervjuet. Hvis du er **under 18 år** er du ansvarlig for å gi dine foreldre/foresatte vedlagt informasjon om dette prosjektet.

Hva gjør du for å delta?

Vi håper du kan tenke deg å være med. Ta da kontakt med _____ i oppfølgingstjenesten. Tlf _____ E- post: _____
Du kan også ta kontakt direkte med forskeren som skal gjøre intervju.
Ta kontakt med: _____

Prosjektleder er Hilde Marie Thrana, Nordlandsforskning 8049 Bodø
Tlf: 90998288. hilde.marie.thrana@nforsk.no

Informasjon om personvern:

Alt du forteller vil bli konfidensielt behandlet av forskerne som har taushetsplikt. Alle personopplysninger vil anonymiseres og slettes, slik at det ikke vil være mulig å kjenne igjen enkeltpersoner i den forskningsrapporten som skal skives. Oppfølgingstjenesten, Nav eller andre offentlige tjenester vil ikke ha innsyn i den informasjon som du gir. Deltagelsen i prosjektet er frivillig og du kan trekke deg både før, under og etter intervjuet Denne samtykkeerklæringen med personopplysninger vil bli oppbevart forsvarlig innlåst i arkiv og vil bli makulert når prosjektiden er over i april 2009. Forskningsprosjektet utføres av Nordlandsforskning. Barne- og likestillingsdepartementet er oppdragsgiver og finansierer prosjektet.

VEDLEGG 2: INTERVJUGUIDER

Intervjuguide ungdom

A: Beskrivelse av egen situasjon (kort biografi)

1. Faktaopplysninger: Hvem er ungdommen: Fornavn _____ alder _____
kjønn _____, landtilhørighet _____ bodd lenge i Norge _____
(antall år)
2. Skolekarriere: Hvilke skoler har du gått? (fra barneskole, antall flyttinger, skifte av skole)
Barneskolen: _____ Varighet pr.
skole _____
Ungdomsskolen _____
Varighet pr.
skole _____
Videregående: _____
varighet _____
Arbeidskarriere: Hvilke arbeid har du hatt: _____
Hvor lenge varte det enkelte arbeidet? _____
3. Bakgrunn:
 - a) Hvor har du vokst opp?
 - b) Fortell hvordan det var der?
 - c) Hva gjorde dere på fritida?
(Venner, Familie, interesser)
4. Hva er viktig i livet?
5. Hvis du skulle prøve å peke ut noe du har vært stolt av, hva ville det være?

B: Hverdagen/Tidsgeografisk kartlegging

Vi ønsker nå å fokusere nærmere på livet ditt i dag.

1. **Beskriv din hverdag** (den faktiske)
Velg en helt vanlig ukedag
(Sett inn **hva** du gjør og tiden du bruker sånn cirka)

0100 0400 0700 1000 1300 1600 1900 2200

Fortell om hverdagen (velg en vanlig dag)
Hva gjør du til ulike tider? (Vis på diagrammet)
Hvor oppholder du deg?
Hvem er du sammen med?

Noen viktige tema:

- Legger du planer for dagen? (Hva/hvem handler disse om?)
- Måltider (strukturerer ofte hverdagen): Har du faste måltider? Hva/hvor?
- Midler: Hvor får du pengene du trenger fra?

2. Drømmehverdagen (den ideelle)

Slik du ønsker at hverdagen din skal være hvis du fikk velge

0100 0400 0700 1000 1300 1600 1900 2200

Beskriv hvordan dagen vil arte seg fra du står opp til du legger deg.
Hva bruker du det meste av tida på?
Sammen med hvem?
Hvordan føler du deg?

Prøv å tenke deg at du fikk være hvem du ville: Hvem skulle du ønske du kunne være? Hvorfor?
Hvis du kunne få tre ønsker oppfylt, hva skulle det være?

3. Den moralske

Slik du tror andre (foreldre/samfunnet) forventer at hverdagen din skal se ut.

Sett inn i tidsskalaen så omtrentlig du kan.

0100 0400 0700 1000 1300 1600 1900 2200

C: Om arbeid og skole

1. Fortell om dine erfaringer med skolegang
Grunnskole og videregående
Herunder: Hva likte du ved skolen, Hva likte ikke? Skifte av skoler? Fravær?
2. Hva tenker du er grunnen til at du avbrøt evt. ikke begynte i videregående skole?
Andre årsaker?
3. Erfaringer fra arbeid:
Hva gjorde at du ville begynne å jobbe?
Hva likte du med å arbeide, hva likte du ikke?

Hva gikk arbeidet ut på?

Hva fikk du godt til, og hva fikk du ikke så godt til?

4. Hva var grunnen til at du avbrøt arbeidet?
Andre årsaker?
5. Hvilke skole/arbeidstilbud finnes her du bor for ungdom?
Finnes det tilbudet skole/ arbeid som du har lyst på her du bor?
6. Hva tenker du det er som gjør det vanskelig for deg å være i skole eller arbeid?

D: Møte med hjelpeapparatet

1. Hvilke offentlige instanser har du vært i kontakt med:

Liste (sett x)

Nav-

arbeid___BUP___VOP___Utekontakt___Barnevern___PPT___Andre___

Hvis andre; hvilke?_____

2. Fortell om dine erfaringer med hjelpeapparatet
Hva gikk hjelpen ut på?
Hvordan ble du møtt?
Fikk du den hjelp du hadde behov for?

Hva kan gjøres?

1. Hva skal til for at ungdom som er falt ut skal komme seg i gang med arbeid eller skolegang?
2. Hva er hindringene for mange ungdom?
3. Har du noen gode råd til myndighetene om hva de skal gjøre for å hjelpe ungdom til å komme seg i arbeid eller skole?

INTERVJUGUIDE OPPFØLGINGSTJENESTEN

Kartlegge organiseringen av OT i området/regionen

- Bemanning
Utdanningsbakgrunn/arbeidserfaring, stillingsressurser, fysisk og geografisk lokalisering), kompetanse som savnes
- Beskrivelse av området, tilbud for unge, særtrekk.
- Hvordan er OT organisert i området?
Erfaringer med organiseringsmodellen
- Hvilke ressurser/tiltak og tiltaksmidler har OT?
- Beskrivelse av ansvarsområder
- Målgruppa: Beskrivelse av registrerte ungdom - grupper.
- Hvordan syns du registreringsystemene fungerer?

Arbeidet i fht de unge

- Hvordan jobber dere med ungdommene? Gi gjerne eks.
- Hvilke utfordringer møter dere i arbeidet?
- Kan du si litt om hva som kjennetegner målgruppen?
- Hvilke typer erfaringer ses som vellykka?
- Fortell om et mindre vellykka eksempel
- Hvordan jobber dere for å finne alternative tilbud/tiltak?
- Kontakt med arbeidsgivere?

OTs arbeidsmåte

- Hva oppfatter OT som de største utfordringene i egen tjeneste og i forhold til samarbeidspartnere?
- Hva innebærer disse utfordringene, og hvordan arbeides det for å møte utfordringene?
- Opplever dere utfordringer/hindringer som ligger i måten dette arbeidet organiseres på?
- Hva er det dere konkret kan gjøre – hvilke tiltak/tilbud kan dere sette inn?

Forebyggende arbeid

- Jobber dere forebyggende, på hvilken måte, sammen med hvem, evt. hvordan fungerer forebyggende aktivitet/tiltak?
- Er OT inne i bildet før de unge har falt ut av/valgt bort vgs?

Tverretattlig samarbeid

- Hvem ser OT som sine mest sentrale samarbeidspartner(e)?
- Samarbeidet med NAV. Hvordan fordeler dere oppgavene?
- Er det endringer i samarbeidet etter NAV reformen?
- Har du konkrete eksempler på hvordan dere samarbeider?

INTERVJUGUIDE NAV

Organisering av NAVs arbeid og ansvarsområde i forhold til målgruppa

- Hvordan er NAVs arbeid i forhold til målgruppen organisert?
- Internt i NAV, hvordan jobber sosial, trygd, arbeid sammen i fht målgruppa ungdom?

Samarbeid med OT og andre relevante aktører

- Hvordan/ på hvilke måter/områder samarbeider NAV med OT?
- Andre relevante/viktige samarbeidspartnere?
- Har NAV en kontakt/saksbehandler i forhold til OT lokalt?
- Hvilket NAV kontor? Den unges lokale NAV kontor på hjemstedet eller der hvor OT er lokalisert?
- Hvordan samarbeider NAV og OT om ansvaret for arbeidspraksisen og OTs ansvar for de unge- som rettighetslever?
- Når kommer NAV inn i bildet?

Arbeidet i fht de unge

- Kan du gi oss et innblikk i/fortelle hvordan dere konkret jobber overfor ungdommen.
- Hvordan blir tiltakene overfor den enkelte ungdom til?
- Hvordan foregår oppfølgingen?
- Hvilke utfordringer møter dere i arbeidet med denne målgruppa?
- Er tilgangen på praksisplasser tilfredsstillende?
- Samarbeid med arbeidsgivere?
- Hva kjennetegner denne målgruppen?
- Hvilke typer erfaringer ses som vellykka?
- Mindre vellykka erfaringer?
- Hvordan jobber dere for å finne alternative tilbud/tiltak?
- Er tilbudene de unge gis nok differensierte? Praksisplasser som passer de unges behov og ønsker?

